

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DÖNGÜSÜNDE RUSYA-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ (1991-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Aysel MİKAYILZADE

Tez Danışman:

Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE

Çanakkale -2019

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DÖNGÜSÜNDE RUSYA-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ (1991-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Aysel
MİKAYILZADE

Tez Danışmanı
Doç.Dr.
Mustafa Turgut
DEMİRTEPE

Çanakkale -2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Çatışma ve İşbirliği Döngüsünde Rusya-Azerbaycan İlişkileri (1991-2018)" adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.



30/10/2019

Aysel MİKAYILZADE

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Aysel MİKAYILZADE'ye ait "Çatışma ve İşbirliği Döngüsünde Rusya-Azerbaycan İlişkileri (1991-2018)" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler	**İmza**
Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ	
Doç. Dr. Soner KARAGÜL	
Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE (Danışman)	

Tez No : 10306016

Tez Savunma Tarihi : 30.10.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

06./11./2019

ÖZET

ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DÖNGÜSÜNDE RUSYA-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ (1991-2018)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetler kendi dış politikalarını belirlemek istemişlerdir. Rusya ise, hem Bağımsız Devletler Topluluğu aracılığı ile hem de ikili ilişkileri ile SSCB döneminde bünyesinde bulunan bu yeni devletler üzerinde hakimiyet mücadelesi vermeye devam etmektedir. Rusya, diğer bağımsız devletler gibi Azerbaycan ile ilişkilerini de "Yakın Çevre Doktrini" olarak anılan ve Putin döneminde oldukça güçlenen bir dış politika stratejisi bağlamında sürdürmektedir. Moskova Azerbaycan ile ilişkilerinde Dağlık Karabağ sorunundan ekonomiye kadar birçok konuyu Azerbaycan üzerinde nüfuzunu artırmanın bir aracı olarak görmektedir. Bu nedenle Rusya-Azerbaycan ilişkileri işbirliğinin artırılmasına yönelik önemli bir potansiyele sahip olmakla birlikte kayda değer çatışma unsurları da barındırmaktadır. Bu çalışmada, tarihsel bir perspektife dayanılarak Rusya'nın Güney Kafkasya ve Azerbaycan'a yönelik dış politika yaklaşımının incelenmesi ve Sovyet sonrası süreçte ikili ilişkilerin imkan ve sınırlılıklarının belirlenmesi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Yeltsin**,** Putin, SSCB

ABSTRACT

RUSSIA-AZERBAIJAN RELATIONS: BETWEEN CONFLICT AND COOPERATION (1991-2018)

After the collapse of the Soviet Union the newly independent states have sought to determine their own foreign policy lines. Russia, on the other hand, has maintained its long standing foreign policy approach to exert its influence over these republics both through the Commonwealth of Independent States and bilateral relations. Russia maintains its relations with Azerbaijan, like other independent states, in the context of a foreign policy strategy known as "Near Abroad Policy", more assertively applied during the Putin period. Moscow regards many issues in its relations with Azerbaijan such as the Nagorno-Karabakh conflict and economy as a means of increasing its influence over Azerbaijan. For these reasons, The Russian-Azerbaijani relations have significant potential for both the elements of cooperation and conflict at the same time. The aim of the study is to examine Russia's foreign policy approach to South Caucasus and Azerbaijan from historical perspective and specifically to determine the opportunities and limitations of bilateral relations in the post-Soviet era.

Keywords: Russian Federation, Azerbaijan, Yeltsin, Putin, USSR

ÖNSÖZ

Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı`na (YTB) Türkiye Bursları ile Türkiye`de Yüksek Lisans eğitimi almamda böyle bir olanak sağladığı için teşekkür ediyorum. Aynı zamanda 2 yıllık Yüksek Lisans eğitim hayatım boyunca değerli bilgilerini bizimle paylaşan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi`nin çok değerli hocalarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın planlanmasında, araştırılmasında ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı şekillendiren danışman hocam Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE'ye, tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen sevgili aileme, çalışma sürecinde beni manevi olarak her zaman destekleyen çok değerli arkadaşlarım Nermin MAMMADOVA ve Nusret ALİYEV`e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **vi**

TABLOLAR ..... **vii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE RUSYA

1.1. Soğuk Savaş`ın Sonu ve Yeni Dünya Düzeni…… 7

1.2. Yeni Uluslararası Sistemin Doğuşu.....8

1.2.1. SSCB`nin Dağılması 9

1.2.2. Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yapı.....11

1.3. Rusya Federasyonu`nun Dış Politikası 17

1.3.1. Atlantikçilik.....17

1.3.2. Avrasyacılık.....18

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA`NIN KAFKASYA POLİTİKASI

2.1. Kafkasya'nın Jeopolitiği…… 23

2.2. Rusya'nın Kafkasya Politikaları 25

2.2.1. Rusya'nın Kafkasya'daki Tarihi Geçmişi 25

2.2.2. Güney Kafkasya'daki Mevcut Kriz Alanları.....27

***2.2.2.1. Dağlık Karabağ Sorunu*.....27**

***2.2.2.2. Abhazya Sorunu*.....31**

2.2.2.3. Güney Osetya Sorunu 32
2.2.3. Rusya Federasyonu Dış Politikasında Güney Kafkasya 37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RUSYA`NIN YELTSİN DÖNEMİ AZERBAYCAN POLİTİKASI

3.1. Rusya-Azerbaycan İlişkilerinin Tarihi Arka Planı 39
3.2. Bağımsızlık Sonrası Gerilimli İlişkiler Dönemi 46
3.3. İkili İlişkilerde Göreceli İstikrar Dönemi 53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HEGEMONYA SİYASETİNE YENİDEN DÖNÜŞ: PUTİN DÖNEMİ

4.1. Putin Dönemi Dış Politika Yaklaşımı 69
4.2. İkili İlişkilerde Güvenlik Boyutu 70
4.3. İkili İlişkilerde Enerji ve Ekonomi Boyutu 80
SONUÇ 94
KAYNAKÇA 99
ÖZGEÇMİŞ 115

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	**:**	Avrupa Birliği
ABD	**:**	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	**:**	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	**:**	Azerbaycan Halk Cephesi
AMEA	**:**	Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası
BM	**:**	Birleşmiş Milletler
BTC	**:**	Bakü-Tiflis-Ceyhan
KGAÖ	**:**	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NATO	**:**	North Atlantic Treaty Organization
SOCAR	**:**	State Oil Company of Azerbaijan
SSCB	**:**	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
yy.	**:**	Yüzyıl

TABLOLAR

Tablo 3-1: 1992-2000 Arası Azerbaycan'ın Rusya'ya Yönelik İthalat ve İhracat Rakamları (1000 Amerikan Doları).....66

Tablo 4-1: 2001-2018 Arası Azerbaycan'ın Rusya'ya Yönelik İthalat ve İhracat Rakamları (1000 Amerikan Doları).....86

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında yıkılışı bir yandan Soğuk Savaşı sona erdirirken, diğer yandan da bünyesinde barındırdığı 15 cumhuriyetin bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır. SSCB'nin tarih sahnesinden kalkması uluslararası sistemin yapısını değiştirecek birçok küresel ve bölgesel değişime yol açmıştır. Batı bloğunun iki kutuplu dünyada yaşanan mücadeleden "zafer"le çıkmış olması sonrası Doğu Bloğu ve kurumları yıkılmış, ABD'nin ve AB gibi Batılı oluşumların dünya siyasetindeki etkisi artmış, NATO kimlik değiştirerek genişleme stratejisini benimsemiştir.

Yaşanan bu dönüşümün jeopolitik açıdan en önemli sonuçlarından biri de daha önce Avrasya coğrafyasında kara-kıta hakimiyetini büyük oranda elinde bulunduran Rusya'nın bu bölgede etkili konumunu kaybetmesi olmuştur. Rusya'nın yaşamış olduğu bu güç kaybı nedeni ile Balkanlar'da, Doğu Avrupa'da, Kafkasya'da ve Orta Asya'da önemli bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Bu değişimler Sovyetler Birliği'nin kontrol altında tuttuğu bölgelerde doğan jeopolitik boşluğun ABD başta olmak üzere Batılı aktörler tarafından doldurulmaya çalışılmasına yol açmıştır. SSCB'den ayrılan cumhuriyetler, başlangıçta, tıpkı Rusya Federasyonu gibi, siyasal ve ekonomik yapılarını değiştirmek ve uluslararası sisteme eklemlenebilmek amacıyla Batılı devlet ve kurumlarla sıcak ilişkiler geliştirmiştir. Rusya Federasyonu da SSCB'nin çözülüşü sürecinde genel olarak benzeri bir eğilim içinde olmuş ve tarihsel olarak hinterlandı içinde olan ülkelere karşı bir nüfuz arayışı içinde olmamış, daha ziyade ülke içinde siyasal ve ekonomik yeniden yapılanmaya odaklanmıştır.

Rusya Federasyonu'nda bu geçiş döneminde dış politik yaklaşım olarak Atlantikçilik ve Avrasyacılık olarak bilinen iki yaklaşım öne çıkmıştır. Yeltsin hükümetinin ilk yıllarında Batı yanlısı Atlantikçi eğilimlerin hakim olduğu, ancak çok geçmeden bu görüşün terkedilerek Rusya'yı yeniden küresel hakimiyet mücadelesine yönlendirecek Avrasyacı yaklaşımın benimsendiği görülmüştür. Dış politika anlayışındaki bu değişim ülkede kaos ortamının ve siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın ortadan kalkması ile kendini daha çok hissettirmiştir. Rusya eski SSCB cumhuriyetlerini içeren "yakın çevre"sini yeniden nüfuz alanı olarak değerlendirerek diğer uluslararası aktörlerle rekabete girmiştir. Rusya Federasyonu'nun Çarlık Rusyası'ndan beri devam edegelen emperyal siyaset anlayışına geri dönmesi ile birlikte Güney Kafkasya da bu rekabetten doğrudan

etkilenmiştir. Genel olarak Güney Kafkasya özel olarak da Azerbaycan Rusya açısından her zaman jeopolitik öneme sahip bir bölge olarak değerlendirilmiştir.

Rusya Yeltsin döneminde Atlantikçi dış politik yaklaşımın hakim olduğu kısa bir dönem dışında Güney Kafkasya'ya ve Azerbaycan'a yeniden yönelmiş, hakimiyetini yeniden tesis edebilmek için yakından bildiği bölge dinamiklerini harekete geçirme yoluna gitmiştir. Nitekim bölgeyi yeni kurmaya çalıştığı bölgesel sisteme BDT aracılığıyla eklemleyebilmek için yoğun çaba sarf etmiş, bölge ülkelerinin direnişi karşısında bu ülkelerdeki etnik sorunları ve iç istikrarsızlıkları bu ülkelerin destabilizasyonu için bir kart olarak kullanmıştır. Nitekim Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunları ile Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ sorunu ve Rusya'nın bu sorunlara müdahalesi bunun tipik birer örneğidir.

Güney Kafkasya ülkelerinden biri olarak Azerbaycan gerek jeopolitik konumu gerekse enerji kaynakları itibariyle Rusya açısından SSCB'den ayrılan devletler içinde kritik öneme sahip ülkelerden biri olmuştur. Azerbaycan bağımsızlık kazanmasıyla birlikte birçok sorunla yüzyüze gelmiştir. Bu sorunlar içerisinde Azerbaycan'ın dış politikasına etkisi olan en önemli sorun Dağlık Karabağ sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümü, toprak bütünlüğünün sağlanması ve ekonomisinin gelişimi için uluslararası alanda güçlü devletlerin desteğini almaya çalışmıştır. Bağımsızlığının ilk yıllarında Cumhurbaşkanı olan Ayaz Muttalibov'un Rusya yanlısı politikası Dağlık Karabağ sorununun çözümü ve Azerbaycan'ın kendi ayakları üzerinde bağımsız bir devlet olarak kalkınabilmesi arayışına bir çözüm olamamıştır. Dağlık Karabağ'daki olaylar sebebiyle istifa eden Muttalibov'un yerine iktidara gelen Ebulfez Elçibey döneminde ise Rusya ve İran karşıtı ve Türkiye ve Batı yanlısı bir dış politika çizgisi takip edilmiştir. Bu dış politika yaklaşımı "yakın çevre" siyaseti izlemeye başlayan Rusya tarafınca olumsuz karşılanmış ve Moskova'nın Dağlık Karabağ sorununda Ermeni yanlısı tutumunu daha şiddetlendirmesi ve Azerbaycan içinde istikrarsızlık doğurma için müdahalede bulunması sonucunu doğurmuştur. Elçibey'in Rusya destekli bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmasından sonra hükümet kuran Haydar Aliyev döneminde ise Rusya'nın beklentilerinin aksine Rus yanlısı bir dış politika izlenmemiş, ancak Karabağ sorununun olası çözümü ve diğer birçok konudaki önemi nedeniyle Rusya'yı gözardı etmeyen bir denge siyaseti benimsenmiştir. Bu nedenle Aliyev, Rusya ile ilişkileri geliştirmeye çalışmış ve Ermenistan ile olan savaşı sonlandırmak

istemiştir. Ancak Rusya açısından Aliyev'in Rusya'yı Batı ve Türkiye ile dengeleme stratejisi beklentileri karşılamamış, Rusya öncülüğündeki kurumlarla olan mesafeli ilişkisi ve özellikle de enerji politikasında Batılı devletler ve Türkiye ile işbirliği yaklaşımı iki ülke ilişkilerinin sınırını ortaya koymuştur.

Putin, iktidara geldikten sonra izlediği yeni güvenlik ve dış politika doktrini ile Rusya'nın menfaatlerine uygun olarak bağımsızlık kazanmış ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, küresel ve bölgesel nitelikli ekonomik ve siyasal yapılara kendi ulusal çıkarlarını gözeterek katılması ve bu amaçla siyasi ve ekonomik tedbirlerin alınmasını temel dış politika amaçları olarak belirlemiştir. Putin dönemi, Yeltsin dönemine göre Avrasyacı dış politik anlayışın daha çok öne çıktığı bir dönem olmuş, Moskova "yakın çevre"sinde daha aktif, daha yayılmacı, hatta bu amaçla yer yer (Gürcistan ve Ukrayna olaylarında da görüldüğü üzere) sert güç unsurlarına başvurmaktan da kaçınmayan bir çizgi izlemiştir. Bu yaklaşım Azerbaycan ile ilişkiler konusunda da (gerek Haydar Aliyev gerekse oğlu İlham Aliyev dönemlerinde) etkisini göstermiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Rusya için tarihten günümüze kadar Azerbaycan coğrafyasının önem arz ettiği görülmektedir. Bu algı Sovyet sonrası süreçte de devam etmiştir. Bu yaklaşımın Rusya perspektifinden kuşkusuz ki bazı nedenleri söz konusudur. Öncelikle, Rusya'nın Sovyet sonrası dönemde Azerbaycan'ı kendi etki sahası içinde tutabilmesi, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Doğu'da etkinliğini artırabilmesini sağlayacaktır. İkinci neden, Rusya'nın, Türkiye ile Orta Asya arasında stratejik bir köprü konumuna sahip olan Azerbaycan üzerinde sağlayacağı kontrolün, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki etkisini azaltabilecek olmasıdır. Son neden ise, Azerbaycan'ın zengin enerji kaynakları ve bu kaynakların uluslararası pazarlara ulaşım güzergâhlarının Rusya'nın enerji politikalarını büyük ölçüde etkileme ihtimalidir.

Azerbaycan açısından bakıldığında da, Rusya ile ilişkiler kritik bir öneme sahiptir. İlk olarak, Sovyet sonrası dönemde, özellikle askeri açıdan güçlü bir devlet konumunda olmayan Azerbaycan, güvenlik kaygıları nedeniyle denge siyaseti izlemenin uygun olacağını düşünmüş ve kendi üzerinde etkinlik sağlamak isteyen küresel ve bölgesel aktörleri bibirlerine karşı dengeleme ihtiyacı duymuştur. Ayrıca Karabağ sorununun çözümü için Rusya'nın arabuluculuğunun kritik öneme sahip olması da Rusya ile ilişkilerin güvenlik boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu nedenlerle Azerbaycan'ın bu tür bir güç dengesi politikasını etkili bir şekilde takip edebilmesi için, Rusya ile belli bir düzeyde

ilişkiyi koruması gerekmektedir. Diğer bir neden de Sovyetler döneminde bağımlılık nedeniyle kendine yeter bir ekonomiye sahip olamayan Azerbaycan'ın Sovyet sonrası süreçte gelişmiş bir ekonomi hedefi doğrultusunda diğer ülkelerin yanı sıra Rusya ile de ekonomik ilişkilerin devam ettirilmesinin önemli olmasıdır. Ayrıca bağımsızlığın ilk yıllarında oldukça kötü bir ekonomik duruma sahip olan Azerbaycan'da vatandaşların bir kısmının iş imkanları daha iyi olan Rusya'ya gitmeleri ve ülkeye önemli miktarda döviz geliri girişi sağlamaları da bu ilişkinin önemini ortaya koymaktadır.

Rusya'nın giderek artan oranda uluslararası sistemde etkinliğinin artması ile Rusya ile diğer ülkeler arasındaki ilişkiler daha da önemli bir hale gelmiştir. Bu bağlamda oldukça uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan Rusya-Azerbaycan ilişkilerini incelemek de önem arz etmektedir. Bu çalışmada Rusya'nın Azerbaycan ile ilişkileri özellikle Sovyet sonrası süreçte Yeltsin ve Putin hükümetleri dönemindeki gelişmeler odak alınarak incelenmiştir. Rusya açısından bu ilişkilerin bölgeye yönelik genel yaklaşım ve dış politika hedefleri ile bağlantılı olduğu ve tarihsel bir süreklilik arz ettiği vurgulanmış ve Rusya-Azerbaycan arasındaki ilişkilerin iki ülke açısından imkan ve sınırlılıkları değerlendirilmiştir.

Konuya dair mevcüt literatür incelendiğinde Rusya'nın Sovyet sonrası dönemde Kafkasya'ya yaklaşımı ya da Azerbaycan politikasına dair az sayıda da olsa Türkiye'de lisans üstü bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir.[1] Mevcut literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde, 1991-2018 yılları arasında Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin Rusya eksen alarak değerlendirilmesini esas alan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın Azerbaycan ile ilişkilerini Sovyet sonrası dış politika anlayışındaki değişimler bağlamında ve küresel hegemonya arayışının bir unsuru olarak inceleyen ve bölgedeki mevcut çatışma alanlarını Rusya'nın bu perspektifini gözeterek irdeleyen bir

[1] Bu çalışmaların çoğu yüksek lisans çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Fırat Karabayram'ın "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkaya Politikası" adlı yüksek lisans tezinde Rusya'nın SSCB sonrası dönemdeki bölge ülkelerine (Gürcistan, Azerbaycan ve Azerbaycan) yönelik dış politikası incelenmiş ve Güney Kafkaya'nın neden Rusya için bu denli önemli olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Rusya'nın Kafkasya politikasına eğilen diğer bir çalışma Mustafa Şabanov'un "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası" başlıklı yüksek lisans tezidir. Şabanov, bu çalışmasında Rusya'nın kendi istikrarı ve güvenliği için Güney Kafkasya'yı "yakın çevre" olarak değerlendirerek stratejik öneme sahip bir bölge olarak gördüğünü, Moskova'nın bölgede yeniden hakim olma çabasının bu perspektiften yorumlanması gerektiğini öne sürmektedir. Namig Mahmudov`un "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Yıkılışından Sonra Azerbaycan-Rusya İlişkileri" isimli yüksek lisans tezinde Azerbaycan-Rusya ilişkileri tarihsel süreç içerisinde oldukça genel olarak ve Azerbaycan'ın Rusya'ya yönelik yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır. Faig Mammadov'un "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkileri" adlı çalışmasında da iki ülke ilişkileri benzeri şekilde Azerbaycan bağlamında ele alınmış ve konu genel itibariyle Aliyev döneminde iki ülke ilişkilerinin temel dinamikleri ile sınırlanmıştır.

çalışma önem arz etmektedir. Bu açıdan, SSCB sonrası süreçte (1991-2018) Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilere odaklanan bu çalışma, konuyu Rusya'nın bölgeye yönelik tarihsel sürekliliğe sahip olan emperyal yaklaşımı doğrultusunda incelemekte, özellikle Sovyet sonrası dönemde de çıkar alanlarının bu sürekliliği yansıttığı görüşü çerçevesinde iki ülke ilişkilerini güvenlik, enerji ve ekonomi alanlarını odak alarak irdelemektedir.

Bu bağlamda tezde öne çıkan sorular şunlardır:

- Tarihsel süreç içinde Çarlık Rusyası, SSCB ve Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki süreklilik ve değişim unsurları nelerdir?
- Sovyet sonrası süreçte Kafkasya'daki mevcut kriz alanlarında Rusya Federasyonu'nun etkisi ne olmuştur?
- Boris Yeltsin döneminde Azerbaycan ile ilişkilerde hangi konular öne çıkmıştır?
- Putin ile birlikte Rusya'nın dış politikasında bir farklılaşma yaşanmış mıdır ve yaşanmışsa bunun Kafkasya ve Azerbaycan ile ilişkiler bağlamındaki yansımaları ne olmuştur?
- Rusya ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerde güvenlik, enerji ve ekonomi alanlarında bu ilişkilerin imkan ve sınırlılıkları nelerdir?

Rus dış politikasında yaşanılan konjonktürel değişiklikler göz ardı edilmemekle birlikte, Rusya tarihsel olarak özellikle yakın çevresine yönelik emperyal bir siyaset izlemiş ve ikili ilişkilerinde de dış politikası bu vizyonun gölgesi altında devam etmiştir. SSCB sonrası Rusya'nın uluslararası sistemdeki konumuna dair kısa bir dönem bir belirsizlik olmakla birlikte özellikle Putin ile birlikte bu belirsizlik aşılmış ve yeniden küresel bir güç olma ve ABD eksenli şekillenebilecek tek kutuplu bir dünya yaklaşımına engel olma yaklaşımı öne çıkmış ve Kafkasya ve Azerbaycan'a yaklaşımı da bu genel vizyonu çerçevesinde yakın çevresinde etkinlik kurma anlayışı doğrultusunda çizilmiştir. Öte yandan Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler iki ülkenin kendi ulusal çıkar ve hedefleri doğrultusunda belirlendiği için işbirliği alanları kadar çatışma ya da çelişme alanları da içermektedir, ki bu da ikili ilişkilerin sınırlılıklarını tayin etmektedir.

Konu tarihi arkaplan ile birlikte günümüze kadar olan uzun bir dönemi kapsadığı için temel olarak literatür incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada birçok farklı

(Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, İngilizce ve Rusça) kaynaktan faydalanılmış, süreli yayınlar, güncel basın ve haber ajanslarının takip edilmesine önem verilmiştir. Ayrıca konu hakkında çalışmaları olan canlı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan haber ajansları ve gazetelerine de incelemede yer verilmiş ve her iki ülkenin yetkililerinin açıklamaları değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Soğuk Savaş'ın sonu ile ortaya çıkan yeni dünya düzeni irdelenmiş ve değişen uluslararası sistemde Rusya Federasyonu'nun konumu ve dış politikasındaki genel eğilimler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise Rusya perspektifinden Kafkasya'nın jeopolitik önemi üzerinde durulmuş, Rusya'nın tarihsel bağlamda Kafkasya politikaları incelenmiş ve günümüzde Güney Kafkasya'daki mevcut kriz alanlarında Rusya'nın pozisyonu değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde tarihsel süreç içerisinde Çarlık Rusyası ve SSCB döneminde Rusya`nın Azerbaycan politikasına değinilmesini müteakip Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra Boris Yeltsin döneminde Rusya`nın bağımsızlığını yeni kazanmış olan Azerbaycan`a yönelik (süreç içinde kısmen değişiklik gösteren) politikası ve dönemsel olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanlarının (Ayaz Muttalibov, Ebulfez Elçibey ve Haydar Aliyev) bu politikaya yönelik yaklaşım ve reaksiyonları Rusya yanlısı, karşıtı ve denge siyaseti temelinde irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde ise Putin döneminde Rusya ile Azerbaycan ilişkilerinin genel panoraması değerlendirilmiş, Putin ile birlikte Rus dış politikasına giderek ağırlığını koyan Yeni Avrasyacılık ve hegemonya siyasetinin Azerbaycan ile ilişkilerdeki etkisine değinilmiş ve bu bağlamda ikili ilişkilerin özellikle güvenlik, enerji ve ekonomi boyutlarına odaklanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE RUSYA

1.1. Soğuk Savaş'ın Sonu ve Yeni Dünya Düzeni

Soğuk Savaş terimi tarihçiler tarafından ilk olarak 1940'lı yılların son dönemlerine doğru, ABD, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasında savaş döneminde oluşan ittifakın sonlanması süreci ile ilgili olarak gerçekleştirilen değerlendirmelerde kullanılmıştır. Soğuk Savaş, özellikle ABD ve Sovyetler Birliği'nin aralarından oluşan uluslararası rekabet ortamında askeri unsurların kullanılmadığı gerilimler ve çekişmeler neticesinde oluşan iklimi ifade eden bir kavramdır. Soğuk Savaş bir başka tanımda ise; sürekli olarak birbirini tehdit eden iki güçlü ülkenin tehditleri doğrultusunda küresel bir hakimiyet elde etmeye çalışması olarak ifade edilmiştir. Soğuk Savaş dönemi de, Monroe doktrinine göre bir tehditle karşı karşıya kalmadığı durumlarda küresel bir soyutlanma içerisine giren ABD'nin, bu doktrini terkederek küresel hakimiyeti ele geçirme arzusuyla Sovyetler Birliği'ne karşı askeri, politik ve iktisadi olarak ağırlığını koymaya çalıştığı dönem olarak açıklanmıştır (Keylor, 1992: 262).

Bu dönem içerisinde uluslararası ilişkilerde güç ilişkileri en yoğun hali ile yaşanmış ve dünyanın birçok yerinde yıkıcı faaliyetlerle sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından uluslararası politikanın yapısını yeniden düzenleyen dört gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, küresel güç dengesinin merkezi olarak kabul edilen Avrupa devletlerinin savaş sonrasında ağır yıkımlar yaşamış olmasıdır. İkinci değişim, ABD ve Sovyetler Birliği'nin iki süper güç olarak uluslararası ilişkiler sahnesine çıkmasıdır. Üçüncü değişim, termonükleer silahların yapılmasıdır. Son olarak ise, Avrupa devletlerinin devrimci eylemler ile karşı karşıya kalmasıdır.

Askeri ve siyasi birimler tarafından yürütülen Soğuk Savaş sırasında, ekonomik anlamda da ABD ve Sovyetler Birliği arasında birbirine rakip olacak iki farklı ideolojik kökenli ekonomik yaklaşım benimsenmiştir. Bu süreç içerisinde üretiminde yaklaşık olarak dört katlık bir artışa giden ABD, rekabet koşullarını lehine çevirmiş ve elde etmiş olduğu güç doğrultusunda küresel ekonomiyi kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeye başlamıştır. Bu yönlendirmelerde etkinlik sağlayabilmek için ise, siyasal ve iktisadi liberalizmin dünya genelinde kurumsallaşmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu

gelişmeler sonrasında ABD tarafından, farklı ülkelerin zenginliklerinden askeri olanaklar haricinde, ticaret yolu ile faydalanılmasının mümkün olduğunu öne sürmüş ve küresel gümrük duvarlarının ve ticaret bloklarının kaldırılması neticesinde ekonomik bunalımların aşılabileceği öngörüsünde bulunmuştur (Erkan, 2010: 187-189).

Avrupa'nın içerisinden çıkan Soğuk Savaş rüzgarının yanal bir ilerleme ile dünyanın diğer bölgelerine doğru şiddetlenerek hareket etmemesi en önemli özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Savaşın bizzat sürdüğü yıllarda, Alman tehdidine karşı koymaya çalışan Rusya, mevcut güçlerinin tamamını tek bir noktada toplamıştı. Savaş ortamının etkileri, Balkan ülkelerinden başlayarak Doğu Hint adalarına doğru bir hareketle hem toplum içerisinde hem de siyaset hayatı içerisinde gerilimleri tırmandırmaya yetmişti. Öyle ki savaş döneminde işgal birliklerinin doğrudan müdahalede bulunmadıkları ülkelerde bile dünya genelinde yaşanan gerilimler nedeni ile işgücü, kaynaklar ve fikirler güçlü bir şekilde bir araya getirilmiş ve bunun bir sonucu olarak birçok değişim yaşanmıştır. Dönem içerisinde destekleme amaçlı askeri ittifak oluşumlarının yanı sıra iki blok arasında ortaya çıkan silah geliştirme çalışmalarının şiddetlenmesi Soğuk Savaş'a dair önemli bir niteliktir. Bu dönemde özellikle ABD'de de savunma harcamalarında önemli artışlar yaşanmıştır (Arı, 2010: 507-208).

Dünya genelinde Batı ve Doğu blokları arasından ortaya çıkan güç ilişkileri ve bu ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan güvensiz iklim, İkinci Dünya Savaşı ile 1965 yılı arasındaki uluslararası ilişkilerin temel özelliği olmuştur. Karşılıklı olarak ortaya çıkan korkuların ve güvensiz ortamın temelinde 50 yıldır devam eden Rus-Amerikan gerilimi yer almaktadır (Şahin, 2015: 506-514). Söz konusu güvensizlik ortamı, devletleri birtakım önlemler almaya itmiş ve iki blok arasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaklaşık olarak 45 yıl boyunca sürecek olan Soğuk Savaş'ın hızlanmasına neden olacak birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Kutuplaşmanın sembolik unsurları olarak bilinen Berlin Duvarı'nın yıkılması ile Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu'nun kurulması süreç içerisinde oldukça önemlidir.

1.2. Yeni Uluslararası Sistemin Doğuşu

Her uluslararası düzen değişikliğinin temelinde bir savaş ya da küresel bir kutuplaşma yer almaktadır. Ortaya çıkan yeni düzenin temel ilkelerinin belirlenmesi, karşılıklı uzlaşmalar ya da baskın bir devletin ilkeleri zaman içerisinde empoze etmesi ile gerçekleşmektedir. Dünya genelinde yaşanan denge kayıpları 21.yy'da yaşanan iki savaş

sonrasında, neticeleri farklı olsa da, dünya genelinde düzenin yeniden kurulması neticesinde dengeye kavuşturulmuştur. 1919'da imzalanan Versay Antlaşması sonrasında Milletler Cemiyeti ve 1945'de imzalanan San Francisco Antlaşması sonrasında da Birleşmiş Milletler'in kurulması ile yeni uluslararası ilişkiler dönemleri başlamıştır. Doğu bloğunun çözülmesi ve SSCB'nin yıkılması sonrası yeni bir uluslararası düzene geçilmiş, ancak bu düzen 20. yy daki benzerleri gibi küresel aktörlerin aralarındaki bir antlaşma ya da antlaşmalar üzerinde kurulmamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ve 1990 yılında kullanılan "yeni düzen" kavramına ait değerlendirmeler iki ayrı süper gücün liderlik ettiği iki kutuplu sistem üzerinden mercek altına alınmıştır. Söz konusu iki kutuplu sisteme dair özellikle Soğuk Savaş döneminde birçok belirsizlik bulunmaktadır. Fakat çok kısa bir zaman içerisinde uluslararası örgütlerin etkisini artırması neticesinde yeni düzen tüm yönleriyle farklı bir model haline gelmeye başlamıştır. Gelişen düzen ve ortaya çıkan yeni faktörler, Batı Bloğunu oldukça olumlu etkilemiştir. Sürecin devamında tercih edilen serbest piyasa ekonomisi, demokratik atılımların gerçekleştirilmesi ve kapitalizmin yaygınlaşması temelinde küreselleşme kesin başarıyı beraberinde getirmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak siyasal, sosyal ve askeri alanlarda da krizler ve gerilimler meydana gelmiştir (Arı, 2004: 521).

Bu noktada, yeni uluslararası sistemin daha anlaşılır bir hale gelmesi için Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci ve yeni dünya düzeninin ortaya çıkışına daha yakından göz atmak yararlı olacaktır.

1.2.1. SSCB'nin Dağılması

Bu kısımda yalnızca Gorbaçov'a kadar olan dönemi incelediğimizde; Mart 1918'de Almanya ile yapılan Brest-Litovsk Anlaşması ile Çarlık Rusya'nın 1. Dünya Savaşı serüveni sonlanmıştır. 1922 senesine kadar Bolşevik yönetimi Çarlık Rusya'nın hakimiyet alanındaki topraklarının genelinde ele geçirmeleri devam etmiştir. Sovyetler Birliği 30 Aralık 1922 tarihinde Federasyon olarak kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin kurucusu olan Vladimir İlyiç Lenin'in 21 Ocak 1924 tarihinde ölümü sonrasında Stalin iktidara gelmiş ve Komünist parti içerisindeki tüm muhalefeti ortadan kaldırarak Sovyet totalitarizmini mutlak olarak tesis etmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Sovyet yönetimi, Romanya'da bulunan Besarabya bölgesini, Fin Savaşı'nın kazanılması ile Baltık ülkeleri olan Litvanya, Letonya ve Estonya'yı ve Karelya'yı SSCB topraklarına dahil etmiştir.

Sovyet orduları 1945 senesinde ise ülkenin doğusunda yer alan Japonya'ya saldırılar düzenlemeye başlamış ve Mançırya, Kuril Adaları ve Karafuto'yu işgal etmiştir. Stalin'in 6 Mart 1953 tarihinde ölmesinden sonra Komünist Parti'nin birinci sekreteri olan görev yapan Nikita S. Kruşçev tarafından, "Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi – Comecon" ve "Varşova Paktı" oluşumu doğrultusunda Batı Avrupa ile AET ve NATO'ya karşı bir blok oluşturulmuştur. Kruşçev'in ölümü sonrasında sırasıyla Leonid Brejnev, Yuriy Andropov ve Konstantin Çernenko başa geçmiş, ancak 1970'li yıllardan beri süregelen sistemsel tıkanıklığı ve durgunluğu aşabilecek politikalar geliştirememişlerdir. 1985 yılına kadar ABD ve Batı Avrupa ile etkin bir rekabet süreci yürüten Sovyetler Birliği, 1985 senesinden sonra Batı bloğuna karşı özellikle askeri-güvenlik alandaki rekabete direnç gösterememeye başlamış ve hızlı bir çöküş süreci ortaya çıkmıştır. Tüm bu olumsuz gidişat içerisinde Sovyetler Birliği'nde ekonomik ve toplumsal açıdan en sıkıntılı süreç Gorbaçov döneminde yaşanmıştır. Sovyetler Birliği tarihinde ilk kez sistemin gerisinde kalındığı ve tıkanıklık içerisinde olunduğu kabul edilerek Mihail Gorbaçov tarafından Sovyet sisteminde revizyona gidilmiştir. Bu doğrultuda sosyalist sistemin iyileştirilmesine yönelik birçok reform girişiminde bulunulmuştur. (Ölmezoğulları, 2012: 189-190).

Gerçekleştirilen reform çalışmaları ile Sovyet sosyalizminin yeniden canlandırılması ve yapılandırılması amaçlanmıştır. Söz konusu reform çalışmalarının iki ayrı yolu bulunmaktadır. Birinci yol üzerinde yeniden yapılandırma anlamında kullanılan "Perestroika" yer almakta iken, ikinci yol üzerinde şeffaflık ve açıklığın ifade edildiği "Glasnost" bulunmaktadır. Perestroika doğrultusunda hazırlanan ekonominin yeniden yapılandırılması çalışmaları ile ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıkların önüne geçmek, ekonomik büyümenin gerilemesini durdurmak, ekonomik canlanmayı sağlamak ve kökten bir değişimi gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bunlara ek olarak teknolojik gelişmelerin takip edilmesi, yenilik hareketleri doğrultusunda özelleştirme eğilimlerini arttırmak ve ekonomi alanında uluslararası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi amaçlar arasında yer almıştır. Şeffaflık ve demokrasinin geliştirilmesine yönelik olarak otaya çıkan Glasnost reformu doğrultusunda Gorbaçov'un ileri sürmüş olduğu öneriler ise; çalışma ortamlarında demokrasinin ön plana çıkarılması, siyasi partilerin iç dinamiklerine demokrasinin entegre edilmesi, basın-sanat-bilim alanında özgürlük alanlarının genişletilmesi, eleştirilerin ve muhalefet unsurlarının daha fazla hoşgörü ile karşılanması ve toplum içerisinde örgütsel yapıların gelişiminin sağlanması gibi başlıklar içermiştir (Ölmezoğulları, 2012: 191-192).

Bu önerilerin tamamının kökeninde hukukun üstünlüğü ve anayasanın üstünlüğü doğrultusunda demokratik bir devletin kurulmasının sağlanması yer almıştır.

Ancak, Gorbaçov'un yürütmekte olduğu iki kanatlı dönüşüm programının kendi içerisinde birtakım çelişkilerin olduğu görülmektedir. Yürütülen reform programı başlangıçta Sovyet sisteminin temellerine sadık kalarak sistem içi değişim programı olarak gerçekleştirilmeye çalışılmış, ancak demokratikleşme ve ekonomik yapılanma yönündeki açılım süreç içinde sistemin dönüşümüne kapı aralamıştır. Glasnost'ta hukuksal üstünlükler, bireysel hak ve özgürlükler ve demokratik, anayasal bir devletin kurulması gibi değerler süreç içinde Batılı liberal değerlerin kabulüne yol açmıştır. Perestroika kapsamında gerçekleştirilen reformlara yönelik büyük beklentilerin olmasına karşılık istenen ekonomik gelişmelere ulaşılamamıştır. Bu doğrultuda merkezi planlama sisteminden serbest piyasa ekonomisine doğru yönelimlerin ilk adımları atılmıştır. 1991 senesine gelindiğinde enflasyonda yaşanan büyük artışlar ve bütçe açıklarının büyümesi Sovyet ekonomisinde çok büyük hasarlar yaratmıştır. 1991 öncesinde bütçe açıklarının kapatılabilmesi için alınan borçlar ise dış borç stoklarının hızlı bir şekilde artmasına neden olmuş ve sistem tümüyle iflas etmiştir (Ölmezoğulları, 2012: 193-194-195).

Yaşanan sıkıntılar sonrasında Baltık ülkeleri olan Letonya, Litvanya ve Estonya Sovyetler Birliği'nden ayrılmış, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra Birleşmiş Millet üyesi olmuşlardır. Son olarak ise 21 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlık ilan edilmesine yönelik olarak Ukrayna'da yapılan referandum sonrasında büyük bir çoğunluk bağımsızlığı desteklemiş ve Sovyetler Birliği'nden ayrılma kararı almıştır. Tarih 26 Aralık 1991'de Kremlin Sarayı'nda bulunan Sovyetler Birliği'ne ait bayrak indirilmiş ve yerine üç renkten oluşan yeni Rusya Federasyonu bayrağı asılmıştır. Bu olay ile birlikte SSCB resmen tarihe karışmıştır (Çapa, 2019: 6).

1.2.2. Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yapı

SSCB'nin tamamen ortadan kalkması ile birlikte Soğuk Savaş'ın galibi olarak ABD'nin gösterilmesinin sonrasında özellikle Amerikalı birçok düşünür artık ABD'nin tek hâkim güç olduğunu ve yeni düzenin tek kutuplu bir sistem olduğunu ileri sürmüştür. Son tahlilde ABD'nin yeniden dengeye getirilmesi güç görülen askeri, ekonomik ve politik bir gücünün olmasının en önemli nedeni, muhtemel rakiplerinin mevcut güçlerinin ABD'nin oldukça gerisinde olmasıdır. Bu görüşler ve dönemin mevcut durumu ise birbirine paralellik göstermektedir. Soğuk Savaş dönemi içerisinde ABD'nin her türlü politik,

ekonomik ve askeri olaya müdahil olması ve kurtarıcı rolünü üstlenmesi, Soğuk Savaş bitiminde tek kutuplu sistemin oluşmasına yönelik olarak zemin hazırlığı yapıldığı düşüncelerini ortaya çıkarmaktadır. Birçok yazarın da ifadelerin de yer verdiği gibi, askeri ve politik olarak hakim güç olan ABD'nin temel amacı küresel hakimiyeti elinde bulundurmaktır. Bu durumun kısa ve orta vadede aşılamayacağının anlaşılması sonrasında merak uyandıran iki durum ortaya çıkmıştır. ABD hakimiyetini çok görüşlülük, liberalizm ve işbirliği içerisinde mi yürüteceği, yoksa daha yayılmacı bir anlayış çerçevesinde tek taraflı ve baskın bir anlayış içerisinde mi yürüteceği merak konusu olmuştur (Efegil, 2011: 5).

SSCB'nin tarih sahnesinden silinmesinden sonra sisteme yeniden dahil olan Rusya Federasyonu, 1991-2000 yılları arasında Gorbaçov'un başlatmış olduğu reform politikalarını devam ettirerek siyasal açıdan liberal ve demokratik unsurların benimsenmesi ve serbest piyasa ekonomisine uygun bir ekonomik yapının oluşturulması için çok hızlı bir değişim süreci içerisine girmiştir. Boris Yeltsin'in ilk döneminde, özellikle de 1991-1993 yılları arasında, Batı yanlısı bir dış politika anlayışı ile küresel sisteme eklemlenme hedefi belirlenmiştir. Tüm bu girişimlerin bu dönemde ABD hakimiyetine karşılık verebildiğini ifade etmek mümkün değildir. Zira Soğuk Savaş öncesinde Avrasya'da kara-kıta hakimiyetini tamamıyla elinde bulunduran Rusya Federasyonu bu bölgede ki etkili pozisyonunu geri alamamıştır. Rusya Federasyonu'nun yaşamış olduğu güç kaybı nedeni ile Balkanlar'da, Orta Asya'da ve Doğu Avrupa bölgesinde önemli güç boşlukları meydana gelmiştir (Arı, 2004: 521).

Sovyetler Birliği'nin 1991'de tarih sahnesinden çekilmesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Güçlü rekabet şartlarının ve ideolojik savaşların damga vurduğu Soğuk Savaş dönemi bu gelişme ile son bulmuş, farklı politikaların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Geçmişteki devletler arası ilişkilerin de tahrip olduğu ve ideolojilerin önemli ölçüde yıkıldığı bu dönem ile birlikte benzer jeopolitik yapılar da aynı biçimde sonuçlanmıştır. Teknolojinin gelişme evresi ve iletişimin kitlesel hale gelmesi ile birlikte de küresel sorunlar ve belirsizlikler artmaya başlamış, kitle imha silahlarının da gelişim süreci hızlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Batı'nın öncü gücü konumundaki ABD, bu mücadeleden zaferle ayrılan taraf oldmuştur.

Batı toplumu, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesi sonrasında silah harcamalarının azalacağını ve bir refah döneminin başlayacağını düşünse de ABD,

küresel çapta öncüleşen gücünü bencilce kullanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ABD, bu yeni dönemde artık tek kutuplu bir düzenin geldiği iddiası ile birlikte ve 2000'li yılların başından itibaren daha da belirginleşen politikalarıyla iddiasını bir üstünlük gösterisine dönüştürmeye başlamıştır. Arı ve Pirinççi (2011: 2)'nin de işaret ettiği üzere; Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki ABD başkanlarının açıklamaları incelendiğinde George H. W. Bush'un "Yeni Dünya Düzeni", Bill Clinton'ın ise "angajman ve genişleme" politikalarının bu tek kutuplu dünya anlayışının önemli göstergeleri olduğu sonucuna varılmaktadır. Clinton'ın ardından göreve gelen G. W. Bush ABD'nin özellikle Ortadoğu'daki ortaya koyduğu anlayışı gösteren "önleyici savaş ve ilk vuruş" politikasını uygulamaktaydı. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin başkanlarının izlediği politika ve ortaya koydukları anlayışlar, ABD'nin küresel zeminde tek ve yalnız egemen olduğuna ve sorgulanamayacak bir güç olduğuna işaret etmektedir.

Soğuk Savaş`ın sona ermesi sonucunda SSCB`nin dağılması ortaya çıkan Rusya Federasyon`u ekonomik alanda hızlı bir yapılanma yoluna girmiştir. Rusya hükumetinin başında olan Yeltsin bu dönemde sosyalizmden kapitalizme geçilmesine çalışmış, ancak bunun için öncelikli olarak bazı engellerin aşılması gerekli olmuştur. Bu konuda Yeltsin`in önünde engel olarak görülen Parlamento'nun ekonomik kararların alınma sürecinden uzaklaştırılmasına çalışılmıştır. 1993 yılı Ekim ayında Parlamento binasının top ateşine maruz kalması sonucunda yeni anayasayı denetleyecek başka bir kurum olmaması sebebiyle Yeltsin tek yetkili konumuna gelmiştir (Kagarlitski, 2002: 121-122)

Rusya bu dönemde süper güç ülke konumunu kaybetmiş olsa da dış politikasını ve ulusal çıkarını Sovyetler Birliği`nden elde ettiği tecrübe esasında yeniden kurarak, hem bölgesel hem de uluslararası politikada yeniden söz sahibi olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Rusya farklı yıllarında dış politikada yeni konseptler uygulamaya çalışmıştır. Bunlarda biri 1993 yılında uygulanmaya başlanan "Yakın Çevre" doktrinidir. Bu doktrine göre Rusya eski Sovyet coğrafyasında ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda daha aktif bir rol üstlenmelidir. Bu doktrinin uygulanmasının nedenlerinden biri olarak Soğuk Savaş sonrasında zedelenen ulusal kimliğin yeniden onarılması gerekliliği ve bölgede mevcut olan zengin doğal kaynaklar üzerinde kontrol sağlamak gösterilebilir (Dağı, 2002: 175-179).

Rusya`nın uyguladığı bir diğer dış politika konsepti ise 2000 yılı Ocak ayında kabul edilmiştir. 1998 yılında yaşanan ekonomik kriz ve NATO`nun Doğu Avrupa`ya

genişlemesi sebebiyle Rusya Batı`ya karşı daha tepkili olmuştur. Bu dış politika konseptinde terörizm ve ekonomik sorunlar ile ilgili işbirliğinin yapılması, çok kutuplu dünya düzeninin kurulması çabalarının geliştirilmesi gibi konular yer almıştır. Aynı yıl Nisan ayında kabul edilen Askeri Doktrine göre ise Rusya`nın ulusal güvenliğine ve müttefiklerine karşı herhangi bir nükleer silah saldırısında bulunulduğu zaman Rusya`nın da nükleer silahlarını kullanabileceği belirtilmiştir. Bu doktrinde aynı zamanda nükleer silahı olmayan ülkeye karşı Rusya`nın nükleer silah kullanmayacağı önemli şart olarak belirtilmiştir (Kibaroğlu, http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/ sitebuilderfiles/ ASAM-RusyaOzel. pdf, Erişim Tarihi: 01.05.2019).

2008 yılında Rusya devlet başkanı Medvedev`in açıkladığı dış politika konsepti ise uluslararası sistemde Birleşmiş Milletler'in (BM) önemli konuma sahip olduğunu ve uluslararası sorunların çözümünde merkezi rolü olduğunu vurgulamıştır. Burada Rusya`nın tek kutuplu sisteme karşı olduğu, aynı zamanda NATO`nun Ukrayna ve Gürcistan`ın üyeliğinin kabul etmesinden ve Rusya sınırlarına yaklaşmasından rahatsız olduğu belirtilmiştir(González,http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/docs_marco/2013/DIEEEM 062013_Rusia_ConceptoPoliticaExterior_FRuizGlez_ENGLISH.pdf, Erişim Tarihi: 02.05.2019).

Özet olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu'nun dikkatini iç politikaya yöneltmesi neticesinde, uluslararası alanda etkinliği önemli ölçüde kaybetmesi, 1990-2000 yılları arasından ABD'nin uluslararası alanda daha serbest hareket edebilmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra ABD hakimiyetinde ortaya çıkan tek kutuplu sistem neticesinde Batı dünyası liberal anlayışı ve serbest piyasa ekonomisini tüm dünyaya dayatmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Sovyetler Birliği'nden dağılan ülkeler iki farklı süreci birlikte yaşamaya başlamışlardır. Başta ABD olmak üzere Batı coğrafyası üzerinden yayılan görüşlerle birlikte geleneksel sosyalist görüşleri bünyesinde barındıran Doğu Bloğu ülkeleri, bir süre sonra bu yaklaşımlarından tamamen uzaklaşıp, ABD kökenli politik ve iktisadi yaklaşımları benimseyerek yeniden küreselleşen düzene dahil olmak için adımlar atmışlardır. Bununla birlikte iki kutuplu dünyanın sona ermesi sonucunda ortaya çıkan yeni düzende Ortadoğu ve Kafkasya'da pek çok gelişim yaşanmıştır.

ABD'nin tek kutuplu yeni düzeni içerisinde bulundukları coğrafyada güç sahibi olmak isteyen devletlerden biri olan Türkiye, SSCB'nin yıkılması ile birlikte bölgedeki güç

boşluğunu doldurma ve bölgenin yeniden Rus kontrolüne geçişini önleme yönünde politikalar üretme çabasında olmuştur. Türkiye ilk dönemlerde duygusal bir yaklaşım ile Kafkas ülkelerine yönelirken, ilerleyen süreçlerde ulus devletin temeli olan "ulusal çıkar" anlayışı her iki taraf için de daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bölge ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış, fakat bu beraberinde jeopolitik bir boşluğu da getirmiştir. Bölgenin yeniden yapılanma sürecinde rol alan aktörler gelecek süreçte bu bölge üzerinde etkisini devam ettirmiştir. Bu bağlamda Orta Asya bölgesi Türkiye dâhil olmak üzere Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri ve birçok Batılı devletin etki edebilmek amacı ile çıkarlarının çatıştığı bir bölge haline gelmiştir (Aydın, 2005: 5).

Bu süreçte benzer biçimde Türkiye gibi etkin politikalar sürdüren bir diğer devlet de İran olmuştur. İran, Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özellikle güvenlik alanında Rusya Federasyonu ile yakınlaşma göstermiştir. Körfez Savaşı ile birlikte ABD'nin bölgede askeri varlığını artırması, İran'ın Rusya'nın askeri teknolojisine rağbet göstermesini sağlamış ve teknolojik bağımlılığını artırmıştır (Kamalov, 2012: 8).

Rusya'nın bakış açısına göre İran devletinin Körfez civarında sahip olduğu stratejik pozisyonu, ticari faaliyetlerdeki ortağı olarak yer alması, Kafkas bölgesine ve Orta Asya konumuna olan yakınlığı öne çıkan bir etmen olmuştur. Rusya Federasyonu'nun ana çekinceleri ise İran'dan gelebilecek bir devrim ihracı ve İran'ın bölge coğrafyası için enerji kaynakları bakımından bir başka seçenek olması ihtimalidir. İran ABD'nin her türlü ambargosuna karşı bölgede iletişim kurabileceği ve ABD'ye karşı bir denge unsuru oluşturabileceği devlet olarak Rusya Federasyonu'nu belirlemiştir. Bu süreç içerisinde Rusya Federasyonu'nun temel hedefi mevcut nükleer ve askeri teknolojini İran'a satmak, İran'ın temel hedefi ise bölgedeki güvenliğini gerçekleştirmek maksadı ile Rusya Federasyonu ile temas halini korumak olmuştur. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile Kafkasya ve Orta Asya'da altı Müslüman cumhuriyetin ortaya çıkması ve kendi ülke sınırları içinde de ayrılıkçı Müslüman eğilimlerin ve hareketlerin görülmesi Rusya Federasyonu'nu tedirgin etmiş ve İran'ın bu cumhuriyetler üzerinde etkili olabileceği kaygısını taşımıştır (Kamalov, 2012: 7). 1990-92 yılları arasında Orta Asya coğrafyasında yükseliş gösteren radikal İslami örgütler ve terörist eylemlerin kendi sınırları içerisinde de ortaya çıkabileceği ve bu tür oluşumların İran'dan destek sağlayabileceği öngörüsü ile Rusya Federasyonu'nun İran'a karşı olarak endişeleri daha da artmış, radikal İslam

tehdidine karşı ABD ile birlikte ortak stratejiler geliştirme yoluna gitmiştir. Ancak, Rusya Federasyonu'nun ABD'nin bu konuda yanında bulunma stratejisi uzun soluklu olmamış ve Tahran ile bu örgütler arasında mezhepsel nedenlerle varolan uzaklığın farkına vararak terörizme karşı İran ile ortak mücadele yürütmenin daha işlevsel olacağı sonucuna varmıştır. Rusya Federasyonu 1993 yılından başlayarak kendi toprakları içerisinde yer alan Kafkasya'da gerçekleşmesi muhtemel İslami hareketliliğin önüne geçmek için İran'ın silah taleplerini karşılama yoluna gitmiştir (Gök, 2000: 104). Bu iki ülkenin de Orta Asya üzerinde sahip olduğu çıkar politikaları birbirine yakınlık göstermektedir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında bölgede Rusya Federasyonu bünyesinde yer almış ve bağımsızlıklarını kazanmış olan Türk kökenli devletlerin varlığı İran ve Rusya Federasyonu'nu güvenlik alanında stratejik bir işbirliği geliştirmeye yöneltmiştir. Orta Asya coğrafyasındak halkların ağırlıklı olarak Türklerden oluşması İran'ın siyasal jargonunda "Türk Cephesi" teriminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kendi sınırları içerisinde de Türk kökenli halkların yer alması İran ve Rusya Federasyonu için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu sebeple bölge coğrafyasında doğabilecek Türk oluşumların önüne geçmek adına her iki ülke de bölgede hakimiyet kurma potansiyeli olan Türkiye ve ABD'nin faaliyetlerini önleme ya da kısıtlayabilme amacıyla işbirliğine yönelmiş, Ermenistan örneğinde olduğu gibi bu konuda kendlerine destek olabilecek ülkelerle iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitmişlerdir (Keskin, 2006: 4-12).

İran, SSCB'nin ortadan kalkmasının akabinde, bölge coğrafyasında bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri temasa geçmek adına kültürel faaliyetleri bir vasıta olarak tercih etmemiş; bu toplumların bağımsızlıkların ilk senelerinde etkin olmayan bir strateji uygulamaya mecbur kalmıştır. Ancak daha sonraki süreçte İran bölgesel bir güç olarak bölgede hakimiyet sağlama arayışında olmuştur. İran'ın bu süreçteki ana politikası – başlangıçtaki beklentilerin aksine - rejim ihracı gibi ideolojik bir motivasyona (kısmen Azerbaycan istisnası ile) dayanmamış, öncelikli olarak kendi güvenlik ve rejimini koruma ve bu ülkelerle ekonomik ilişkilere ağırlık verme stratejisini benimsemiştir. Özellikle İran'da çoğunlukla Azerbaycan sınırına yakın bölgelerde yaşayan ve nüfusun yüzde 20'sini oluşturan Azerilerin bir güvenlik tehdidi oluşturabilmesi riski ile Azerbaycan'a karşı mesafeli bir tavrı olmuş, dış politikasında bu unsur her zaman önem arz etmiştir. Nitekim, İran'ın bu yaklaşımı Dağlık Karabağ sorununda da ön plana çıkmış ve aynı din ve mezhepten olduğu Azerileri desteklemek yerine, Ermenistan'ı desteklemeyi tercih etmiştir (Kaya, 2011: 622-63). Öte yandan, İran'ın Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk

Cumhuriyetlerine karşı olan bu tavrı, Rusya Federasyonu ile aralarındaki ilişkinin daha uyumlu haline gelmesi adına uygun koşulları hazırlamıştır.

1.3. Rusya'nın Dış Politikası

Rusya'nın Sovyet sonrası süreçte genelde Kafkasya özelde de Azerbaycan politikasını anlayabilmek için Moskova'nın bu dönemdeki politikasının arka planında yatan dış politika anlayışlarını daha detaylı olarak incelemek yararlı olacaktır. Rusya Federasyonu'nun dış politika yapım sürecinde, temel olarak, kökleri çok geçmişe kadar gitmekle birlikte kuruluş yıllarında ortaya çıkan ve bugüne kadar devam eden iki dış politika perspektifi etkili olmuştur. Bunlar; Atlantikçilik (Batıcılık) ve Avrasyacılıktır.

1.3.1. Atlantikçilik

Atlantikçilik Atlantik Okyanusu'nun kıyısında bulunan ülkeleri ve Batı`yı kapsayan bir kavram olarak bilinmektedir. Atlantikçilik kavramı bu coğrafyada ABD`nin liderlik konumunu vurgulamaktadır. Soğuk Savaş döneminde gündemde olan bu kavram hem Batı dünyası hem de Atlantik Okyanusu kıyısındaki ülkeler için güvenlik unsurunu ABD ve NATO çerçevesinde değerlendirmektedir. Soğuk Savaş sırasında dünyanın iki bloğa ayrılması sonrasında Atlantikçilik kavramına karşı Avrupacılık kavramı ortaya atılmıştır. İlk kez Fransa cumhurbaşkanı De Gaulle tarafından 1959-1969 yılları arasında gündeme getirilen Avrupacılık kavramı, ABD-Sovyetler Birliği kutuplaşmasına karşı birleşen Avrupa düşüncesini savunmuştur. Fransa`nın bağımsız savunma poltikasına sahip olması gerektiğini düşünen Fransa hükümeti, NATO`nun askeri kanadından çekilse de, daha sonra yeniden NATO`ya dönüş kararı almıştır. Avrupa`nın güvenliğinin ABD`den bağımsız olmasının mümkün olmadığını gösteren bu gelişme Atlantikçilik kavramını daha da güçlendirmiştir (Bayır, 2011: 130-131).

Rusya açısından bakıldığında ise, Atlantikçilik kavramı Rusya`nın geçiş sürecini yaşadığı 1991-1993 yıllarında gündeme gelmiştir. Bu dönemin ilk yıllarında Rusya`da demokratikleşme ve Batı ile uyumlu işbirliğinin geliştirilmesi adına adımlar atılmaya başlanmıştır. Rusya Dışişleri Bakanı olan Andrey Kozirev döneminde Atlantikçilik kavramı Rusya dış politikasında önemli yere sahip olmuştur. Rusya hükümeti Batı ile yakınlaşma sürecinin ülkede pazar ekonomisine dayalı demokratik bir siyasal rejim kurulmasına büyük katkı sağlayacağını düşünmüştür. Atlantikçilik perspektifine dayanan Rusya dış politikası anlayışına göre Batı artık Rusya'nın düşmanı olarak değil aksine ülkenin kalkınması için bir model olarak algılanmalı ve aslında ülkeye tehditin Doğu`dan

geldiği kavranmalıdır. Rusya`nın bu dönemde Batı yönünde bir dış politika izlemesinde Batı`dan aldığı ekonomik yardımlar da etkili olmuştur (Dağı, 2002: 147-148).

Atlantikçilere göre Rusya`nın uzun yıllar boyunca Batı ile, özellikle ABD ile süper güç olma yolunda sürdürdüğü rekabet ülke için büyük kayıplarla sonuçlanmıştır. Bu kavramın savunucularına göre, eğer Rusya eski politikayı izlemeye devam ederse o zaman Batı`dan alabileceği ekonomik ve teknolojik yardımlardan mahrum kalacak ve aynı zamanda NATO`nun Doğu`ya doğru genişlemesine engel olamayacaktır. Bu nedenlerden dolayı Rusya`nın çatışmacı politikadan uzaklaşması gerektiği ifade edilmiştir. Rusya`da 1993 yılında Boris Yeltsin hükümeti tarafından Atlantikçi yaklaşımların etkili olduğu yeni bir Anayasa kabul edilmiştir (Bajanov, 2000: 67).

Atlantikçiler arasında Rusya dış politikası konusunda bazı fikir ayrılıkları da ortaya çıkmıştır. Atlantikçilik kavramını savunanların bazıları ABD`nin dayattığı tek kutuplu sisteme karşı çıkarak Avrupa merkezli Rus dış politikası yürütülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Diğer bir kısım Atlantikçiler ise, Batı`da AB, Doğu`da ise Çin ve Japonya`nın yükselen gücünü sadece ABD ile dengelemenin mümkün olabileceğini, bu bağlamda ABD ile işbirliğinin Rusya'nın çıkarları ile de örtüştüğünü savunmuşlardır (Dağı, 2002: 151-153).

1990`lı yılların ortalarında demokratik altyapısı olmayan Rusya`da yürürlüğe giren ekonomik reformlar sonrasında üretimin düşmesi, enflasyon ve işsizliğin artması gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Rusya`nın Batı`dan beklediği ekonomik yardımların gelmemesi, NATO`nun Doğu`ya doğru genişleme stratejisine başlaması ülkede Batı`ya tepkilere neden olmuştur. Bu süreç içinde Atlantikçilik kavramı ve liberal düşüceler düşüş sürecine girmiştir. Bütün bunların sonucunda Rusya dış politikasında Atlantikçilik akımı yerini Avrasyacılık olarak bilinen yaklaşıma bırakmıştır (Özdağ, 1996: 171).

1.3.2. Avrasyacılık

Rus düşünce hayatına çeşitli katkılar sunan çoğu Rus düşünürü sosyalist devrim sonrasında zaman içinde ülkelerini terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu düşünürlerin katkılarından en önemlileri arasında olanı, günümüzde de etkinliğini sürdüren Yeni Avrasyacılık düşüncesine temel oluşturan Avrasyacılık akımının ortaya çıkmasıdır. Bu akımın öncüleri arasında 1920'li yıllarda etkin olmuş kişiler yer almaktadır. Bunlar arasında, coğrafyacı ve aynı zamanda ekonomist olan Petr Nikolayeviç Savitskiy (1895-1968), Dil Bilimi Uzmanı Nikolay Sergeeviç Truvbetskoy (1890- 1938), tarihçi Georgiy

Vladimiroviç Vernadskiy (1887-1973), Ortodoks din görevlisi Georgiy Vasileviç Florovski (1893-1979), hukukçu Nikolay Nikolaeviç Alekseev (1879-1964), felsefeci Lev Platonoviç Karsavin (1882-1952), plastik sanatları sanatçısı P. P. Suvçinskiy'nin (1892-1985) ve benzeri aydınların isimleri sayılabilir (Cafersoy, 2001: 30). Bu fikrin temellerinin Rus düşünür Trubestkoy tarafından 1920 yılında Sofya'da Batıcılığa eleştiri oklarını yönelttiği "Avrupa ve İnsanlık" adlı kitabının yayınlanması ile birlikte atıldığı kabul görmektedir (Hilalov, 2012: 282-283). Ancak asıl çıkış, yukarıda adı anılan düşünürlerin, 1921 ve 1922 yıllarında Sofya'da yayınladıkları "Doğuya Çıkış: Öngörüler ve Gerçekleşmeler" ve "Yollarda: Avrasyacıların İddiaları" adlı kitaplarının yayını ile olmuştur. Söz konusu bu fikir akımının detaylarını "Sistematik Görüşler" başlıklı bir program kapsamında 1926 yılında kamuoyuna deklare etmişlerdir. Avrasyacılar, sürgünde Paris merkezli çalışmalarına devam etmiş ve 1926-1929 yılları arasında Evraziya (Avrasya) ve Evraziskiy Hroniki (Avrasya Günlüğü) adlı yayınlar çıkarmışlardır (Turgutoğlu, 2006: 23-24).

"Gelişme Yeri (Mestorazvitye) anlayışı" Avrasyacıların fikirlerini sunmak için başvurdukları en önde gelen kavram olmuştur. Bu kavram Avrasyacıların öncü düşünürlerinden Petr Nikolayeviç Savitskiy tarafından gündeme alınmış olup, dönemin Almanyası'nda hakim jeopolitik yaklaşımca kullanılan Raum (mekan) kavramı ile benzerlik göstermektedir. Savitskiy'in ortaya attığı bu kavramla sosyopolitik mekanla coğrafyanın bir bütün olarak incelenmesinin gerekliliği anlatılmak istenmektedir. Bu anlayışa göre Rusya'nın, Avrasya coğrafyasında etnik, tarihi, coğrafi ve benzeri etmenleri bünyesinde barındırdığı "coğrafi birey" olarak ifade edilebilecek bir yer olduğu ifade edilmektedir (Cafersoy, 2001: 31-32).

Avrasyacılık düşüncesini, Rusya'da gerçekleşmiş olan sosyal ve siyasi yozlaşmanın açığa çıkardığı gerilimi düşürmek ve ülkenin siyasi bütünlüğünü yeniden sağlamak adına geliştirilmiş düşünsel bir yaklaşım olarak değerlendirmek gerekir (Cengiz, 2013: 5). Rusya'nın bölgesinde ve dünya coğrafyasında lider konumda yer alabilmesi için literatüre kazandırılmış olan bu fikir akımının klasik ve modern (Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık) şeklinde ikiye ayrılarak değerlendirmesi yapılabilir. Klasik Avrasyacılık olarak değerlendirilen görüş Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber Yeni Avrasyacılık anlayışında kendine yeniden hayat bulmuştur. Bu iki bakış açısında Batı`yı algılama, jeopolitik bağlam ve coğrafi boyut olarak üç farklı değerlendirme bulunmaktadır. Çok boyutlu olarak bu kavramın, iktisadi, dini, hukuki, askeri, siyasal ve başka açılardan da

değerlendirilmesi gerekmektedir (Cengiz, 2013: 4-5). Çin'in dünya ekonomisinde ABD'nin etkisini de azaltarak yükseliş gösterdiği günümüzde, Rusya'nın devlet başkanı konumunda bulunan Vladimir Putin, SSCB'nin yıkılışı sonrasında resesyona giren Rus ekonomisini yer altı kaynaklarına dayanarak toparlamış ve bu yönde jeopolitik stratejiler geliştirmeyi birincil amaç edinmiştir (Örmeci, http://politikaakademisi.org /2015/05/25/ukrayna-krizi-ve-rusyanin-bati-ile-satranci/, Erişim Tarihi: 20.03.2019).

Yukarıda da işaret edildiği üzere, Avrasyacılık düşüncesini iki ayrı dönem olarak ele almak gerekmektedir. Klasik Avrasyacılık, jeopolitiğin kurucusu olarak bilinen Halford Mackinder'in ortaya attığı Kara Hakimiyet Teorisi'nden esinlenmiştir. Dünya yüzeyini deniz ve karalar olarak bölen bu teoriden beslenen ve bu teoriyi geliştirme gayreti gütmüş olan Avrasyacılar; Rusya'nın karada bulunan devletlerin önde gelenlerinden biri olarak dünya düzenini yeniden oluşturmasını; böylece Hindistan, İran, Çin Hindi, Ön Asya ve Japonya'nın bir araya getirilmesini arzu etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre Rusya, jeopolitik literatürdeki Eski Kıta'nın Merkezi Karası anlamına gelen "heartland" olarak tanımlanmalıdır (Yılmaz, 2012: 82-96; Çomak, 2004: 29).

Klasik Avrasyacılığın önde gelen iki düşünür Savitski ve Trubetskoy'a göre Rusya'nın benimsemiş olduğu merkeziyetçi devlet anlayışı ve hoşgörü yaklaşımı Türklerden esinlenmektedir. Savitski, bölgede geçmiş dönemlerde Tatar hakimiyetinin olmaması durumunda Rus İmparatorluğu'nun da ortaya çıkamayacağını öne sürmüştür. Trubetskoy ise bu konu ile ilgili ifadelerinde her Rus'un kanında Türkilik olduğunu, Turanilerin Slavlar gibi Rusların unutulan kardeşleri olduğunu, dolayısıyla Avrasyacılık'da Rusların mutlak hakimiyetinden değil imparatorluk içinde yetki paylaşımından söz edilebileceğini belirtmiştir. Trubetskoy Slav olmayan unsurların da Avrasyacılık ve Rus kimliğine katılması gerektiğini savunmuştur. Klasik Avrasyacılığın temel olarak karşı çıktığı düşünce Batının değerlerinin evrensel değerler olarak benimsetilmeye çalışılmasıdır (Akgül, 2009: 24-26; Yılmaz, 2012: 82-96).

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, Avrasyacılık akımının 20. yüzyılda ortaya çıkan bir tepki ideolojisi olduğu görülmektedir. Bu akım Rus kimliğinin yeniden tanımlanması, Rusya topraklarında Batı sömürgeciliğine karşı ortak bir yol bulunması çabalarını içerir. Avrasyacı düşünme biçimi bazı özellikleri bakımından 1800'lü yılların Rus düşünce yaşantısını biçimlendiren Yerlicilik ve Batılılaşma hareketleri ile doğrudan ilişkilidir. Petro döneminde gerçekleştirilen reform çalışmaları ile birlikte Rusya'da

Batılılaşma hareketleri öne çıkmıştır. Rus toplumu içerisinden yukarı tabakadan aşağı tabakaya doğru gerçekleşmiş olan reform ve Batılılaşma hareketleri zaman içerisinde çeşitli fikir akımlarının da doğmasına sebep olmuştur. Bunların iki ana akıma ayrılması mümkündür. Batıcılar olarak isimlendirilen grup Rusya'nın yeterli seviyede ve hızlı biçimde Batıya ayak uyduramadığından şikayetçi olmuşlardır. Bu düşünceye karşı ortaya çıkan görüş ise yerlilik hareketi olmuş, Slavofil ve Panslavist fikir adamları Batıcıların öne sürmüş olduğu argümanlara karşı çıkmışlardır (İsmayilov, 2001: 4-12). Bu iki zıt fikrin nihai hedefi homojen olarak gerçekleşmemekle birlikte Rus kimliğinin tekrardan şekillendirilmesi olmuştur. Avrasyacı fikir dünyasının temelini Batının eksene konulduğu tartışmalar oluşturmaktadır. Fakat bu iki zıt fikir arasında kalmış olan Avrasyacılar üçüncü bir başka yorumu gündeme getirme gayreti taşımışlardır (İsmayilov, 2001: 4-12).

Rusya'nın dış politikasında Avrasyacılığın yerine bakıldığında ise; Soğuk Savaş döneminin bitmesinin ardından Rusya'nın başında bulunan Yeltsin'in hangi şekilde bir strateji geliştireceği konusu merak uyandırmıştır. Zbigniev Brzezinski, Rusya'nın bu stratejilerden Batı ile kapsamlı olarak bütünleşilmesi gerektiğini savunurken, Samuel Huntington ise Ortodoks Kilisesi'nin merkezi konumunda olduğunu bildiği Rusya'nın, Batıya yönelik bütünleşme hareketlerinin sürekliliğinin sağlanmasını tavsiye etmiş ve Avrasyacı düşünceye sahip grupları bir tehlike olarak isimlendirmiştir. Aralık 1993 yılında gerçekleştirilen seçimlerle beraber Avrasyacılık faaliyetleri, Rusya'nın dış politika adımlarını belirlemeye başlamış, BDT'nin bir güvenlik birimi şekline getirilme amacı ve yakın çevre ile ilgili geliştirilen politikalar Avrasyacı düşüncenin dış politikaya yapmış oldukları ilk tesirler olarak göze çarpmıştır (Akgül, 2009: 48-51; Yılmaz, 2012: 82-96). 1998-2001 yılları arasında Yeni Avrasyacılar, elle tutulur siyasi ve uluslararası aktiviteler için geliştirilmiş olan jeopolitik yöntemlerin hayata geçirilmesiyle ilgili detaylı çalışmalar yapmışlar ve ülkenin yönetiminde sahip oldukları etki sahalarını genişletmişlerdir. Yeni Avrasyacılara liderlik eden Aleksandr Dugin 1998 yılında Rusya Parlamentosu Başkanı G. N. Seleznyov'un danışmanlarından birisi olmuştur. Bu süreçte 2000 yılına gelindiğinde Dugin, Yeni Avrasyacılık düşünce akımını uygulamaya geçirmeyi planladığı yeni politik projesinin içine dahil etme faaliyetinin son adımını Seleznyov'un başkanı bulunduğu "Rossiya" isimli politik projesinin temellerinin atılmasında etken bir rol üstlenerek atmıştır. Bu zamandan başlayarak Rossiya hareketinin başlaması ile birlikte Yeni Avrasyacılık hareketi, belli bir organizasyon düzeni kazanmış ve bağımlı olmayan bir siyasi oluşum olarak faaliyetlerine başlamıştır (Dugin, 2003: 35-36; Yılmaz, 2012: 82-96).

Putin'in başkanlığında 2001 yılında Avrasyacıların o güne dek varolan beklentilerinin de karşılandığı ifade edilebilir. Putin'in öncülüğünde gerçekleşen "Avrupa-Asya Ekonomik Birliği"'nin kuruluşunun ardından, Brunei'de "Rusya bir Avrasya ülkesidir" ifadesini kullanmıştır (Dugin, 2003: 37). Günümüzdeki Rus dış politika anlayışına bakıldığında, Putin'in ikinci dönem devlet başkanlığı ile birlikte 2004 yılından itibaren uyguladığı "milli proje"nin Avrasyacılık fikir akımı ile yakından ilintili olduğu görülmektedir. Rusya'nın 2004-08 yılları arasındaki süreçte sıkça gündeme gelen dış politika konuları enerji, yakın çevre coğrafyasına hakimiyet ve ŞİÖ olmuştur (Yılmaz, 2012: 82-96).

Rusya'nın Avrasyacılık kapsamında görülebilecek faaliyetleri arasında Ukrayna ve Beyaz Rusya ile bütünleşme çabaları, bu devletler üzerinde Batı'nın hakimiyetine karşı ortaya konan ekonomik ve siyasi mücadeleler sayılabilir. Rusya'nın Orta Asya'da enerji ile ilgili dağıtım, üretim ve ihracatı gibi her türlü inisiyatifin ele geçirilmesi ile birlikte, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Gürcistan ile yaşanılan sorunların enerji ihracatı kısıtlamasına gidilerek çözülme yolları Avrasyacılığın dış politikaya yansıması olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2012: 82-96; Akgül, 2009: 83-84). Buna benzer olarak Putin döneminde geliştirilen Çin ve Asya-Pasifik Ülkeleri Ekonomik Topluğu (APEC) ile olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, bu ülkelerle ticari anlamda bir köprü kurulması Avrasyacılık fikir akımının izlerinin barındırmaktadır. Dugin, güçlü Avrasya şeklinde bir yönetim anlayışına sahip olan Putin'in Rusya halkı tarafından Avrasyacılık dahilindeki strateji ve politikaları destek görse de, daha radikal perspektife sahip Avrasyacıların bu politikaları yeterli görmediğini belirtmiştir. Buna ek olarak Dugin, bugünkü Rusya'nın sol politikalar ve liberal politikalar arasında zor tercihlerde bulunduğunu ve ABD'ye karşı politik sahada yeterli seviyede direnç gösterilmediğini ifade etmektedir (Akgül, 2009: 89-91; Yılmaz, 2012: 82-96).

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKASI

2.1. Kafkasya'nın Jeopolitiği

Kafkasya bölgesi, batıda Karadeniz, doğuda Hazar Denizi, kuzeyde Maniç nehri, güneyde İran, güneybatıda ise Türkiye'nin yer aldığı coğrafi alandır. Jeopolitik konumu ve jeostratejik rolü sebebiyle tarih boyunca bir çok ülkenin işgaline uğrayan Kafkasya bölgesi sahip olduğu zengin doğal kaynaklarla da büyük güçlerin rekabet alanına dönüşmüştür. Bölge iki yüzyıl boyunca önce Rus İmparatorluğu, daha sonra ise SSCB`nin yönetimi altında olmuştur (Yanar, 2002: 20).

Kafkasya`nın önemli bir rekabet alanı olmasının sebeplerine bakıldığında, jeopolitik konumu dışında, enerji kaynaklarının üzerinde bulunması, yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip olması ve dil, dil ve etnik yapı olarak farklılıkları öne çıkmaktadır. Kafkasya bölgesini Güney ve Kuzey Kafkas dağları ikiye bölmektedir. Tarihin en eski zamanlarından itibaren Asya`dan başka bölgelere göç eden toplulukların geçişine engel olan Kafkas Dağları sert kıvrımlarıyla bölge halkının karakterini ve yaşam şartlarını da önemli ölçüde etkilemektedir (Kalkan, 2007: 47).

Askeri açıdan bakıldığında savunma imkanı sağlayan dağlar, kültür ve etnik bakımdan bölgenin bölünmesine yol açmıştır. Gür orman örtüsü, dik ve derin vadilere sahip olan dağlar karmaşık bir yapının oluşmasına neden olarak Kafkasya halklarının birleşmesinde en önemli engel olarak sayılmıştır (Saydam, 1997: 14). Kafkasya bölgesinin sahip olduğu bir diğer önem ise Rusya, Türkiye ve İran gibi tarih boyunca güçlü olan ülkelerin arasında tampon bölge işlevi görmesidir. Kafkasya'nın Orta Asya`yı Hazar Denizi üzerinden Anadolu`ya bağlayan bir güzergaha sahip olması bölgenin önemini daha da artırmaktadır. Kafkasya aynı zamanda Rusya Federasyonu`nun Avrupa kısmı ile İran ve Orta Asya'yı birbirine bağlaması sebebiyle Avrupa – Asya sınır bölgesi özelliği de taşımaktadır (Kantarcı, 2006: 21).

Kafkasya bölgesi Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Kuzey Kafkasya bölgesi Rusya Federasyonu`nun hakimiyetinin bulunduğu özerk bölgelerden oluşmaktadır. Güney Kafkasya bölgesi ise SSCB`nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinden

oluşmaktadır. Bu bölge hem siyasal hem toplumsal açıdan incelendiğinden Kuzey Kafkasya`ya göre büyük farklılıklar oluşturmaktadır (Karabayram, 2007: 7).

Kafkasya bölgesinin bölünerek Kuzey ve Güney Kafkasya diye kavramların kullanılması ile ilgili bazı siyaset bilimciler tarafından itirazlar mecvuttur. Kuzey ve Güney Kafkasya kavramlarının siyasi ve kültürel tanımlama olarak kullanılmasına karşı çıkan Ufuk Tavkul bu düşüncesini bu şekilde açıklamaktadır (Tavkul, 1997: 11): *"Bu tarife göre Kuzey Kafkasya denildiğinde, bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan sözde özerk Adige, Karaçay Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan Cumhuriyetleri akla gelmektedir. Yine bu tarife göre, Güney Kafkasya ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri ile Abhazya, Acara, Dağlık Karabağ, Nahçivan Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya bölgesinden oluşmaktadır. Ancak masa başında uydurulmuş olan Kuzey Kafkasya-Güney Kafkasya isimleri o bölgenin tarihi, etnik, sosyolojik ve kültürel gerçeklerine uymamaktadır. Bilimsel açıdan gerçekte tek bir Kafkasya vardır, o da bugün pek çok çevre tarafından Kuzey Kafkasya olarak adlandırılan bölgedir. Fakat bu sınırlandırma da eksik kalmaktadır. Çünkü bugün siyasi açıdan Gürcistan'a bağlı olan Abhazya ve Güney Osetya da etnik ve kültürel açıdan Kafkasya'nın bir parçasıdır ve tarih itibariyle de Kafkasya'ya dâhildir. Güney Kafkasya tabiri ise tamamen uydurmadır. Bu bölgenin literatürdeki asıl adı "Kafkas Ötesi"dir. Rusların bu bölgeye verdikleri "Zakavkaz", İngilizlerin verdikleri "Transcaucasus", Osmanlı ve Arapların verdikleri "Mavera-i Kafkasya" adları Güney Kafkasya değil, Kafkas Ötesi anlamındadır."*

Güney Kafkasya`da bağımsız 3 devlet dışında, Azerbaycan`la toprak bütünlüğü bulunmasa bile Azerbaycan Cumhuriyeti`ne bağlı olan ve Ermenistan, Türkiye ve İran arasında bölgede bulunan Nahçivan Özerk Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ Özerk bölgesi yer almaktadır. Fiili olarak Ermenistan`a bağlı olan Dağlık Karabağ bölgesi, hukuki olarak ise Azerbaycan Cumhuriyetine aittir. Bölgede aynı zamanda Gürcistan içinde bulunan Acara Özerk Cumhuriyeti ve Güney Osetya Özerk Bölgesi de yer almaktadır (Özbay, 2008: 2-3). Güney Kafkasya bölgesi Rusya, İran ve Türkiye gibi üç büyük ülke ile çevrelendiği için tarih boyunca bu ülkelerin imparatorluklarının egemenliği altına girmek durumunda kalmıştır (Ağacan, 2007: 36).

Kafkasya bölgesinin önemini artıran en önemli konulardan biri de zengin enerji kaynaklarına sahip olan Hazar`a kıyı bölgelerinin mevcut olmasıdır. Hazar havzasında

mevcut olan doğal gaz ve petrol ürünlerinin dünya pazarlarına taşınması Kafkasya üzerinden gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda bölge coğrafyasının önem derecesi de artış göstermektedir. Soğuk Savaş'ın ardından Kafkasya, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında gördüğü köprü görevi sebebiyle büyük oyuncuların bölgede nüfuz arayışına sahne olmuştur. Orta Asya ve Kafkasya toprakları üzerinde bağımsızlıklarını ilan eden ülkelere olan ilgi Kafkasya'nın Avrupa ve Orta Asya arasında bir köprü görevi görüyor olmasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin ilk etapta endişesini duyduğu husus bu coğrafyada yer alan doğal gaz ve petrol kaynaklarının güvenli bir ortam içerisinde dünya pazarlarına aktarılabilmesidir (Kasım, 2009: 7). Bu coğrafyanın sahip olduğu jeopolitik ve stratejik öneminden dolayı yalnızca Rusya'nın değil, bölgeye yakın olan AB, İran, Türkiye ve bu coğrafyanın dışında olan ABD'nin de bu bölgeye ilgisi bulunmaktadır. Bu bölgede yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti sahip olduğu doğal gaz ve petrol sebebiyle dünyada söz sahibi devletlerin dikkatlerini çekmektedir. Gürcistan'ın ise bulunduğu coğrafi konumla önemlilik oluşturması söz konusudur. Karadeniz ve Kafkasya arasında bir köprü görevi bulunan Gürcistan'ın jeopolitik konumu oldukça önemlidir. Yine Kafkasya coğrafyasında yer alan Ermenistan ise Rusya ile oluşturduğu stratejik ilişkilerin bağlamında önem arz etmektedir (Gachechıladze, 1998: 50-51). Kafkasya bölgesi transit hatlarının üzerinde bulunması sebebiyle yıllardır egemen güç unsurlarının odağı haline gelmiştir. Bu sebeple birçok güç mücadelesinin yaşandığı bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya coğrafyası Sovyet sonrası dönemde de etnik çatışmalarla ve yaşanan siyasi olaylarla dünyanın gündeminde olmayı sürdürmüştür.

2.2. Rusya'nın Kafkasya Politikaları

2.2.1. Rusya'nın Kafkasya'daki Tarihi Geçmişi

Rusya dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı konumundadır. Son yıllarda gerçekleşen başka bir artış da Rusya'nın hidrokarbon ihracatıdır. Enerji sektörü üzerinde doğrudan etkili bir ülke olan Rusya'nın bu bölgeye ilgisi sadece enerji bağlamında değildir. Rusya, 1500'lü yıllardan bu yana Kafkasya coğrafyasına stratejik ve güvenlik gerekçeleriyle ilgi duymuştur. Deli Petro olarak isimlendirilen Rusya'nın o dönemki imparatorunun Kafkasya'yı işgali ile başlayan bu coğrafyadaki güç hakimiyet isteği bugün de Rusya için geçerliliğini sürdürmektedir. Kafkasya coğrafyasında 100 civarında değişik etnik grup ile 20 milyon civarında insan yaşamaktadır. Farklı etnik kimlikleri barındırması sebebiyle Orta Doğu ve Balkan coğrafyaları ile benzerlik göstermektedir. Avrupa ve Asya

arasında bir transit görevi görev Kafkasya'nın yer şekilleri engebelidir. Kafkasya coğrafyasında yaşayan etnik toplulukların önde gelenleri Türkler, Ermeniler, Gürcüler, Kürtler, Tatarlar, Rumlar, Yahudiler, Avarlar, Osetler, Acarlar, Çerkesler, Karaçaylar, Malkarlar, İnguşlar, Lezgiler, Laklar, Nogaylar ve Karabulaklardır. SSCB sürecinde Kafkasya coğrafyası sosyal ve siyasi açıdan büyük sıkıntılar yaşamıştır. Her zaman bağımsızlık ülküsünün güçlü olduğu bu bölgenin SSCB'den kopma riski karşısında Sovyet yönetimi Kafkasya'yı baskıyla kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Stalin döneminde bu baskı politikası çok daha sert olarak uygulanmış, Kafkas halklarının Sovyetleştirilmesi doğrultusunda asimilasyon politikalarına başvurulmuş ve bazı Kafkas halkları da zorla göçe tabi tutulmuştur. Bölge halklarının kültür, gelenek ve inançlarını ortadan kaldırarak sisteme entegre edebileceği Sovyet vatandaşları haline dönüştürmek derecesi zaman içinde değişmekle birlikte Sovyet yönetiminin daima gündeminde olmuştur. SSCB'nin tüm bu asimilasyon hareketlerine karşın Kafkas toplumları kendi kültür, inanç ve göreneklerini korumuştur ve günümüzde de yaşatmaya devam etmektedir (Karabayram, 2007: 10).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte SSCB yıkıma uğramış ve Kafkasya coğrafyası Rusya ve ABD arasında adeta bir satranç oyununa sahne olmuştur. Zengin petrol kaynaklarına sahip olan Kafkasya Rusya'nın Basra Körfezi'ne ulaşmasındaki stratejik bir kara parçasıdır. Rusya, Hazar bölgesinde yer alan doğal kaynaklardan istifade etmek isteyen İran, ABD ve Avrupa ile bir rekabet halindedir, sahip olduğu ekonomik problemlere karşın Rusya bu coğrafyadaki siyasi eylemlerinden geri adım atmamıştır. Azeri-Lezgi, Rus-Çeçen, Abhaz-Gürcü ve Osetin-Gürcü etnik grupları arasında SSCB'nin dağılmasının ardından çeşitli çatışmalar meydana gelmiş, anlaşmazlıklar yaşanmıştır. SSCB dağılmasının akabinde Rusya bölge ülkelerini Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde toplayarak eski coğrafyasında etkinlik arayışı içinde olmuş, ancak beklentilerini karşılayamamıştır. Kuzey Kafkasya'da güneye nazaran daha fazla Rus kökenli insanlar yaşamaktadır. Bu sebeple de Rusya güneye nazaran Kuzey Kafkasya'ya daha hakim bir konumdadır.

Rusya'nın Güney Kafkasya'ya olan ilgisi 18. yy'da başlamakla birlikte, Soğuk Savaş'ın akabinde bu ilgi daha da artış göstermiştir. Çünkü Rusya için Güney Kafkasya'nın bir tampon bölge olarak algılandığı söylenilebilir. Bu coğrafyada yer alan Azerbaycan, yeraltı kaynaklarının çeşitliliği ve sahip olduğu coğrafi konum itibarı ile dünya sahnesinde dikkatleri üzerine çekmektedir. Asya ve Avrupa arasında köprü işlevi

gören Azerbaycan'ın değeri daha da artış göstermiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya coğrafyasında Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından bölgenin önem skalası da artmıştır. Rusya'nın bu coğrafya üzerinde etkili stratejiler geliştirdiği gözlemlenmektedir. AB, ABD, Türkiye ve İran'ın da bu bölge üzerinde politik yaklaşımları bulunmaktadır. Bu noktada çeşitli sebeplerle Azerbaycan ve Gürcistan için Rusya bir tehdit unsuru iken Ermenistan için yakın ilişkiler geliştirilmesi gereken bir ülke konumundadır (Karabayram, 2007: 11-12). Kafkasya'nın küresel ve bölgesel aktörlerin bu denli ilgisini çekmesinin altında yatan temel noktaların iyi analiz edilmesi gerekir.

2.2.2. Güney Kafkasya'daki Mevcut Kriz Alanları

Güney Kafkasya'da günümüzde birçok politik ve etnik sorun söz konusudur. Bu sorunların bölgesel nitelikli etnik topluluklar arası ilişkilere dayanan bir geçmişi olmakla birlikte Rusya'nın tarih boyunca devam edegelmiş bölgedeki hakimiyet arayışı ile de yakından ilgisi vardır. Güney Kafkasya'daki etnik gerilim ve çatışmaların yaşanmasında özellikle Sovyet dönemi politikaları etkili olmuştur. Bu politikaların mirası günümüzde de bütün ağırlığı ile kendini hissettirmektedir. Bu alt bölümde bölgedeki etnik sorunlardan öne çıkan Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya sorunları incelenecektir.

2.2.2.1. Dağlık Karabağ Sorunu

Bu bölgede yer alan iki bağımsız devletten Azerbaycan ve Ermenistan arasında temelleri 1905 yılına dayanan bir gerilim söz konusudur. 20. yüzyılın başlarından itibaren Ermenistan'ın "Büyük Ermenistan" ideali kapsamında faaliyetleri bulunmaktadır. Bu kapsamda Ermenistan Devleti'nin 1905, 1906, 1918, 1920 ve 1988 yıllarındaki Azerbaycan Türklerine karşı yapmış oldukları saldırıların sebebi olarak Büyük Ermenistan sınırlarına erişmek istemesi gösterilebilir (Arif, 2004: 27). SSCB'nin yönetimi altına giren Azerbaycan'da 7 Temmuz 1923 tarihinde Dağlık Karabağ'a Özerk Bölge statüsü verilmiştir (Sarıahmetoğlu, 2011: 41).

Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesi içinde yaşayan Ermenilerin varlığını gerekçe göstererek bu bölgenin Azerbaycan idaresinden duydukları çekinceleri dile getirerek bu toprakların kendi yönetimine devredilmesi konusunda ısrarlarda bulunmuştur. Sovyet yönetimi bu konuda birkaç kez Ermenilerin isteği doğrultusunda değişiklik yapmaya teşebbüs etmişse de Azerilerin yoğun tepkisi ve ülkede milliyetçi ayaklanmaları tetikleyebileceği kaygısıyla bundan vazgemiştir. 1985 yılında SSCB yönetiminin başına

Mihail Gorbaçov'un geçmesinin ardından ülke genelinde Glasnost ve Perestroika politikaları izlenmeye başlanmıştır (Aslanlı, 2013: 52). Bu süreçte Ermeniler Dağlık Karabağ ile ilgili olan taleplerini yeniden gündeme getirmiş ve bu konuda Sovyet yönetiminden de destek bulmaya başlamışlardır. 1987 yılında Gorbaçov'un danışmanları arasında yer alan Ermeni asıllı Abel G. Aaganbegyan Nahçivan ve Karabağ'ın Ermeni toprakları olduğunu iddia etmiş ve bu iki bölgenin Ermenistan'a verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu desteğin arkasından 1987 yılının Sonbaharı'nda 75.000 civarında Ermeni söz konusu iki bölgenin Ermenistan'a devri talebiyle Sovyet hükümetine yazılı başvuruda bulunmuştur (Gürbüz, 2012: 61).

Bütün bu çalışmaların neticesinde 15 Haziran 1988 tarihinde SSCB hükümeti Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a devredilmesi kararını vermiştir. Bu kararın ardından Azerbaycan hükümeti tepki göstermiş ve alınan bu kararın Anayasa'ya aykırı olduğunu öne sürmüştür. 1978 tarihli SSCB Anayasası'na göre bir bölge halkının bağlı olduğu cumhuriyetten ayrılması talebi durumunda bunun gerçekleşebilmesi için bir halk oylamasının gerekliliği hükme bağlanmıştır. Azerbaycan genelinde bir referandumun gerekli olması ve Azerbaycan makamlarının onayını gerektirmesi nedeniyle Ermenilerin bu yöndeki talepleri Anayasa ile de uyumsuzluk göstermektedir (Gürbüz, 2012: 62).

Taraflar arasındaki bu çatışmanın çözüme kavuşturulması adına SSCB Yüksek Sovyet Kurulu'nda bir toplantı yapılmış ve çıkan sonuç aslında Azerbaycan lehine olsa da devamındaki siyasi davranışlar Ermenistan'ı destekler mahiyette olmuştur. Süreç içinde Moskova'dan aldıkları dolaylı destekle Ermenistan ve Dğlık Karabağ'daki Ermeniler bu taleplerini daha yüksek perdeden ifade etmeye başlamış ve gösteriler gerçekleştirmişlerdir. Azerbaycan Sovyetler'in dağılma sürecinde kendisini birden bire Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan ile karşılıklı çatışma içinde bulmuştur. 1988 yılında Ermenistan başkenti Erivan'da Azerbaycan'ı proteste eden gösteriler düzenlenmiştir. Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a ait olduğu ifade edilmiş ve bu bölgede yaşayan Türklerin buradan çıkartılmasına yönelik yaklaşımlar sergilenmiştir (Arif, 2004: 49).

Bu iki devlet arasındaki çatışmalarda ilk yarayı Ermenistan sınırları içerine yaşayan Azerbaycan Türkleri almıştır. Rus askerinin sınırları içerinde bulunmasından da güç alarak Ermenistan, sınırları içerisinde yaşayan Azerilere saldırı başlatmış, bu kişileri uzun süreden beri ikamet ettikleri topraklardan güç kullanarak uzaklaştırmıştır (Arif, 2004: 49). İlk olarak, Ermenistan'ın Mehri ve Kafan bölgelerinde Ermenilerin baskı ve saldırılarından

kaçan Azeriler ütopraklarını terk etmek durumunda kalmış ve Azerbaycan'a intikal etmişler ve burada Sumgayıt şehrinde ikamete başlamışlardır. Ata topraklarının terk edip gitme durumunda kalan Azerbaycanlıların ardından Ermenistan hükümeti, Dağlık Karabağ bölgesinin başkenti sayılan Hankendi şehrinde mitingler organize ederek bu bölgenin Ermenistan'a devri talebinde bulunmuştur. Bundan sonrasında gerçekleşen en büyük olay ise 1988 yılının Mart ayında Azerbaycan'ın Sumgayıt şehrinde 6 Azerbaycan Türkü ile 26 Ermeni'nin öldürülmesi neticesinde gelişmiştir (Arif, 2004: 50; Gürbüz, 2012: 62). Bu şehirde yaşanan olayların akabinde Ermenistan ve Dağlık Karabağ bölgesinde de Azerbaycanılara yönelik saldırılar şiddetlenmiş ve binlerce Azerbaycan Türkü bu bölgelerden uzaklaşarak güvenli olarak gördükleri Azerbaycan'ın iç bölgelerine sığınmışlardır. Ermenistan Dağlık Karabağ bölgesini 1 Aralık 1989 tarihinde kendi bünyesine dahil ettiğini kamuoyuna duyurmuştur. Bu kararın ardından Dağlık Karabağ'da bulunan Ermeni milisler bölgenin kontrolünü silahlı olarak ele geçirmeye çalışmışlardır. Yaşanan olaylar üzerine 12 Ocak 1989 tarihinde ise SSCB yönetimi Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin yönetimini üzerine almış, 19 Ocak 1989 tarihinde Azerbaycan da Dağlık Karabağ'ın RSFSC tarafından yönetilmesine onay vermiştir (Sarıahmetoğlu, 2011: 33).

Dağlık Karabağ bölgesinde 1989 yılında çok sayıda sabotaj, katliam, saldırı ve terör faaliyetleri gerçekleşmiştir. Azerbaycan ile Karabağ arasındaki bağlantılar kesintiye uğramış, Nahçivan Ermeniler tarafından kuşatmaya tabi tutulmuş, civar bölge Ermeni çetelerin baskılarına maruz bırakılmıştır. Bu olayların tırmanarak ulaştığı nihai nokta 20 Ocak 1990 yılında gerçekleşen katliam olmuştur. Bu tarihte SSCB Savunma Bakanlığı görevinde bulunan Dmitri Yazov idaresindeki, bünyesinde Ermenilerin de yer aldığı Kızıl Ordu'nun Bakü'ye saldırısı gerçekleşmiş ve bu saldırı 137 kişinin ölümü, 744 kişinin yaralanması ve 400 kişinin tutuklanması ile neticelenmiştir (Arif, 2004: 52).

SSCB'nin yıkılmasını müteakip Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarına kavuşması sonrasında sorun giderek daha şiddetlenmiş ve Ermeni saldırganığı daha da artmıştır. İki ülkenin üyesi olduğu AGİK'in 30 Ocak 1992 tarihinde Prag'da düzenlenen toplantısında Karabağ sorunu uluslararası platforma taşınmıştır. Avrupa Parlamentosu tarafından Şubat 1992'de bir gözlemci heyetinin bölgeye gönderilmesi kararı alınmıştır. Bu gelişmelerin yanısıra İran ve Rusya da bu sorun ile ilgili olarak arabuluculuk faaliyetlerine girişmiştir. Bu kapsamda İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayati bu bölgeye bir ziyarette bulunmuş, Ermenistan ile Azerbaycan arasında uzlaşma çalışmaları devam ederken Hocalı

Katliamı'nın gerçekleşmesi bu görüşmelerin sekteye uğramasına sebep olmuştur (Azerbaycan Xarici İşler Nazirliyi, 2015). Hocalı şehri stratejik konumundan dolayı Ermeniler tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Dağlık Karabağ'a gönderilecek olan askeri malzemelerin ikmali açısından bölge civarındaki tek askeri havaalanının bu şehirde bulunuyor olması Hocalı şehrini stratejik yönüyle öne çıkarmaktadır (Sarıahmetoğlu, 2011: 83). Bu şehir Dağlık Karabağ'ın kontrol edilmesi bakımından da stratejik bir konuma sahiptir. 25-26 Şubat 1992 tarihlerindeki çatışmalar sonucunda Rus askeri güçleri destekli Ermeniler Hocalı şehrini işgali etmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ile ilgili bu girişimlerinin Azerbaycan hükümeti tarafından karşılıksız bırakılması Azeri halkında da hoşnutsuzluklara sebep olmuştur. Bu sebeple 1992 yılının Mart ayında Azerbaycan idaresinde görev alan Ayaz Muttalibov istifasını vererek görevden çekilmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan yönetimindek zaafiyet 1992 yılının Mayıs ayında Şuşa şehrinin Ermenilerce işgaline zemin hazırlamıştır. Böylelikle Ermeniler Dağlık Karabağ bölgesi açısından kritik yerleri ele geçirmiş olup, hakimiyet kazanmışlardır. Bundan sonra Ermenilerin ilerlemesi kesilmemiş ve Laçin Bölgesi'nin işgalini de gerçekleştirip, bu bölgeyi de Ermenistan ile birleştirmişlerdir. Mayıs 1992-Haziran 1993 tarihleri arasında Azerbaycan Halk Cephesi yönetiminin Ermenilerin bu işgal hareketlerine karşı koyma çabası içinde olduğu, bazı başarıların elde edildiği, ancak sonrasında durumun yine ciddiyetini koruduğu görülmüştür. Nisan 1993 ayı içerisinde Rus destekli Ermeniler tarafından Kelbecer şehri de işgale uğramıştır. Rusya Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan'daki milliyetçi ve Rus karşıtı Ebulfez Elçibey liderliğindeki yönetimi düşürmek için kullanmıştır. Bu süreçte Ermenilere silah ve lojistik destek sağlayarak aktif olarak destekte bulunmuş ve son olarak da Azerbaycan'da Rusya yanlısı olanlar aracılığıyla iç istikrarsızlık doğurarak Rus yanlısı Suret Hüseyinov'un darbe ile hükümeti düşürmesini tetiklemiştir. Bunu takip eden süreçte Azerbaycan'da gerçekleşen siyasi krizin neticesinde iktidara gelen kişi Haydar Aliyev olmuştur. Ermenistan işgal politikasında hız kesmeyerek 1993 yılı Temmuz ve Ekim ayları arasında Kubadlı, Fuzuli Cebrail, Ağdam ve Zengilan şehirlerini de işgal etmiştir (Mahmudov, 2011: 43). AGİT Minsk Grubu ve Rusya'nın Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki arabuluculuk etkilikleri neticesinde 1994 yılı 9 Mayıs tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan Savunma Bakanları ile DKÖB'de yer alan ayrılık taraftarı Ermeni liderleri arasında bir ateşkes imza edilmiş ve 12 Mayıs 1994 tarihinden itibaren savaş durumundan çıkılmıştır (Aslanlı, 2013: 73). Fakat ateşkes üzerine başka bir antlaşma yapılmamasına ya da ateşkesin bozulma şartlarının oluşmamasına

rağmen iki ülke arasında sıklıkla ihlaller meydana gelmektedir.

2.2.2.2. Abhazya Sorunu

Güney Kafkasya`nın kuzey batısında yer alan Abhazya`nın başkenti Suhum`dur. Büyük bir kısmı Ortodoks Hiristiyan olan nüfusun % 50.71`ni Abhazlar oluştrurken, kalan kısmını Gürcüler ve Ermeniler oluşturmaktadır. Abhazya`da çoğunlukla Abhaz dili konuşulsa da, Rusça ikinci resmi dil olarak sayılmaktadır. Kafkaya`nın en sorunlu bölgelerinden biri olan Abhazya tarih boyunca bir çok hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Sovyet yönetimi tarafından 1921 yılında Gürcistan ile birleştirilen Abhazya, daha sonra 1931 yılında Gürcistan içinde Özerk Cumhuriyet statüsü almıştır (Aydın, 2016: 14).

1970`li yıllarda Abhazya`da milliyetçilik düşünceleri ortaya çıkmaya başlamıştır. 1985'de Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroika politikalarının sonucu bu düşünceler açıktan ifade edilmeye başlanmış ve Gürcistan'dan ayrılma yönünde talepler gündeme taşınmıştır. Abhazların bağımsızlık talebi ilk olarak 18 Mart 1989 tarihinde Lıhnı Toplantısı'nda dile getirilmiştir. Toplantı sonrasında ortak bir deklarasyon yayınlanmış ve bu deklarasyonda Gürcistan hükümetinin Abhazlar`a hiçbir sorunlarının çözümünde yardım etmediği, bu sebeple de bağımsız Abhazya Cumhuriyeti'nin kurulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Gürcistan hükümeti ise 28 Mart 1989 tarihinde bu deklarasyonu reddettiğini bildiren bir açıklama yapmıştır. Gürcistan hükümetinin bu açıklaması sonrasında Abhazların protestoları artmış ve 25 Ağustos 1990 tarihinde Abhazya Parlamentosu Gürcistan`dan ayrılarak bağımsız bir Cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir (Cemilli, 2007: 127).

Abhazya'nın bu kararı hukuki açıdan bir anlam ifade etmemiş, SSCB'nin dağılması sonrası Gürcistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ile Gürcistan içinde kalmıştır. 1992 yılında Abhazya Parlamentosu, Abhazya`yı Gürcistan`ın bir parçası olarak gören 1978 yılı Anayasasını yürürlükten kaldırarak, onun yerine Abhazya`yı SSCB`nin bir cumhuriyeti olarak kabul eden 1925 Anayasasının yürürlüğe girdiğini ilan etmiştir. Yaşanan bu olaylar sonucunda Abhazya`da gerginlik artmış, Gürcistan askeri birlikleri Abhazya`ya askeri müdahelede bulunmuştur. Savaşın başlarında Gürcistan askeri birlikleri Abhazya`ya karşı üstünlük sağlamayı başarmış, ancak BDT'ye üye olmayı reddeden Gürcistan'ı baskı yoluyla BDT sistemine eklemek isteyen Rusya`nın Abhazya`ya verdiği destek sonrasında Abhazlar güçlü bir direniş göstermişlerdir. Bu savaşta Abhazlar`la birlikte Çeçenler ve

bölgenin diğer Müslüman halkları da Gürcistan`a karşı savaşmışlardır. Bölgeye BM barış gücünün gelmesini hedefleyen Gürcistan hükümeti daha sonra BDT barış gücünün bölgeye yerleşmesini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır (Özsoy, 2005: 181-182)

İlerleyen süreç içerisinde, Gürcistan hükümeti ve Abhazya arasında 1 Aralık 1993 tarihinde Cenevre`de yapılan barış görüşmeleri sonucunda ortak memorandum kabul edilmiştir. Memorandum ile ateşkes sağlanmasına, bölgede uluslararası barış gücünün varlığının kabul edilmesine, mültecilerin dönüşüne ve esir değişimine karar verilmiştir. Barış sürecinde etkili olan Rusya`nın hedefi bölgeye BM gibi dış güçlerin müdahalesini önlemek olmuştur (Tanrısever, 2002: 398-399). Abhazya`da savaş sonrası mülteci sorunu ortaya çıkmıştır. Bölge nüfusunun % 45`ini oluşturan Gürcüler savaş sonrasında Gürcistan`ın iç bölgelerine göç etmek durumunda kalmıştır. Bölgede yaşayan Ermeni ve Rumlar`ın da savaş sonrası bölgeyi terk etmesi sonucunda Abhazya`nın nüfusu % 60 azalmış ve bölgede ciddi sosyoekonomik sorunlar yaşanmıştır (Çolakoğlu, 2005: 31).

Abhazya ve Gürcistan arasında devam eden sorunun çözümü adına 1997 yılında BM Cenevre`de Gürcü-Abhaz Koordinasyon Kurulu'nu oluşturmuş, kurulda arabulucu olarak BM ve Rusya temsilcileri de yer almıştır. Fakat sorunun çözümünde herhangi bir ilerleme olmaması sebebinden yaşanan gerginlik sonucunda Abhazya 1999 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Gürcistan ile federasyon kurulması müzakerelerine katılmayacağını açıklamıştır. Daha sonraki süreç içerisinde 2006 yılında Gürcü askeri birlikleri Abhazya bölgesinde bulununan Kodor Vadisi'ne müdahalede bulunmuş ve vadi Gürcistan`ın denetimine girmiştir. 2008 yılı Ağustos ayında Gürcistan, Rusya ve Güney Osetya arasında başlayan savaşa Abhazya da katılmış ve Gürcü hükümeti Kodor Vadisi üzerindeki denetimini kaybetmiştir. Bu savaş sonrasında Rusya hem Abhazya`nın hem Güney Osetya`nın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır (Aydın, 2016: 19).

2.2.2.3. Güney Osetya Sorunu

Kafkas dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında yaşayan, İran kökenli bir Kafkas halkı olan Osetler Hint-Avrupa ırkına mensupturlar. Osetya bölgesi Kuzey Osetya ve Güney Osetya şeklinde suni bir sınırla ikiye bölünmüştür. Osetya'nın kuzey bölümü Rusya Federasyonu`na bağlı olsa da, güney bölümü Gürcistan sınırları içinde yer almaktadır (Tavkul, 2002: 77).

Güney Osetya'nın başketi Tshinvali olup, bölgenin yüzölçümü 3.900 kilometrekaredir. Bu bölgede yaşayan Osetler bulundukları bölgede yaşayan en eski etnik

grup oldukları iddiasında bulunurlerken, Gürcüler Osetler'in 16-18. yüzyıllarda bu bölgeye yerleştiklerini savunmaktadırlar (Bliev, 2006: 15). SSCB döneminde arkeolog Bagrat Tehov tarafından gerçekleştirilen bir araştırmanın neticesinde, Osetler'in "Koban" kültürünün dokusunu taşıdıklarına dair belgelere ulaşmıştır. Elde edilen bu belgeler neticesinde Osetler'in yaklaşık 5.000 yıllık bir kültürel mirasın parçası oldukları açığa çıkmıştır (Bliev, 2006: 16-17). Gürcistan kaynaklı araştırmacıların iddiası ise aksi yöndedir, bu bölgenin Kudaro döneminin izlerini taşıdıklarını iddia etmektedirler. Her ne kadar Gürcü ve Osetler tarihi kökenleri konusunda karşı iddialar da bulunsalar da önemli tarihi kaynaklar Osetlerin yaşadıkları coğrafyada uzun yıllardan bu yana bulunduklarını belirtmektedir.

Güney Osetya 1800'lü yılların sonunda Rusya'nın istilasına uğraması sebebiyle Gürcistan ile zorunlu bir işbirliğine girişme durumu yaşamıştır. Dönemin Rusya'sı 1774 yılında Kuzey Osetya'yı işgal etmiş ve çeyrek asır sonrasında yani 1801 yılında da Güney Osetya'yı istila etmiştir (Pryaxin, 2002: 140). Bu işgal sonrası Güney Osetya Çarlık Rusya tarafından feodal Gürcülerin mülkü olarak teslim edilmiştir (Tavkul, 2002: 76). 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nde Gürcistan'ın o dönemdeki Menşevik yönetimi Güney Osetya'yı kendisi ile birleştirme gayreti güderken, Güney Osetya bu süreçte Bolşeviklere destek vermiştir. 17 Mayıs 1920 tarihinde Sovyet Rusya'nın o dönem Dış İlişkiler Komiseri olan Çiçerin Osetler'in Sovyet Rusyası'na katılımı ile ilgili olarak Gürcü hükümetine ültimatom vermiştir (Bliev, 2006: 356). 1921 yılına gelindiğinde ise Gürcistan ve Sovyet Rusya arasındaki Osetya sorunu Gürcistan'ın işgal edilmesi ile son bulmuştur. Sovyet Rusya Osetya'yı Kuzey ve Güney olmak üzere iki parçaya ayırmış, Güney Osetya'yı 20 Nisan 1922 tarihinde Gürcistan hükümetine bağlamış, 7 Temmuz 1925 tarihinde ise Kuzey Osetya'yı Rusya'ya bağlantısını gerçekleştirmiştir (Mert, 2004: 61). 5 Aralık 1936 tarihinde ise Kuzey Osetya Özerk Bölgesi Özerk Cumhuriyet olarak statü atlamıştır.

Bu tarihten sonraki süreçte Osetler ile Gürcü hükümeti arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Gorbaçov'un öncülüğünde başlayan yenilikçi hareketler neticesinde Osetler'in stratejilerinde de değişimler gözlemlenmiş olup, SSCB'nin çöküşünün ardından Zviad Gamsahurdiya'nın milliyetçi görüşleri Osetleri baskı altına almış ve Osetlerdeki bağımsızlık ruhunu daha da güçlendirmiştir. 1992 yılına gelindiğinde çatışmaların patlaması neticesinde Rusya dolaylı olarak müdahalede bulunmuş, yaptığı açıklamada

Gürcistan hükümetine tehdit içerikli ifadeler kullanmıştır (Zverev, 1996: 11-12)

Rusya Federasyonu'nun artış gösteren bu baskıları karşısında Gürcistan hükümeti, Güney Osetya sorunuyla ilgili olarak Rusya Federasyonu ile görüşmelere başlamıştır. 24 Haziran 1992 tarihinde Eduard Şeverdnadze ve Boris Yeltsin arasında gerçekleştirilen müzakerelerde, Güney Osetya'da süregelen çatışmaların sona erdirilmesi adına Dagomis Anlaşması (Soçi) imzalanmıştır. Bu anlaşmanın şartlarına göre Gürcistan hükümeti ve Rusya Federasyonu ile birlikte Güney ve Kuzey Osetya temsilcileri bir Ortak Kontrol Komisyonu oluşturacaklar ve her gruptan unsurların yer aldığı bir barış gücü çatışma bölgesinde konuşlanacaktı (Pryaxin, 2002: 143). Bu komisyonun kararlarından biri olan barış gücünün bölge civarına konuşlandırılmasının ardından çatışmalar sona ermiş, ancak diğer sorunlarda çözüme kavuşma durumu gerçekleşmemiştir. Bu kapsamda bir Avrupa kurumu olan AGİT'in de konu ile ilgili girişimleri olmuştur. AGİT 1992 yılının Aralık ayında bölgeye bir gözlemci heyeti göndermiştir. Gürcistan hükümetinin çatışma bölgelerinde konuşlandırılmak üzere uluslararası bir barış gücü davetine Batılı devletlerden olumlu yanıtlar gelmemiştir. Bu durum Gürcü hükümetinin BDT barış gücünün bölgede konuşlanmasını kabul etmesini zorunlu kılmıştır. Söz konusu BDT barış gücünün denetiminin AGİT dahilinde oluşturulmuş olan "Ortak Kontrol Komitesi" yapılmasına karar verilmiştir.

1995 yılında kabul edilen Gürcistan Anayasası'ndaki getirilen yeni düzenlemelerden biri, Güney Osetya'nın özerk bölge durumunun sonra erdirilerek doğrudan Tiflis yönetimine bağlanması olmuştur (Tavkul, 2002: 82). 1996 yılından başlayarak Batı ile olan temaslarda etkinliğin artmasıyla birlikte, Gürcistan hükümeti, Osetya sorununun çözümüne dair bir aşama geliştirilememesi sebebiyle, Gürcistan'ın yeniden toprak bütünlüğünün tesis edilmesi hususunda Rusya ile denge odaklı bir siyaset izlemiş ve bu problemin federal sistem altında çözüme kavuşturulması için teşviklerde bulunmuştur (Cutler, 2003: 621). Bu sebeple 26 Haziran 1996 tarihinde Rusya ve Gürcistan arasında "Çatışma Tarafları: Gürcistan-Güney Osetya Arasında Güvenlik ve Karşılıklı Güvenliğin Oluşturulması" başlıklı bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın şartlarına göre, bölgeden göç etmiş kişilerin yerlerine dönüşü gerçekleştirilecek, sorunun çözümü için çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve aydınların katkısı sağlanacak ve bölgede güvenlik önlemlerinin seviyesi daha da arttırılacaktır. Bu anlaşma sonrası atılan adımlar çok etkili olmasa da Gürcistan hükümetinin Güney Osetya'ya teklifte bulunduğu otonom

statüsü yetkililerce geri çevrilmiştir. Her ne kadar Rusya hükümeti Kuzey ve Güney Osetya'yı Gürcistan hükümetine karşı kışkırtıyor olsa da Rusya Güney Osetya'yı kendi federatif yapısı içine dahil etmek istememektedir. Çünkü böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde Rusya'nın bünyesinde yer alacak olan Osetlerin bağımsızlık mücadelesine girişebileceği endişesi bulunmaktadır (Erkan, http://www.turkishstudies.net /files/ turkish studies/1225215533_5ErkanS%C3%BCleyman-trh-71-92.pdf , Erişim Tarihi: 10.05.2019).

Güney Osetya'nın açık bir şekilde Rusya tarafından desteklenmesi, Gürcistan'ın bu bölgeye yönelik silahlı bir mücadeleye girişmesinin önüne geçmekte, sorunların çözümünde diyalog yolunu seçmesini zaruri kılmaktadır. Güney Osetya'nın seçilmiş olan lideri Kokoiti seçimlerden ancak 3 yıl sonra Gürcistan Başbakanı Zhvania ile ilk defa Soçi'de görüşme sağlamıştır. Bu görüşmede konuşulan konular arasında, Güney Osetya'nın silahsızlandırılması, bu bölgede yaşamlarını sürdüren Gürcülerin serbest dolaşım haklarının tanınması, karşılılık ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi, Rusya ile Güney Osetya'yı birbirine bağlayan Roki Tüneli üzerinde ortak kontrolün sağlanması gibi hususlar yer almaktadır (Peuch, 2004). Bu görüşmenin ardından 26 Ocak 2005 tarihinde Gürcistan tarafından Güney Osetya sorununa dair önerilen federal çözüm hakkında bir açıklama yapılmıştır. Bu yapılan açıklamaya göre (Corso, https://eurasianet.org/georgian-president-unveils-south-ossetia-peace-plan, Erişim Tarihi: 15.04.2019):

1) Güney Osetya'nın otonom sisteminin sürekliliği mümkün olacak ve kendi yasama ve yürütme organlarının seçiminde özgür olacaktır,
2) Güney Osetya'nın yerel hükümeti polis teşkilatı, çevre, kültür ve ekonomik konularda serbest olacaktır,
3) Savunma, dış politika ve insan hakları ile ilgili konular Gürcistan hükümetinin sorumluluğunda olacaktır,
4) Gürcistan'ın hali hazırdaki Anayasasında değişiklik yapılarak Güney Osetya'nın da Gürcistan Meclisi'nde, Anayasa Mahkemesi'nde ve yargı organlarında temsili gerçekleştirilecektir,
5) Oset kültürünün sürekliliğin sağlanması adına Gürcistan'ın devlet fonlarından kaynak ayrılacak ve Güney Osetya'nın dili Gürcistan'ın resmi dillerinden biri olacaktır.

Bunlardan başka olarak planın hayata geçirilmesi konusunda, AB'nin barış

garantörü ve AGİT'in barış gözlemcisi olarak bu sürecin içinde yer almaları istenmiştir. Güney Osetya yönetimi söz konusu bu plan ile ilgili olarak otonom sisteminin bir güvenlik sistemi oluşturmayacağı, yönetim olarak bağımsızlıkta ısrarcı olacaklarını, bu konunun da tartışmaya mahal vermeyecek şekilde uzatılmaması gerektiği düşüncelerini ifade etmiştir. Şaakaşvili'nin Güney Osetya ile ilgili eylem plan ve projeleri bir başarı yakalamayınca farklı arayışlara gidilmiştir. Bunlar ilki, 2006 yılı Kasım ayında Güney Osetya'da gerçekleşmekte olan Başkanlık ve referandum oylamasında Rusya yanlısı ve bağımsızlık taraftarı Eduard Kokoytin'e rakip olacak şekilde karşısına Güney Osetya'nın Başbakan eski yardımcılarından Dimitri Sanakoyev'in ileri sürülmesi olmuştur. Dimitri Sanakoyev, Gürcistan ile iş birliğini savunan ve Kokoytin karşısında bulunan bir siyasetçiydi. Bu bölgede gerçekleştirilen Başkanlık seçimlerini çok büyük bir oyla (%95) Kokoytin kazanmış olup, referandumdan da bağımsızlık yönünde sonuç alınmıştır (Allenova, Kommersant Gazetesi, 2006). Güney Osetya'nın Gürcülerin yerleşim gösterdikleri bölgelerindeki seçimlerde ise kazanan Sanakoyev olurken, Gürcistan ile federatif ilişkilerin kurulması yönünde sonuç çıkmıştır.

Şaakaşvilli'nin "alternatif yönetim" modelinin oluşturulması amacıyla uluslararası sahada dikkat çekici bir manevra girişimi Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Mihail Saakaşvilli Güney Osetya yönetimini dünya kamuoyuna gayri meşru bir oluşum şeklinde gösterme ve Tshinvali'ye alternatif oluşturabilecek bir iktidarın oluşturulması için Mart 2007'de müzakerelere başlayarak "Güney Osetya Geçici Yönetim Birimi" oluşturma planını devreye sokmuştur. Bu tasarı Gürcistan Parlamentosu'nda oylamaya sunulduğunda kabul edilmiştir. Bu yasanın, çatışmanın taraflarının birbiri arasındaki iletişim kanallarının kurulmasında, Güney Osetya'nın Gürcistan toprakları içindeki statüsünün tespit edilmesinde, bu bölgeye yapılan insani yardımların sayı ve miktarının arttırılmasında ve uluslararası oluşumlarla temas kurulmasında fayda sağlaması öngörülmüştür. Yeni bir inisiyatif girişimi olarak Osetlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi adına Güney Osetya yönetimine muhalif olan Sanakoyev liderliğindeki bir oluum faaliyete geçirilmiş, bu oluşum tarafından Osetya'nın yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve benzeri sebeplerle Gürcistan merkezi yönetimine bağlanması gerekliliği savunulmuştur (Erkan, http://www.turkishstudies.net/files/turkishstudies/1225215533_5ErkanS%C3%BCleyman-trh-71-92.pdf , Erişim Tarihi: 10.05.2019).

2.2.3. Rusya Federasyonu Dış Politikasında Güney Kafkasya

Avrupa ile Asya arasında bir köprü olması, Hazar Denizi'ne ve Karadeniz'e kıyısı olması sebebiyle Kafkasya bölgesi Rusya Federasyonu için stratejik öneme sahiptir. Tarih boyunca Rusya sıcak denizlere çıkış için en kısa yol olarak sayılan Kafkasya bölgesinde varlığını korumaya çalışmıştır. SSCB`nin dağılması sonrasında kurulan Rusya Federasyonu Batı`yla ilişkilerini geliştirmeye çalışsa da, Kafkasya bölgesinde var olan konumunu kaybetmemeyi ve zamanla daha da güçlendirmeyi ihmal etmemiştir. Dünyaya ve eski Sovyet bölgesi ülkelerine etkinliğini kabul ettirmek isteyen Rusya hükümeti eski Sovyetler Birliği topraklarında kendine "hayat sahası" oluşturmuştur. Bu "hayat sahası"nın içinde özellikle Kafkasya da yer almıştır. Kafkasya`nın Orta Asya`ya geçiş kapısı olarak sayılması ve aynı zamanda Rusya Federasyonu`na iki büyük rakip ülke olan Türkiye ve İran`la kesişme noktasında yerleşmesi bölgenin önemli özellikleri sırasında yer almıştır.

Daha önce de vurgulandığı üzere, Rusya Federasyonu kurulduğu ilk yıllarda Atlantikçi görüşle Batı yönümlü politikalar izlese de, daha sonra ülkede Avrasyacı görüşlerin daha etkin olmaya başlaması sonucunda Rusya Kafkasya`ya yönelik dış politikasını değiştirme yoluna gitmiştir. Kafkasya bölgesini "arka bahçesi" olarak gören Rusya Federasyonu bölgede var olan bölgesel ve küresel güçlerle etkinlik mücadelesine yeniden başlamıştır. 1996 yılında Primakov`un Rusya`nın Dışişleri Bakanı olması ile birlikte Rusya`nın Kafkasya`ya yönelik dış politikası daha yayılmacı ve saldırgan bir mahiyet kazanmıştır. Bölgede daha aktif dış politika yürütmeye başlayan Rusya 1998 yılından itibaren askeri araçlara ağırlık vermiş, Azerbaycan dışında diğer Kafkasya ülkelerindeki mevcut Rus askeri varlığını artırmıştır (Tanrısever, 2003: 389-390).

Rusya Federasyonu` nun Kafkasya`da yürüttüğü politikalara karşı ABD iki farklı politika izlemiştir. İlk dönemler Rusya Federasyonu`nun Kafkasya politikalarını yürütmesinde serbest bırakmış olsa da, 1997 yılı sonrasında Rusya ile birlikte Kafkasya`da güç mücadelesine başlamıştır. 1994 yılında Rusya devlet başkanı olan Yeltsin ABD başkanı Clinton ile Moskova`da gerçekleştirdiği görüşmede, eski Sovyetler Birliği coğrafyasının, özellikle de Kafkasya`nın güvenliğine yönelmiş herhangi bir tehditin Rusya`ya yönelmiş olarak değerlendireleceğini belirtmiştir. 1997 yılı sonrasında ABD`nin Kafkasya ile ilgili politikalarında değişimler yaşanmış ve yeni politikayla birlikte ABD Hazar enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması konusunda sorumluluğun kendisinde olduğunu resmi olarak açıklamıştır. Bu açıklamalar sonrasında ABD Kafkasya bölgesinde

etkili olmaya başlamış, bölgenin diğer büyük gücü olan Rusya Federasyonu ile rekabete girmiştir. Rusya Federasyonu`nun yaşadığı büyük düşüşler ve parçalanmalar olsa da, SSCB`den aldığı güç ve bölgedeki tecrübesi ile bölgede ABD `ye bu yarışta rakip olmayı başarmıştır (Ataş, 2006: 92).

2000 yılında Rusya Devlet Başkanı seçilen Vladimir Putin`in iktidara gelmesi ile birlikte Rusya`nın Kafkasya`ya yönelik dış politikası değişimler göstermiştir. Putin`in iktidarı döneminde Kafkasya politikasını sertleştiren ve yenileyen Rusya Federasyonu yeniden Kafkasya bölgesini kendi nüfuz alanı olarak görmeye başlamış ve bunu bütün dünyaya göstermeye çalışmıştır. Batı`yı Kafkasya`daki çıkarları karşısında engel olarak gören Putin yönetimindeki Rusya Batı`nın bölgedeki etkinliğini azaltmayı öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Bölgeye olan önemin daha da arttığı Putin döneminde Rusya, özellikle enerji alanında ABD ile mücadele içine girmiştir (Ağacan, 2005: 53).

Putin iktidara geldiği ilk yıl itibariyle Batı`nın Kafkasya bölgesinde faaliyetlerinden rahatsılığı ifade eden bir doktrin ortaya koymuştur. Bu doktrinde Batı'nın bölgedeki etkinliğinin devam etmesi durumunda Rusya`nın bölgede daha aktif bir mücadele yürüteceği konusundaki kararlılık vurgulanmıştır. Rusya bu dönemde bölgede etkinliğini sürdürmeye çalışsa da, Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan`ın Rusya hegemonyasından kurtulmak için izlediği dış politikaları, ABD`nin bölgeye olan ilgisinin daha da artması ve Rusya Federasyonu`nun bölgedeki etkisini sınırlanmasını doğurmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika`da gerçekleşen terör saldırısı sonrasında ABD`nin teröre karşı savaşını destekleyen Azerbaycan ve Gürcistan, sonraki süreçte askeri alanda da ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. ABD`nin Gürcistan ve Azerbaycan`da askeri varlığının bulunması Rusya Federasyon`unun bölgedeki etkisinin zayıflamasına sebep olmuştur (Öztürk, 2001: 34).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA`NIN YELTSİN DÖNEMİ AZERBAYCAN POLİTİKASI

3.1. Rusya – Azerbaycan İlişkilerinin Tarihi Arka Planı

Bundan önceki bölümde de belirtildiği üzere Rusya'nın Kafkasya`ya özellikle de Azerbaycan coğrafyasına yönelik ilgisinin geçmişi oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Güney Kafkasya'da 1747-1846 yılları içerisinde varlığını sürdüren Azerbaycan hanlıkları önce İran'ı yöneten Afşar ve Kaçar hanedanlıklarının hakimiyeti altında kaldı. Bu hanlıklar Rusya'nın Güney Kafkasya'da etkinliğini artırması ile bölgedeki Rusya-İran rekabetinin hedefi konumuna geldi. Hanlıklar arasında birlik olmadığından zaman zaman Rusya zaman zaman da Osmanlı ile uzlaşı ve ittifaka girerek bu rekabetin yıkıcı sonuçlarından kaçınmaya çalışıyorlardı. 18. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün hızlanması sonucunda bölge üzerinde Rusya`nın etkisi artmaya başladı. Bu dönemden itibaren Rusya bölgeye daha emperyal ve yayılmacı bir perspektifle yaklaştı (Abdullayev, 1965: 86-111). II. Katherina döneminde (1763- 1796) Rusya`nın bölgede ilerlemesi daha geniş ölçekte gerçekleşti. Bu tarihlerden itibaren Rusya bölgede daha saldırgan bir politika izleyerek Kafkasya'daki hakimiyet alanını hızla genişletti ve bölgede ilk olarak 1783`te imzalanan anlaşma ile Gürcü Kralı II. Keketi-Kertli İrakli Rusya`nın himayesini kabul etmek durumunda kaldı (Bünyadov, 1994: 528).

Rusya bölgede etkinlik kurma ve hakimiyet elde etme stratejisini 19. yüzyılın başları itibariyle başarıya ulaştırabildi. Rusya, Kuzey Kafkasya'yı tümüyle ele geçirdikten sonra Güney Kafkasya ve doğal olarak da Azerbaycan'a yöneldi. Azerbaycan toprakları için İran`la rekabet halinde olan Rusya 1813 Gülistan Anlaşması ve 1828 Türkmençay Anlaşması ile bölgede kesin bir hakimiyet sağladı. 1813 yılında imzalanan Gülistan Anlaşması sonucunda Nahçivan ve Revan hanlıkları haricinde Kuzey Azerbaycan toprakları Rusya`nın yönetimine geçti (Aliyev, 2016: 324-331). 1828 yılında imzalanan Türkmençay Anlaşması ile bu son hanlıkların da Rusya ile birleşmesi resmileşti ve Çarlık tarafından bu hanlıkların "Ermeni Vilayeti" olarak adlandırılması kararlaştırıldı. Bu antlaşma, aynı zamanda, Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgenin Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak ikiye ayrılması sonucunu doğurdu, Kuzey'in Rusya, Güney'in de İran sınırları içinde kalacağı bir sınır hattının varlığını ortaya çıkardı.

Rusya önceleri 1840`lı yıllara kadar Azerbaycan`da idare şekline dokunmadı. Azerbaycan topraklarında tam olarak hakimiyetini tesis ettiğine emin olduktan sonra 1846 yılında bölgedeki Azerbaycan hanlıklarını lağvetti ve yerine Hazar Kıyı Bölgesi ve Karabağ Valiliği kurarak yeni bir idari sistem getirdi. Bu yeni yapı altında Azerbaycan halkı sosyal ve siyasal haklarından mahrum edildi (Saray, 1993: 23).

20. yüzyılın başlarına kadar bu idari sistem altında yaşayan Azerbaycanlılar 1905 yılında Rusya'da yaşanan devrim ile bağımsızlıklarına kavuşabilmek için yeni bir fırsat elde ettiler. Rusya 1905 Devrimi ile meşruti bir idareye geçmişti ve göreceli özgürlük ortamı içinde Azerbaycanlılar için de siyasi faaliyet gerçekleştirme imkanı doğdu. Bu tarihten sonra Azerbaycan`da birçok dernek ve gizli komite kuruldu. 1904 yılında "Hümmet" adı altında kurulan illegal parti ve 1905 yılında Ahmed Ağaoğlu tarafından Bakü`de kurulan Fedai cemiyeti bunların arasında öne çıkan oluşumlardandı (Baykara, 1975: 77).

1907 yılında baskı politikalarına geri dönen Rusya Azerbaycan`da yalnız bu türden oluşumları bastırmakla kalmadı, aynı zamanda Azerbaycanlı aydınların öncülüğünde kurulan eğitim dernekleri ve okullarını da kapatarak, halkı Rus okullarında okumaya zorladı (Mehmet Emin Resulzade, 1990: 13). Bu baskıcı politikalar sonrası Azerbaycan`da bir çok aydın ve siyasi önder hapse atıldı, bazıları ise İran ve Türkiye`ye göç etmek zorunda kaldı.

Ancak Rusya'da karışıklıklar devam etti ve Çarlık karşıtı mücadele sonunda başarıya ulaştı. 25 Ekim 1917 tarihinde gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonucunda Rusya`da bulunun "Geçici Hükümet" yönetimi bıraktı ve toplanan Sovyetler Kurultayı ile Lenin liderliğinde Bolşevik Rusya`nın temelleri atıldı (İbrahimov, 1970: 188-189). Ekim Devrimi ile ilgili haberlerin Bakü`ye ulaşması sonrasında Bakü`de bulunan siyasi yelpazenin her kesimini temsil eden siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve askeri birliklerin katılımıyla bir toplantı yapıldı ve bu toplantı sonucunda Bakü'de Sosyal Güvenlik Komitesi'nin kurulmasına karar verildi. Bu karara karşı çıkan Bolşevik yönetimi "Bakü Sovyeti"ni tek yönetim kurulu ilan etti ve ileri gelen Bolşevik liderlerini yönetime üye olarak atadı (İbrahimov, 1973: 83). Bu yeni dönemde milletlerin kendi kaderini belirleme fikrini destekleyen tek parti Bolşevikler olduğu için Azerbaycan`ın bağımsızlık hareketinin öncülerinden olan Müsavat Partisi de Bolşeviklerin yanında yer aldı (Balaev, 1990: 15; Memmedov, 2005: 200).

Daha sonraki süreçte 1917'deki Ekim Devrimi sonrasının kaotik ortamından yararlanan Azerbaycan milliyetçileri Rusya'dan koparak 1918-1920 yıllarında iki yıl sürecek olan bir bağımsız cumhuriyet deneyimi yaşadılar. Azerbaycanlı yöneticiler Bakü'nün Sovyet kontrolünde olması nedeniyle bu yeni cumhuriyeti Gence şehrinde kurdular. Rusya Halk Komiserleri Sovyeti ve Bakü Halk Komiserleri Sovyeti kurulan bu cumhuriyeti tanımadıklarını ilan etti ve faaliyetlerine engel olmaya çalıştı. Bu nedenle 6 Temmuz 1918 tarihinde Bakü Komitesi`nin Kara ve Deniz Kuvvetleri Komiseri Grigory Korganov Azerbaycan hükümetini yenilgiye uğratmak için Gence şehrine saldırı düzenlenmesi emrini verdi. Ancak Kafkas İslam Ordusu'nun Nuri Paşa komutasında harekete geçmesi sonucu bu saldırı gerçekleşemediği gibi Bakü şehri de ele geçirilerek Bolşevik ve Taşnakların hakimiyetinden kurtarıldı (Hesenov, 2005: 106).

Bolşevik Rusyası, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti gibi Kafkasya`da kurulan diğer cumhuriyetlerin de bağımsızlığını kabul etmedi ve bu cumhuriyetleri kendi sınırlarının bir parçası olarak gördü. Ancak Bolşevikler ülkede devam eden iç savaş nedeniyle bu yeni cumhuriyetlere müdahale etme imkanına sahip olmadıklarından geçici olarak olaylara sessiz kalma yolunu seçti. Bu dönem içinde Rusya diplomatik ve askeri gücü büyük öneme sahip olan Bakü`yü elinde tutmaya çalıştıysa da Kafkas İslam Ordusu`nun Kafkasya harekatı sonrasında Bakü`yü terk etmek zorunda kaldı (Gafarov, 2008: 12). Ancak bu geçici bir durumdu, Bolşevikler Rusya'nın merkezinde tam olarak kontrolü ele geçirdikten sonra Çarlık Rusyası sınırları içinde bulunan topraklarda da yeniden hakim olmak istediler. Daha sonrasında yaşanan birçok gelişme yeni kurulan cumhuriyetin sonunu hazırlamaya başladı. Bolşevikler bu süreçte Ermenileri kullanarak Karabağ, Zengezur, Gence ve Nahçivan`ın Ermenistan`a verileceği sözü ile isyanlar başlattılar (Nesibzade, 1992: 100).

Daha sonra Kızıl Ordu'yu devreye sokan Bolşevikler Azerbaycan topraklarını ele geçirmek ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak için harekete geçtiler. Kızıl Ordu'ya karşı dayanamayan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti 1920 yılı Nisan ayında istifa etmek zorunda kaldı ve ülke tümüyle SSCB yönetimi altına girdi. 70 yıl süresince Sovyet rejimi altında kalan Azerbaycan`ı Sovyetleştirmek isteyen Rusya bütün milli kurumları ortadan kaldırdı, milli orduyu dağıttı, Azerbaycan'ı Sovyetleştirebilmek için sosyal ve kültürel mühendislik çabası içine girdi ve bu politikaya

karşı direniş gösteren Azerbaycanlı aydınların çoğu Sovyet iktidarının ilk dönemlerinde öldürüldü (Göl, 2016: 164-165).

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yıkılmasından birkaç yıl sonra Sovyetler Birliği Azerbaycan`da yeni toplumsal kimlik oluşturma faaliyetlerine başladı. Yapılan bütün değişikliklerin temelini komünist ideoloji oluşturuyordu. Lenin`in söylemlerinde her zaman dile getirdiği sosyalist yapılanma Azerbaycan üzerinde de gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu yapılanmayı hayata geçirmek için öncelikli hedef milli eğitim ve milli kültürün yıkılması oldu. Bu hedef doğrultusunda bütün eğitim ve kültürel faaliyetler ASSC Halk Komiserliği bünyesinde oluşturulmuş Halk Eğitim Komiserliği`nin denetimine verildi, eğitimin her düzeyinde milli ve dini değerler ortadan kaldırılmaya çalışıldı ve ayrıca kurumsal olarak da Diyanet İşleri Başkanlığı kapatıldı (Mehmedov, 2009: 634).

1924 yılında Lenin`in ölmesi sonrasında SSCB`de yönetimin başına Stalin geçti. SSCB'nin demir yumruğu altında, özellikle de Stalin döneminde, çok ciddi baskılara ve asimilasyon çabalarına şahit olan Azerbaycan Türkleri buna rağmen bağımsızlık idealini daima korudu. Özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği, Azerbaycan`da kontrolü sağlayabilmek ve bağımsızlık ve özgürlük düşüncesini yok edebilmek için sosyal, kültürel ve politik alanda çok kapsamlı bir baskı ve asimilasyon politikasına yöneldi ve toplumsal hayatın bütün alanlarına müdahale etmeye çalıştı. Stalin döneminde Sovyet ideolojisini yaymak amacıyla özellikle eğitim alanında köklü değişiklikler yapıldı. Bu amaç doğrultusunda Azerbaycan`da çocuklar için Pioneer ve gençler için de Komsomol teşkilatları kuruldu ve bu teşkilatlar aracılığıyla okullarda Sovyet ideolojisi doğrultusunda sosyal faaliyetler, basın yayın faaliyetleri ve din ve milliyetçilik aleyhtarı konferanslar düzenlendi (Yeşilot, 2007: 270-271). Ancak, milli ve dini değerlere ve halkın kültürel değerlerine yönelik bu baskıcı politikalar ülkede Sovyet rejimine olan karşıtlığı daha da artırdı (AMEA, 2008: 221).

Yine bu dönemde Stalin 5 yıllık kalkınma planı doğrultusunda sanayinin gelişmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için sosyalist ekonomi modelini kapsamlı olarak uygulamaya geçirdi. Bu çerçevede Sovyet iktidarı ülke genelinde olduğu gibi Azerbaycan'da da halkın mallarına el koyarak kolektifleştirme politikası uyguladı. Bu politikanın bir ayağı da tarımsal üretimin düzenlenmesine yönelik "Azerbaycan Merkezi Kolhoz İdaresi"nin kurulması oldu. Topraklarına ve mal varlıklarına el konulan köylüler bu sistemi kabul etmediyse de Sovyet hükümetinin demir yumruğu altında direnişlerini

devam ettiremediler. Uygulanan bu baskılara rağmen köylüler yine de direnişlerini farklı bir yöne kanalize ettiler, topraklarda ekim yapmama, işleri geciktirme, ambarları yakma gibi eylemlerle karşılık verdiler. Bütün bunlar Sovyet ekonomisini olumsuz etkiledi ve sanayinin geliştirilmesi için planlanan sermaye elde edilemedi (Ulusoy, 2007: 160).

SSCB 1925 yılının Aralık ayından itibaren Azerbaycan`da petrolün ve elektrik enerjisinin üretimine odaklanarak sosyalist sanayileşme politikası uygulamaya başladı. Uygulanan bu politikalar sonucunda 1920-1930`lu yıllarda Azerbaycan`da birçok fabrika kuruldu. 1937 yılına gelindiğinde petrol üretiminde dünya ikincisi olan SSCB üretimin %76`sını Azerbaycan SSC`den sağlamıştı. Aynı dönem içinde inşası tamamlanan Elet-Culfa demir yolu hattı ve Bakü-Batum petrol boru hattı ile SSCB ilk kez üretim bölgeleri ve şehirler arasında elektrikli demiryolu hattını kullanıma açtı (Mecidov, 2008: 182).

İkinci Dünya Savaşı'nda petrole olan ihtiyaç sonucunda 1939 yılında SSCB ile Almanya arasında imzalanan anlaşma ile Almanya`nın petrol ihtiyacının Bakü üzerinden karşılanması karara bağlandı. 1941 yılında Almanya`nın SSCB`ye savaş ilan etmesi sonrasında, SSCB bünyesinde bulunduğu için Azerbaycan da savaşa dahil edildi. Savaş yıllarında Sovyetleştirme politikasına ara vermeye mecbur kalan Stalin, Azerbaycan üzerindeki baskısını da kısmen de olsa hafifletti ve "Büyük Yurt Savaşı" adını verdiği savaşa destek çağrısında buundu. Savaşın gidişatında Almanları destekleyen Kafkas halkları, savaşın Sovyetler Birliği lehine bitmesi sonrasında hayal kırıklığına uğradı. Savaş sonrasında ülke genelinde olduğu gibi Azerbaycan`da da zaten var olan ekonomik sorunlar daha da kronikleşti. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Azerbaycan`da üretilen petrol ve gazın tamamı, çay, pamuk, buğday gibi ürünler ve temel gıda ürünleri Sovyet savaş cephelerine gönderilmişti. Savaş sonrası ekonomi oldukça kötü durumdaydı ve toparlanması çok zor olacaktı (Sırakaya, 2007: 139-142).

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Stalin`in SSCB ülkelerine yönelik baskıcı politikası daha da şiddetlenmekteydi. Savaş yıllarında askıya alınan Sovyetleştirme politikasına geri dönüldü. Stalin döneminde Sovyet hükümetinin birçok cumhuriyete, özellikle de Azerbaycan`a karşı güvensizliği mevcuttu ve bu sebepten de Azerbaycan`da yönetim makamlarında Ermeni ve Ruslar çoğunluğu teşkil etmekte ya da kritik noktaları ellerinde tutmaktaydılar. Bütün bunlar Azerbaycanlıların devlet yönetimine aktif olarak katılımlarını engellemekteydi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya ile Azerbaycan arasındaki en önemli konulardan biri de Dağlık Karabağ ile ilgili yaşanan gelişmeler oldu. Tarihi olarak sorunun kökleri çok daha eskiye gitse de SSCB'nin kuruluş döneminde 1918 yılının sonlarına doğru Azerbaycan hükümetine karşı ayaklanan Karabağ Ermenileri 15 Ağustos 1919 tarihinde Vali Sultanov'la anlaşma yaparak bir konsey kurmuş ve Karabağ`ın yönetimi Ermenilerin eline geçmişti. Dağlık Karabağ sorunu da bu dönemden itibaren ortaya çıkmıştı (Taşkıran, 1995: 240). 20 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan`ın bir parçası olarak kabul edilen Dağlık Karabağ`a, 1920 yılının sonlarına doğru Ermenistan`da Bolşeviklerin iktidara gelmesi sonucunda özerklik statüsü verilmiş ve 1923 yılında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuştu (Mityayev, 1998: 488.).

1945 yılında Sovyet yönetimi Ermenilerin ısrarlı talepleri doğrultusunda Dağlık Karabağ bölgesinin ekonomik açıdan Ermenistan`a daha yakın olduğunu iddia ederek, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan`a verilmesi meselesini gündeme taşıdı. Ancak Komünist Parti yöneticileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda Azerbaycanlıların tepkisi ile iç karışıklığın oluşması riskini değerlendiren Sovyet hükümeti bu meseleyi kapatma yoluna gitti (Cabbarlı, 2002: 139). 1947 yılında Ermenistan, Ermenistan`da olan Azerbaycanlıların bir kısmının Azerbaycan`a gönderilmesi talebi ile Sovyet yönetimine başvurdu ve bu talep aynı yılın Aralık ayında SSCB tarafından kabul edildi. Böylelikle 1948 yılından itibaren zorunlu göç başladı, 1956 yılına kadar da devam etti. Göçe maruz kalanların birçoğu yeni ortama ve iklimsel koşullara uyum sağlayamadığı için hastalık ve açlık gibi sebeplerden hayatını kaybetti (Memmedov, 1992: 49).

23 Nisan 1965'de Ermenistan`da "Ermeni Soykırımı" törenleri sonrasında yeniden Azerbaycan karşıtı hareketlenmeler ve ülkede yaşayan Azerbaycanlı nüfusa karşı baskılar artmaya başladı. 7 Mayıs 1969 tarihinde Azerbaycan Yüksek Sovyeti Moskova hükümetinin baskısıyla sınır bölgesinde iki bin hektardan fazla alanın Ermenistan`a verilmesini kabul etti, ancak aynı yıl içinde Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Başkanı seçilen Haydar Aliyev bu kararın yürürlüğe girmesine engel oldu. Aliyev`in başkan olduğu 1969-1982 yılları arasında SSCB`nin Azerbaycan`a yönelik baskısı azaldı ve bu dönem ılımlı bir siyaset uyguladığı dönem oldu.

1985 yılında Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve uyguladığı 'Glasnost' (Şeffaflık) ve 'Perestroika' (Yeniden Yapılanma) politikaları sonucunda Karabağ Ermenileri yeniden harekete geçmeye başladılar. 1987 ve 1988 yılında Moskova`ya

temsilcilerini gönderen Ermeniler Dağlık Karabağ`ın Ermenistan ile birleştirilmesi taleplerini yinelediler. Ermeni temsilcilerini kabul eden Gorbaçov onların taleplerini olumlu karşıladı. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Meclisi 12 Temmuz 1988 tarihinde Azerbaycan'dan ayrılma kararı aldığını açıkladı, bu gelişmeler üzerine bir gün sonra toplanan Azerbaycan Sovyeti Başkanlık Divanı bu kararın geçersiz olduğunu ilan etti. Bu gelişmelerden sonra açıklama yapan Gorbaçov - SSCB'de giderek daha çok hissedilen milliyetçi dalgayı kontrol altına alma ihtiyacı ile - SSCB`nin Karabağ sorununun varlığını kabul ettiğini, ancak bu sorunun Azerbaycan`ın toprak bütünlüğüne dokunmadan çözülmesinin gerekli olduğunu belirtti (Aslanlı, 2001: 401).

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti 12 Ocak 1989 tarihinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi`nin yönetimini Azerbaycan`dan aldı ve başında Gorbaçov`un danışmanı Volski`nin bulunduğu Moskova`ya bağlı Özerk Yönetim Komitesi'ne verdi. Ancak Azerbaycanlıların şiddetli tepkisi üzerine daha sonra aynı yıl içinde SSCB Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ bölgesinde yeniden Azerbaycan yönetiminin kurulmasına karar vermek durumunda kaldı (Çiloğlu, 1998: 144-145).

Bu gelişmeler üzerine Ermeniler "Birleşik Ermeni Cumhuriyeti" kurmak talebi ile ayaklanan Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi'nin Azerbaycan`dan ayrılma kararı aldığını bildirdiler. Azerbaycan Sovyeti bu kararın geçerli olmadığını belirten bir deklarasyon yayınladı. Ermenilerin bu ayrılıkçı tavrının arkasında Rusya'nın olduğu ve Rusların Ermenileri desteklediğini düşünen Azerbaycanlılar Moskova hükümetine karşı gösteriler ve mitingler düzenlemeye başladı. 19 Ocak 1990 itibariyle Moskova yönetimi Bakü ve Dağlık Karabağ`da olağanüstü hal ilan etti. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Azerbaycan`daki gösterileri bastırmak için Kızıl Ordu Bakü`ye saldırı düzenledi. 20 Ocak 1990 tarihli bu saldırı sonucunda çok sayıda Azerbaycanlı hayatını kaybetti, ancak bu saldırı Azerbaycan'ın bağımsızlığına giden yolu açmaktan başka hiçbir işe yaramadı (Aslanlı, 2001: 402-403).

Sonuç olarak; Azerbaycan`ın bağımsızlık idealini hayata geçirilebilmesi, SSCB'nin totaliter yapısı nedeniyle 1980'lerde Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroika politikalarını izlediği döneme kadar mümkün olamamıştır. Azerbaycanlıların SSCB'nin ana unsuru ve yönetime hakim olan grubu temsil eden Ruslar ile ilişkileri bu nedenle, en hafif ifadesiyle, mesafeli olmuş, özellikle Rusların hem Çarlık hem de SSCB dönemindeki Ermeni yanlısı

tutumları Azerbaycanlıların Ruslar ve Rusya'ya yönelik olumsuz bakışını kuvvetlendirmiştir.

Nitekim, SSCB'nin yıkılışı sürecinde Moskova'nın açıktan Ermeni yanlısı tutumu, Karabağ'daki Ermeni militanlara yönelik desteği, Ermeni saldırıları ve SSCB'nin Ermeni yanlısı tutumunu protesto eden Azerbaycanlı göstericilere karşı onlarca kişinin ölümü ile neticelenen saldırıları gibi olaylar bu olumsuz algıyı tümüyle pekiştirmiştir.

3.2. Bağımsızlık Sonrası Gerilimli İlişkiler Dönemi

1988-1989 yıllarında diğer SSCB ülkelerinde olduğu gibi Azerbaycan`da da Sovyet yönetimine karşı muhalefet hızla gelişmeye başladı ve yukarıda da bahsedilen bir dizi konjonktürel gelişme sonucu bağımsızlık iradesi güç kazandı. Bütün bunların sonucunda Azerbaycan 18 Ekim 1991 yılında SSCB`den ayrılarak bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlığını ilan eden ülkenin ilk cumhurbaşkanı Ayaz Mutalibov oldu. Rusya Azerbaycan`ın bağımsızlığını tanımayı reddetmiş olsa da, Mutalibov Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ve Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Rusya`nın yardımını bekledi.

SSCB`nin dağılması sonrası Kafkasya ülkeleri güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayrıldı. Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu`nun bir parçası olarak kaldı, Güney Kafkasya ise bağımsızlığını ilan etmiş Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan`dan oluştu. Bu dönemden itibaren Güney Kafkasya`da oluşan güç boşluğunu doldurmak için bölge ve bölge dışı güçler arasında bir rekabet başladı. Bu mücadelenin içinde NATO, AB, Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti, İran gibi ülkeler yer alsa da mücadelenin en önemli tarafları ABD ve Rusya Federasyonu oldu (Aydın. 2002: 368-392).

SSCB`nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu devlet ve hükümet yapısını yeniden yapılandırma yoluna gitti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Asya`da kontrolü altında tuttuğu topraklarının önemli bir kesimini kaybetmiş, 1990 yılında 287 milyon civarında olan SSCB nüfusundan geriye nüfusun yaklaşık yarısı (148 milyon) kalmıştı. Bu dönemde ülkenin sanayi sektörü gerilemiş, tarım sektöründe düşüş yaşanmış, yurtdışına kaçırılan paralar sebebiyle ekonomi sermaye kaybına uğramıştı. Bütün bu olumsuzlukları giderebilmek için yeni politikalar izlenmeye başlandı, dış politikaya da bu gerçeklik temelinde yaklaşıldı. Daha önce de vurgulandığı üzere, bu politikalara yön veren iki akım olarak "Atlantikçilik" ve "Avrasyacılık" öne çıktı. Rusya Federasyonu`nun ilk devlet başkanı olan Yeltsin başkanlığı döneminde Rus dış politikasında 1991-1993

yıllarında Atlantikçilik, 1993-1999 yıllarında ise Avrasyacılık akımı etkin oldu (Yaşar, 2003: 95-96).

Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında 8 Aralık 1991 tarihinde Belovejsk Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruldu. Bu topluluk siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda üç ülke arasındaki ilişkileri yeni bir formatta geliştirmek amacıyla kurulmuştu. Bu antlaşma aslında SSCB`nin dağılmasını ilan eden bir anlaşma niteliğini taşıyordu. Bu topluluğun kurulmasının esas amacı ise eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında birlik yaratmak ve ortak işbirliğini geliştirmekti (Hüseyinov, 2003: 388-390).

BDT konusu bu dönemde Rusya ile Azerbaycan ilişkilerinde önem arz eden konuların başında geldi. Rusya, diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin de topluluğa katılmasını arzuluyor ve bu yönde teşvik ediyordu. Bu cumhuriyetlerin çoğunda hala eski komünist yöneticiler hakimdi ve SSCB'nin dağılmasından hoşnut olmayan bu kadroların doğal eğilimi de bu tür bir birlikten yanaydı. Nitekim Azerbaycan'da da uzun bir dönemdir bağımsızlık mücadelesi veren milliyetçilerin aksine dönemin Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov da bu görüşteydi. Üstelik Muttalibov Azerbaycan'ın içinde bulunduğu sorunları kendi başına çözebilmesinin mümkün olmadığını düşünüyor, Rusya'nın Güney Kafkasya'da arabulucu konumda olduğunu, başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok sorunun çözümünün Rusya'nın arabuluculuğu ile çözümlenebileceğini savunuyor, bu nedenle dış politikanın Rusya'ya eklemlenmesi yönünde bir siyaset izliyordu (Beşikçi, 2016: 238; Cornell, 2011: 59).

Muttalibov, 21 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu'nun olumsuz yöndeki kararına rağmen Alma-Ata Deklarasyonu'na imza atarak Moldova, Ermenistan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile birlikte BDT'ye katılma iradesi gösterdi. Ancak yaşanan gelişmeler Azerbaycan'ın BDT'ye katılmasına engel oldu. Azerbaycan'ın BDT'ye katılabilmesi için Azerbaycan Parlamentosu'nun bu kararı onaylaması gerekiyordu. 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Rus motorize birlikleri ve subayları destekli Ermeni militanlar tarafından gerçekleştirilen Hocalı katliamı ülke içinde zaten sesi son derece kısılmış olan Rusya yanlısı kadroların büyük ölçüde tasfiyesini getirdi ve Muttalibov Cumhurbaşkanlığından istifa ederek Rusya'ya kaçmak zorunda kaldı. Bu atmosfer içinde Azerbaycan'ın BDT'ye katılım antlaşması da Parlamento tarafından onaylanmadı (Aslanlı, 2017: 90-91). Başlangıçta Azerbaycan`a karşı daha müdahaleci bir

tutum takınan Rusya yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle politikasında kısmi de olsa değişime gitti. Bu değişimin altında İran`ın bölgede aktif bir siyaset izlemesi, ABD Dışişleri Bakanı James Baker`in Azerbaycan`ı ziyaret etmesi, AGİK`in Dağlık Karabağ sorunu ile ilgilenmeye başlaması gibi nedenler yatmaktaydı. Bütün bu faktörlerin sonucunda Rusya 4 Nisan`da Azerbaycan`ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı (Cafersoy, 2001: 94).

Rusya`nın Azerbaycan`ın bağımsızlığını tanıması sonrasında ilk günlerde ikili ilişkilerde ılımlı bir dönem başladı. Bu dönemde Ermenistan ve Azerbaycan arasında denge sağlamak amacıyla Rusya 1991 yılında imzalanan Rusya-Ermenistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın onayını Azerbaycan ile de benzeri bir anlaşma imzalanacağı tarihe kadar erteledi (Kozirev, 1992: 2).

4 Nisan 1992`de Rusya Dışişleri Bakanı Azerbaycan`a resmi ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaretin temel amaçları Azerbaycan ile diplomatik ilişkiler kurmak ve Bakü`de Rusya büyükelçiliğini açmak, birçok alanda ikili anlaşmaların imzalanmasını sağlamak, Karabağ sorununun çözülmesi için görüşmeler yapmak olmuştu. Bu dönemde Batılı ülkelerin Karabağ sorununa odaklanmaları sebebiyle Rusya, Azerbaycan`ın tümüyle Rusya'dan kopuşunu önlemek amacıyla Azerbaycan ile Ermenistan arasında denge sağlamaya çalışan ve her iki ülkeye eşit statüde yaklaşan bir ülke görüntüsü sundu. Ancak çok geçmeden bu politikasının işlemediği, Azerbaycan'ın giderek Rusya'dan uzaklaştığı ve bu gelişmeleri önlemek amacıyla Rus yanlısı kadroların yeniden iktidara gelmesinin sağlanması gerektiği düşüncesiyle yeniden Ermenistan yanlısı bir politika izlemeye başladı. 9 Mayıs 1992`de Şuşa`nın, 17 Mayıs`ta da Laçin`in Ermenistan tarafından işgali ve bu işgal zamanı Rusya`nın Ermenilere askeri destek vermesi nedeniyle Rusya ile Azerbaycan arasındaki ılımlı ilişkiler dönemi çok uzun sürmedi (Cafersoy, 2001: 288-289). Özellikle Dağlık Karabağ bölgesi ile Ermenistan arasında köprü işlevi gören Laçin Koridoru'nun düşmesi ve böylece Dağlık Karabağ ile Ermenistan'ın birleşmesi sürecinde Rus askeri unsurlarının aktif desteği açıktı. Nitekim Aliyeva'nın da işaret ettiği üzere, Azerbaycan'ın BDT'ye katılımının Parlamento'da reddedilmesinden bir gün sonra bu sürecin başlaması oldukça anlamlıdır (Aliyeva, 1995: 53).

7 Haziran 1992 tarihinde Azerbaycan`da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ebulfez Elçibey oyların % 59.4`ünü alarak iktidara geldi. Elçibey`in iktidara gelmesi

sonrasında konjonktürün de etkisiyle Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde son derece gerilimli bir dönem başladı.

Elçibey döneminde Yeltsin Azerbaycan`a olan yaklaşımında iki farklı politika sergiledi. Bu politikanın ilk dönemi olarak sayılabilecek 1992 yılında ilişkiler olumlu yönde ilerledi. 1992 yılının Ekim ayında Elçibey Rusya`ya bir resmi ziyaret gerçekleştirdi ve bu ziyaret sırasında Yeltsin`le Elçibey iki ülke arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzaladı. Bu anlaşma Rusya`yla Azerbaycan arasında eşit ilişkiler kurulması açısından önemli bir adım olarak görüldü. Bu ziyaret sırasında Rusya, Azerbaycan`ın ülkeden Rus ordusunun çıkarılması, BDT`ye üye olmayı istememesi ve Rusya`yla arasında siyasi ve ekonomik alanlarda eşitlik temelinde ilişkiler geliştirilmesi gibi taleplerini olumlu karşıladı. Yeltsin`in Azerbaycan`a bu dönemde ılımlı yaklaşmasına bir diğer sebep de 1991 yılında Moskova`da gerçekleştirilen darbe sırasında AHC`nin Yeltsin`i desteklemesiydi (Ağar, 2017: 78-79).

Bu dönemde Rusya, Azerbaycan`la siyasi ilişkilerle beraber ekonomik ilişkilerin de eşit koşullarda kurulması için önemli adımlar attı. İki ülke arasında ekonomik ilişkilerin kurulması adına ilk gelişmeler 1992 yılında Rusya Başbakanı Yegor Gaydar`ın Azerbaycan`a resmi ziyareti ile başladı. Bu ziyaret Azerbaycan`ın daveti ile gerçekleştirildi, ziyaret sırasında Gaydar Cumhurbaşkanı Elçibey ile görüştü. Yapılan müzakereler sonucunda iki ülke arasında Ticari ve İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre karşılıklı ticari temsilciliklerin açılması ve iki ülke arasında uyumlulaştırılmış para, kredi ve döviz politikalarının uygulanmasına karar verildi (Cafersoy, 2001: 103).

1991 yılından itibaren Rusya Federasyonu uyguladığı politikalar ile dışarıda Batı ile işbirliğine, içeride ise serbest piyasa ekonomisine yönelmişti. Bu yıllarda RF`nin uyguladığı politikaya yön veren Yeltsin`in desteklediği Atlantikçi akım ülke içerisinde birçok eleştirilere neden oldu. Bu eleştiriler sonrasında daha sonraki yıllarda Rusya`nın dış politikasında etkin olacak Avrasyacılık akımı öne çıkmaya başladı. Bu akım ülkenin dış politikasında eski Sovyet Cumhuriyetleri`ne öncelik verilmesi gerektiğini savunuyordu (Tuncer, 2000: 437-438).

Yeltsin bu dönemde iç politikada zorluklar yaşasa da, dış politikasını tam olarak Avrasya yönüne çevirmedi. Sovyet coğrafyasına yönelik olan hedeflerinden vazgeçmemekle birlikte, Batı ile ilişkilerini geliştirme hedefini takip etti. 1992 yılının

sonlarına gelindiğinde Rusya`nın "yakın çevre" bölgesine önem vermesi yönünde görüşler dile getirilmeye başlandı. Bu görüşlerin sonucunda eski SSCB ülkelerini diğer ülkelerden ayıran "Yakın Çevre" terimi Rusya dış politikasında kullanılmaya başlandı. Bu doğrultuda BDT ve sınırlarının korunması konuları "Yakın Çevre" politikasında Rusya`nın önem verdiği konular arasında yer aldı (Tuncer, 2000: 449-450).

"Yakın Çevre" doktrininin kabul edilmesi sonucunda Rusya dış politikasında önem verilen Batı ile ilişkiler yerini Avrasya`yı hedefleyen politikalara bıraktı. "Yakın Çevre" doktrininin hedeflediği konular arasında aşağıdakileri sıralayabiliriz (Sönmez, 2010: 2):

- Rusya`nın toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamak;
- Rusya`nın çevresinde bulunan ülkelerdeki çatışmaların sonlandırılmasını ve Rusça konuşan nüfusun haklarının korunmasını sağlamak;
- BDT ülkeleriyle yasal kurallar doğrultusunda ortak güvenlik çerçevesi hazırlayarak yakın çevrede güvenlik kuşağının oluşturulmasını sağlamak;
- BDT`nin etkinliğinin artırılması amacıyla egemen devletler arasında farklı alanlarda uluslararası işbirliğine gidecek kuruluş haline getirilmesini sağlamak;
- Eski SSCB coğrafyasında Rusya`nın özel rolünün ve sorumluluğunun olduğunun bütün dünyaya bildirilmesini sağlamak;
- Rusya öncülüğünde eski SSCB coğrafyasında silahsızlanma ve nükleer silahların azaltılmasını sağlamak;

"Yakın Çevre" doktrininin kabul edilmesi sonrasında Rusya, BDT ülkelerine karşı daha sert politikalar uygulamaya başladı. 1993 yılından itibaren Yeltsin hükümeti "Yakın Çevre"de BDT`yi kullanarak hegemonya kurmaya çalıştı. Bu hususta askeri işbirliği ve askeri teknoloji alanında ortaklık ile ilgili Rusya ve BDT ülkeleri arasında çok sayıda iki taraflı anlaşma imzalandı. Daha sonra eski SSCB ülkelerinde sorunlu bölgelere yönelen Rusya Gürcistan'da Abhazları ve Osetleri, Azerbaycan`da Dağlık Karabağ Ermenilerini destekleyerek bölgedeki varlığına meşruiyet kazandırmayı hedefledi (Sönmez, 2010: 3).

Yeltsin döneminde "Yakın Çevre" kapsamında Azerbaycan, jeopolitik konumu sebebiyle Rusya için büyük önem arzetmekteydi. Bu doğrultuda Rusya`nın uyguladığı politikaların Azerbaycan`a olumsuz etkileri sonucu Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde ikinci döneme girildi. Bu olumsuz etkiler kendini 1993 yılının Ocak ile Haziran ayları arasında göstermeye başladı. Bu dönem içerisinde Rusya Azerbaycan`a karşı katı politikalar

uyguladı, Dağlık Karabağ sorununda Ermenileri destekledi, aynı zamanda Elçibey'e yapılan darbede de büyük bir rol oynadı (Ağar, 2017: 78-79).

Elçibey döneminde Azerbaycan dış politikasında Türkiye ve Batı yanlısı ve Rusya ve İran karşıtı yaklaşım çok belirginlik kazanmıştı. Cumhurbaşkanı Elçibey'in BDT Antlaşmasını onaylamayı reddetmesi Rusya Federasyonu ile Azerbaycan arasındaki soğukluğu daha da artırdı. BDT`ye üye olmayı reddeden Elçibey liderliğindeki AHC iktidarı BDT`yi Rusya`nın eski SSCB ülkelerinde kendi etkinliğini devam ettirmek için kurulan kurum olarak görmekteydi. Bununla birlikte, Elçibey BDT`ye Azerbaycan`ın üye olmasını reddetmiş olsa da, BDT ile ilişkiler hiçbir zaman tamamen kesilmemiştir. AHC`nin iktidarının son dönemine kadar Azerbaycan BDT toplantılarına gözlemci statüsünde katılmıştır (Tahirzade, 1999: 72).

Dağlık Karabağ sorunu bu dönemde ikili ilişkilerde önemli bir rol oynadı. Yeltsin yönetiminin ilk döneminde Rusya Dağlık Karabağ sorunu konusunda denge politikası uygulamayı tercih etti. Rusya bu doğrultuda 1992 yılında eski SSCB bölgelerindeki silahları Azerbaycan ve Ermenistan`a verdi. Ancak silahların büyük kısmının Azerbaycan`a verilmiş olması sebebiyle savaştaki denge Azerbaycan lehine değişti. Bu dönemde Rusya Ermenistan`ın işgalinde olan bazı toprakların Azerbaycan tarafından geri alınmasına da itiraz etmedi (Tanrısever, 2002: 394). Ancak bu durum çok uzun sürmedi, Elçibey yönetiminin Batı ve Türkiye yanlısı tutumu Rusya açısından bir tehdit olarak görülerek Karabağ konusunda Ermenistan lehinde bir politika izlenmeye başlandı.

Rusya'nın bu politika değişikliği kendini yalnızca bölge politikasında değişim olarak göstermekle kalmadı, aynı zamanda Azerbaycan içine yönelik müdahale noktasına kadar gitti. Nitekim, Yeltsin hükümeti 1993 yılında "Yakın Çevre" politikası çerçevesinde eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rus yanlısı yönetimlerin desteklenmesi, Rusya'nın çıkarları ile bağdaşmayan yönetimlerin de tasfiye edilmesi hedefi doğrultusunda Azerbaycan`da Elçibey ile muhalefeti karşı karşıya getirerek ülkede siyasi karışıklık çıkmasına sebep oldu. Azerbaycan`daki bu siyasi karışıklıktan faydalanmaya çalışan Ermenistan bütün gücüyle Azerbaycan topraklarına saldırılar gerçekleştirmeye başladı. 31 Mart 1993`te Ermeniler harekete geçerek Kelbecer bölgesindeki bir çok köyü işgal etti. Kelbecer`in kaybedilmesi Elçibey döneminde Dağlık Karabağ ve çevresinde devam eden savaşının en büyük yenilgilerinden biri olarak değerlendirildi. Bu yenilgininin başlıca sebepleri olarak, Rusya'nın Ermenistan'daki 7. Ordu birliklerinin savaşa aktif olarak katılarak Ermenilerle

birlikte saldırı gerçekleştirmeleri ve aynı dönemde Azerbaycan ordusunun başında olan Suret Hüseyinov`un ihaneti gösterilmiştir (Ağar, 2017: 101-102).

1990'lı yıllarda Rusya – Azerbaycan ilişkileri BDT ve Dağlık Karabağ sorunu örneklerinde de görüldüğü üzere zikzaklı bir çizgi halinde devam ederken, iki ülke ilişkilerinde mesafeyi daha da artıran ve ilişkileri zedeleyen gerilim unsurları da görüldü, ki bunun önde gelen örneği Çeçenistan sorunu hususunda yaşandı. 1 Kasım 1991 yılında Çeçenistan Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmişti. Rusya ile Çeçenistan arasındaki savaştan ötürü Azerbaycan ve Rusya arasında sınırlar kapatılmıştı. Bu da iki ülke arasında ticaretin azalmasına neden oldu, bu durum Rusya'dan daha ziyade, yeni bağımsızlığına kavuşmuş ve ülkesinin yüzde 20'si Ermeni işgali altında bulunan ve ekonomisi daha kırılgan haldeki Azerbaycan'ı daha çok etkiliyordu. Ayrıca bu dönemde Azerbaycan, Rusya'ya karşı örtülü olarak Çeçen direnişçilerini desteklemişti. Nitekim bu durum Elçibey`den sonra yönetime gelen Haydar Aliyev döneminde yürütülen bir yargılama kapsamında da açığa çıktı. 1993 yılında Azerbaycan'ın o dönemki İçişleri Bakanı İskender Hemidov'a karşı devlet malını zimmetine geçirme suçlamasıyla yürütülen yargılama sırasında devlet bütçesinden 150.000 doların askeri mühimmat alınması için Çeçenistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Cevher Dudayev'e verildiği ortaya çıktı. Bu para transferi Azerbaycan'ın eski Cumhurbaşkanı Elçibey'in emriyle gerçekleştirilmiş ve Dudayev de Rusya'ya karşı mücadelelerindeki desteğe binaen Azerbaycan'a teşekkür mektubu göndermişti (Abbasbeyli, 2003: 163).

Elçibey liderliğindeki yetkililerin Rusya karşıtı söylemleri, Rus ordusunun Azerbaycan topraklarından çıkarılması ve Rus üslerinin kapatılması (ki o döneme kadar hiçbir eski Sovyet cumhuriyetinde bu gerçekleşememişti), enerji konusunda Rusya'nın devre dışı bırakılması gibi konular Moskova'yı ciddi olarak rahatsız etti (Beşikçi, 2016: 241).

Buna karşılık Rusya'nın tepkisi gecikmedi ve Rus destekli Ermeni saldırganlığı daha da şiddetlendi ve ayrıca ülke içinde Lezgi ve Taliş etnik gruplarının ayrılıkçı eğilimleri desteklendi (Araz Aslanlı, 2017: 92-93) (Kopecek, 2010: 103). Ermenilere yönelik Rus desteği, daha önce de vurgulandığı üzere, Kelbecer'in 1-3 Nisan 1993 tarihlerindeki işgali esnasında Rus birliklerinin aktif olarak savaşa katılımı noktasına kadar ulaştı. Son olarak Rusya, 28 Mayıs 1993 tarihinde anlaşma çerçevesinde Azerbaycan'dan askeri birliklerini çıkarırken elindeki silah ve askeri malzemeleri Azerbaycan Milli

Savunma Bakanlığı yerine Rus yanlısı komutan Suret Huseyinov'un liderliğindeki askeri birliklere bıraktı; ki çok geçmeden Rusya'nın lojistik desteği ile Hüseyinov'un 4 Haziran tarihinde Gence'de başlattığı isyan Elçibey'in iktidardan düşmesine yol açtı (Cafersoy, 2001: 293; Li- Chen Sim, 2009: 10).

Elçibey döneminde Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde gerilimli dönemi sonuç olarak şöyle açıklayabiliriz: SSCB`nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan`da Cumhurbaşkanı Elçibey, yönetimi süresince ülkede tam bağımsız siyaset yürütmeyi hedeflemiştir. Ancak Azerbaycan`ın bağımsız siyaset yürütmek istemesi Rusya`nın çıkarlarının zedelenmesine neden olmuştur. Bu sebepten de Rusya her zaman bölgede kontrolü kendi elinde tutmaya çalışmış ve bu doğrultuda politikalar yürütmüştür. Elçibey`in yürüttüğü bağımsız siyaseti engellemek adına Rusya tarafından çeşitli ayaklanmalar ve suikastlar gerçekleştirilmiştir. Rusya Azerbaycan`da kendi politikasını uygulayabilmek için ona karşı gelen Elçibey yönetimine son vererek yerine Rusya yanlısı yönetimin gelmesini istemiştir. Bu sebeple de 1993 yılının başlarından itibaren değişik senaryolarla Elçibey`i köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Rusya Elçibey`e karşı başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişimlerinde bulunduktan sonra, devletin çeşitli kademelerinde bulunan Rusya'ya yakın duran unsurları iktidar aleyhine çalışmalarda bulunması yönünde desteklemiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine Elçibey istifa etmek durumunda kalmış ve 15 Haziran 1993 tarihinde yerine eski Sovyet Politbüro üyesi Haydar Aliyev gelmiştir.

3.3. İkili İlişkilerde Göreceli İstikrar Dönemi

Rusya açısından Elçibey'in iktidardan uzaklaşması önemli bir kazanım olarak görüldü ve yerine eski Politbüro üyesi olan Haydar Aliyev'in gelmesi ikili ilişkilerde Azerbaycan'ın Rusya yörüngesinde bir politika izleyeceği beklentisini doğurdu. Ancak kısa bir süre sonra bu beklentilerin gerçekçi olmadığı anlaşıldı ve Aliyev'in Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarını odak noktasına koyan bir denge politikası izleyen bir devlet adamı olduğu ortaya çıktı. Yeltsin hükümeti açısından hedef Rusya'nın bölgede yeniden nüfuz hakimiyetinin tesisi olmakla birlikte, ilk etapta Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin tamiri konusu önem kazandı ve karşısında da bölgesel dinamikleri gözeterek Azerbaycan'ın çıkarlarının Rusya'yı karşısına almamaktan geçtiğini düşünen Aliyev'in varlığı olumlu karşılandı.

Elçibey'in iktidardan gitmesinden sonra yerine gelen Haydar Aliyev'in döneminde izlenen denge siyaseti Rusya ile ilişkilerin yeniden tamir edilmesini de beraberinde getirdi.

Nitekim Aliyev'in iktidara gelişinden bir gün sonra ilk görüşmesini Rusya'nın Azerbaycan Büyükelçisi Valter Shonia ile yapması anlamlıdır (Aslanlı, 2017: 94). Aliyev iktidara geldiği ilk günlerde Rusya yanlısı bir görüntü çizdi, gerçekte ise bu dönemde denge politikası izleyerek Rusya`yı karşısına almadan gelecekte uygulayacağı politikalar için siyasi geleceğini sağlama almayı hedefledi.

Haydar Aliyev döneminde Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde Dağlık Karabağ sorunu, petrol politikaları, Çeçen sorunu ve Hazar`ın statüsü sorunu gibi konular önemli konular olarak öne çıktı. Bu dönemde Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi Rusya-Azerbaycan ilişkilerini belirleyen en önemli etken oldu. Rusya yıllar sonra Karabağ sorununda hakim konumunu kaybetmiş olsa da günümüze kadar bu konuda kilit ülke özelliğini korudu.

Aliyev, iktidara gelmesinin ardından çok geçmeden 5-8 Eylül 1993 tarihlerinde Moskova'ya resmi bir ziyarette bulundu ve Başkan Yeltsin'in yanı sıra, Başbakan Viktor Çernomırdin, Savunma Bakanı Pavel Graçov, Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev ile de görüştü. Bu görüşmelerde Aliyev, Elçibey döneminden farklı bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini vererek daha önce yapılan yanlışların düzeltileceği, Rusya ile ilişkilerin güçlendirileceği ve BDT'ye üyelik konusunun tamamlanacağını ifade etti. Nitekim Aliyev ziyaretten döner dönmez konuyu Azerbaycan Parlamentosu'na getirdi ve 20 Eylül 1993 tarihinde Parlamento tarafından BDT'ye üyelik anlaşması onaylandı (Mammadov, 2009: 70). Rusya da Aliyev'in bu adımını karşılıksız bırakmadı ve bu ziyaretten daha bir ay bile geçmeden Ekim ayının başlarında Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Anatoly Adamişin başta güvenlik konuları olmak üzere karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik Azerbaycan'a resmi bir ziyarette bulundu (İsmayılov, 2006: 20).

Rusya açısından bu gelişmeler oldukça önemliydi, çünkü 1993'de ilan edilen "Yakın Çevre" doktrininin de etkisiyle Moskova eski Sovyet coğrafyasındaki yeni yönetimler üzerinde müdahalelerini giderek daha da artırıyordu. Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliği ve Aliyev'in Rus yanlısı söylemi ve girişimleri büyük oranda Karabağ sorununun çözümü ve Rusya'nın Azerbaycan'da istikrarsızlığı teşvik etmesini önleme amaçlıydı, ancak özellikle Karabağ konusunda bu yatıştırma politikası hiçbir sonuç doğurmadı, bu dönemde Rusya destekli Ermeni işgalleri devam ettiği gibi, hatta Azerbaycan açısından en büyük kayıplar Aliyev'in iktidarının ilk yılında gerçekleşti (Beşikçi, 2016: 243).

Aliyev bu gelişmeler üzerine denge siyasetine döndü ve sorunun AGİT VE BM ilkeleri doğrultusunda çözümü hususunu öne çıkardı. Ayrıca, Aliyev, 20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan ile Batılı petrol şirketleri arasında Azerbaycan petrolünün işlenmesi ve bölüşümüne dair imzalanan "Asrın Antlaşması" ile hem bu denge siyaseti yönünde hareket ederek Batı ile de ilişkileri güçlendirmiş, hem de "Azerbaycan'ın elini Rusya'ya karşı güçlendirmiş oldu" (Öraz Beşikçi, 2016: 244).

İki ülke ilişkilerini anlamak noktasında önem arz eden bir başka konu da Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) yönelik yaklaşım konusudur. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün temelleri Rusya'nın liderliğinde Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın katılımıyla Mayıs 1992 yılında imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması'na (KGA) kadar gitmektedir. SSCB'nin yıkılışından sonra eski Sovyet coğrafyasında ortak bir güvenlik sistemi oluşturma hedefi güden bu antlaşma ile Rusya eski cumhuriyetler üzerinde askeri – güvenlik hegemonyasını devam ettirmek istiyor ve birlikten ayrılan tüm cumhuriyetlerin – ve bu arada Azerbaycan'ın – antlaşmaya katılımını zorluyordu. Rusya'nın tüm baskılarına karşın ve Karabağ sorununun yükünü tüm ağırlığı ile de üzerinde hissetmesine rağmen Azerbaycan Elçibey döneminde bu antlaşmaya imza atmadı. Aliyev'in iktidara gelişinden üç ay sonra Eylül 1993'de Bakü antlaşmayı imzaladı ve antlaşma 1994'de yürürlüğe girdi. Aliyev - tıpkı BDT'ye üyelik durumunda olduğu gibi - Kolektif Güvenlik Antlaşması'na dahil olmakla Karabağ sorununun Rusya gözetiminde çözülebileceğini umuyordu, ancak bu beklenti yukarıda da vurgulandığı üzere hiçbir karşılık bulmadı. Geçerliliği beş yılda bir uzatılan antlaşma yeniden uzatılmak üzere Azerbaycan'ın önüne geldiğinde 1999 yılında Bakü antlaşma süresini uzatmayı reddetti (Markedonov, 2018, https://carnegie.ru/commentary/77116, Erişim Tarihi: 02.04.2019).

Rusya'nın askeri-güvenlik hegemonyasını genişletme stratejisi doğrultusunda Azerbaycan'ı da sisteme dahil etme arayışı (bu bağlamda Karabağ sorununu ve Bakü'nün Batı ile zaman zaman yaşadığı gerginlikleri kullanma yaklaşımı) Putin döneminde de (ki Antlaşma Putin'in girişimiyle 2002'de Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü doğuracaktır) devam etti, ki bu konuya ilerideki bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Yeltsin hükümeti açısından – daha önce de vurgulandığı gibi, Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde önemli bir konu da Çeçen sorunuydu. Yeltsin hükümeti Elçibey hükümetini Azerbaycan'ın Çeçen mücadelesini desteklediği gerekçesiyle şiddetle eleştiriyordu.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Aliyev'in iktidara gelmesinden sonra 1993 yılında yapılan bir yargılama sırasında Aliyev hükümeti bu konunun açığa çıkmasına imkan vermiş ve Rusya ile bu konudaki güvensizliği gidermeye çalışmıştı. Ancak yine de Yeltsin hükümeti bu konuda iddialarını devam ettirdi ve bu konuyu Azerbaycan'a karşı bir baskı aracı olarak kullanma yoluna gitti. Nitekim, Yeltsin hükümeti Aliyev döneminde de önceden başlamış olduğu ekonomik ambargo kararını üç yıl boyunca devam ettirdi; ki bu o dönem itibariyle ihracatının % 70'ini Rusya'ya yapan Bakü için oldukça sıkıntılı bir durum doğurdu (Kuliyev, 1996: 202.).

1994-1996 yıllarında Çeçen-Rus Savaşı'nın giderek şiddetlenmesi ve sınır sorunlarının ortaya çıkması üzerine Rusya, Azerbaycan'dan sınır kontrollerinin arttırılması yönünde talepte bulundu. Bu çerçevede Rusya Sınır Kuvvetleri Komutanı Andrei Nikolayev Şubat 1996'de Azerbaycan'a resmi bir ziyarette bulundu. Nikolayev ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev arasındaki görüşme sonrasında iki ülke arasında sınırların ortak korunması yönünde bir anlaşma imzalandı. Yeltsin hükümeti böylece iki ülke arasındaki sınırın yüksek düzeyde korunması ve Rusya'ya yabancı unsurların girmemesi için her türlü önlemin alınması konusunu güvenceye almış oldu (Kuliyev, 1996: 201). Daha sonraki süreçte Rusya ile Çeçenistan arasında imzalanan Hasavyurt Antlaşması (1997) Rusya ve Azerbaycan arasındaki sınır güvenliği hususundaki sorunları büyük ölçüde ortadan kaldırdı.

Öte yandan direnişe devam eden militan grupların lideri Movladi Udugov Ekim 1997'de Azerbaycanlı yetkililerin desteğini almak umuduyla Rusya Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımazsa ve uygun bir anlaşma yapmazsa, Çeçenistan'ın Azerbaycan ile birleşeceği ve askeri unsurlarının Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtulması yönünde mücadele edeceğini belirtti. Ancak Rusya ile ilişkilerini bozmak istemeyen Azerbaycanlı yetkililer bu açıklamayı görmezden geldi (Yazkova, 1998: 52).

Rusya, Kuzey Kafkasya bölgesindeki olayları "terörizmle mücadele" kapsamında değerlendirerek Azerbaycan'dan destek istedi. Çeçenistan sorununun Rusya tarafından belli ölçüde kontrol altına alınması Rusya ile Azerbaycan arasında konunun rafa kalkmasını sağladı. Ancak 31 Ağustos 1999 tarihinde Moskova'da gerçekleşen saldırılar ve Rusya'nın bazı kentlerinde yaşanan terör olaylarının ardından güvenlik sebebi ile alınan önlemler bazı Azerbaycan vatandaşlarını da etkiledi. Olaylara karışmamış olmalarına rağmen birçok Azerbaycanlının gözaltına alınıp sınır dışı edilmesi ve Rusya'daki

Azerbaycanlılara yönelik baskılar iki ülke ilişkilerinde kısmi de olsa soğuk rüzgarların esmesine neden oldu. Nitekim, AHC Partisinin Birinci Yardımcısı Ali Kerimov'un, Rusya'nın bu tavrını eleştiren açıklamaları ve Rusyalı yetkililerin Avar ve Lezgi bölücüleri silahlandırdığı iddiası Azerbaycan'da Rusya'ya yönelik önemli bir kesimde var olan olumsuz algının bir yansımasıydı (Hacıbeyli, 525-ci gazete, 17 Eylül 1999).

Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov, bu atmosferi dağıtmak ve "terörle mücadele"ye destek bulmak amacıyla 2 Eylül 1999 tarihinde Bakü'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu görüşme sonrası yaptığı basın toplantısında, Rusya'nın bölgede istikrar ve güvenlik sağlanmasını istediği, ancak Abhazya, Dağlık Karabağ ve Kuzey Kafkasya sorunlarının bunu engellediği ve sorunların ortak bir işbirliği içinde çözülmesinin gerekli olduğu açıklamasını yaptı. Aliyev de, gerek Kuzey, gerekse Güney Kafkasya'daki sorunların çözümünde Rusya ile aynı düşüncede olduğunu vurguladı (Nezavisimaya, 14 Ocak 2002).

Bu işbirliği kapsamında sonraki süreçte Azerbaycan'da Çeçen direnişine destek verdiği düşünülen birçok vakıf ve dernek kapatıldı. Rusya'ya karşı savaşan Azerbaycan vatandaşları 2001 yılında mahkemeye çıkarıldı. Azerbaycan ve Rusya arasında liderlerin görüşmesi sonucunda Azerbaycan'daki Çeçen militanlar Moskova'ya verildi. Dubrovka'da tiyatro merkezine yönelik terör saldırısından sonra Bakü'de Çeçen Medeniyeti Merkezi kapatıldı. Rusya'nın Azerbaycan'daki büyükelçisi Ryadov Azerbaycan'ın bu tutumunu olumlu karşıladıklarını açıkladı. Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti yöneticilerinin de söylediği gibi Çeçen militanların ve destekçilerinin Azerbaycan'da tutunması neredeyse imkansız hale gelmişti (Nezavisimaya, 14 Ocak 2002).

Rusya ve Azerbaycan'ın Çeçenistan sorunu konusunda ortak bir mutabakata varması Azerbaycan vatandaşları açısından bazı olumlu sonuçlar da doğurdu ve iki ülke arasındaki vize uygulaması kaldırıldı. Çok sayıda Azerbaycan vatandaşı Rusya'da çalıştığı için bu karar çok önemliydi. Diğer bir ifadeyle, Azerbaycan'ın güvenlik konularında Rusya'ya yardım etmesi, Rusya'nın BDT çerçevesinde Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirme girişimleri ve Aliyev'in bu girişimleri desteklemesi Rusya ve Azerbaycan arasında Kafkasya'daki olaylardan sonra ortaya çıkan sorunların çözümlenmesini sağlamıştı.

Bu dönemde Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler bağlamında önemli diğer bir konu da Hazar'ın Statüsü idi. SSCB dağıldıktan sonraki dönemde Rusya Hazar`ın statüsünün belirlenmesi için bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere baskı yaptı. Bu sebeble

Hazar çevresindeki ülkelerin (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) bağımsızlık kazanması sonucunda Hazar'ın statüsü ile ilgili ülkeler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Bağımsızlık sonrası dönemde Hazar`ın statüsü ile ilgili birçok görüşme olsa da bu mesele bir sonuca bağlanmamıştı.

1994 yılının başlarından itibaren Azerbaycan'la görüşmelerini sürdüren Batılı şirketler aynı zamanda da Hazar'ın Azerbaycan'a ait bölgelerinde araştırmalarını devam ettiriyordu. Bu görüşmelerden rahatsız olan Rusya, 5 Nisan 1994 tarihinde BM'ye başvurarak Hazar'da yapılan çalışmaların uluslararası sorumluluğu ihlal anlamına geldiğini ve bu durumun devam etmesi halinde Rusya'nın bu konuda önlemler alma hakkının olduğunu bildirdi. Rusya Hazar`ın "kapalı göl" olduğuna vurgu yaptı ve konunun göllerle ilgili uluslararası kurallara göre görüşülmesini istedi. Bu nedenle kapalı göl olan Hazar`ın statüsünün BM`in 1982 tarihli Deniz Hukuku Konvansiyonu'nun kurallarına göre belirlenmemesi gerektiğini belirtti. Rusya`ya göre bu bölgede kaynakların kullanımı oylama sonucunda belirlenmeli ve bütün kıyı ülkelerine veto hakkı tanınmalıydı. Rusya tarafı Hazar`ın sektörlere bölünmesinin çevreye zarar vereceği ve Hazar`ın hassas eko-sisteme sahip olmasından dolayı korunması gerektiğini savunarak böyle bir bölünmeye karşı olduğunu belirtti (Mahmudov, 2006: 51-52).

Hazar`ın kıyı ülkeler tarafından ortak kullanılması gerektiğini savunan Rusya, statü konusunda en çok Azerbaycan'ın yaklaşımından rahatsız oluyordu. Uzun süren görüşmelerden sonra 20 Eylül 1994 yılında sekiz ülkeden on üç petrol şirketiyle ADPŞ arasında imzalanan "Asrın Anlaşması" ile Hazar'ın statüsü konusunda yeni bir döneme girildi. Azerbaycan, Rusya'nın "Lukoil" şirketinin % 10 oranlık katılımına karşılık tavrında bir değişiklik göstermedi. Bundan rahatsız olan Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev, Başbakan Çernomirdin'e yazdığı mektupta Rusya ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini talep etti (Abbasbeyli, 2006: 215).

Türkmenistan hükümeti 1996 yılında yaptığı açıklamada Hazar'ın kırk beş millik milli sektörlere bölünmesi, diğer bölümlerin ise bölge devletleri arasında ortak kullanımı fikrini desteklediğini belirtti (Soltan, 2001: 68; Şahinoğlu, 1997: 67-68). Kazakistan hükümeti ise 1998 yılına kadar Azerbaycan gibi, ortak mülkiyet konusuna şüphe ile yaklaşarak, Hazar`ın ulusal sektörlere bölünmesi görüşünü savunmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemde Kazakistan hükümeti Hazar`ın kuzeyinde deniz tabanının bölünmesi ile

ilgili Rusya ile anlaşma imzalayarak kendi bölgesinde bulunan kaynakları kullanma hakkı elde etti.

Kazakistan ve Azerbaycn 1996 yılı Eylül ayında önemli bir bildiri yayınladı. Bu bildiriye göre, iki ülke sahip oldukları sektörlerde bulunan mineral ve biyolojik kaynakları kullanma konususunda anlaşmaktaydı. Bildirinin yayınlanmasından sonra Rusya, Türkmenistan ve İran`la birleşerek yeni bir öneri sundu. Önerilen tasarıya göre kırk beş millik milli bölgelerin ötesinde kalan bölge, çevre ülkelerin ortak mülkiyeti ve kullanımında olacaktı. Bu kullanıma biyolojik ve mineral kaynaklar da dahildi (Gasanov, 1999: 229).

Azerbaycan ise Kazakistan ile aynı pozisyonu savunuyordu. 3 Temmuz 1997 tarihinde Aliyev ile "Kazakhstankaspishelf" şirketinin Başkanı Baltabek Kuandıkov arasındaki görüşme sonrası bu mutabakat yeniden teyit edildi. Basın toplantısında Kuandıkov, "Hazar'ın statüsü konusunda Kazakistan ile Azerbaycan'ın tutumunun aynı olduğunu", "diğer çevre ülkelerinin de Azerbaycan'ın tutumuna katılacağını umduğunu", "bu tutumun uluslararası standartlara uygun olduğunu" öne sürdü. Aliyev de, Kazakistan'ın bu yaklaşımı konusunda memnuniyetini bildirdi (Azerbaycan Gazetesi, 4 Temmuz 1997).

1998 yılına kadar Rusya`nın Hazar`ın statüsü konusundaki düşüncelerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz (Mammadov, 2009: 112):

- İran`a doğrudan ulaşmak için tek yol olan deniz yolunu korumak;
- Kafkasya üzerinden Orta Asya Cumhuriyetlerinin Batıya ulaşımını askeri güç kullanarak denetlemek;
- Türkmenistan ve Kazakistan`ın petrol ve doğal gazının deniz dibi ile Azerbaycan üzerinden Batı`ya ulaştırılmasında denetimi sağlayabilmek;
- Hazar`ın kıyı ülkelerinin bölgenin doğal zenginliklerini kullanarak ekonomik güçlenmesini ve Rusya`dan bağımsız duruma gelmesini engellemek;
- Hazar bölgesi doğal kaynaklarından daha fazla pay alabilmek;
- Rusya`nın bölgedeki etkisinin zayıflamasına neden olabileceği düşüncesiyle bölgeye yatırım yapacak olan Batılı devletlerin yatırımlarını engellemek.

1998 yılı başlarından itibaren Hazar`ın statüsü konusu ile ilgili Rusya`nın görüşleri değişmeye ve Azerbaycan`ın görüşlerine yakın görüşler savunmaya başladı. Rusya`nın görüşlerini bu yönde değiştirmesinin temel sebepleri Azerbaycan`ın savunmuş olduğu

görüşlerin yasal yönden geçerli olması ve Lukoil`in Rusya yönetimi üzerinde baskı kurması olmuştur. Böylelikle, 1998 yılının Şubat ayında Astrahan'da gerçekleştirilen zirvede Rusya Hazar`ın tabanı ve yüzeyi ile ilgili farklı yasal statüler öngören yeni bir teklif ileri sürdü. Buna göre Hazar`ın tabanı orta hat çizgisine bölünecek ve her ülke kendi alanında egemenlik haklarını kullanabilecekti. Hazar`ın yüzeyinde ise kıyı ülkelerinin her birinin kendi karasuları belirlenecek ve diğer kısım açık deniz sayılacaktı (Mammadov, 2009: 112).

Bu tez doğrultusunda 6 Temmuz 1998 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin arasında Kuzey Hazar`ın paylaşımı ile ilgili bir anlaşma imzalandı. Aynı zamanda bu anlaşma Hazar'ın statüsü konusunda yapılmış ilk resmi anlaşma özelliği taşıyordu. Diğer ülkeler bu anlaşmaya farklı yaklaştılar. İran anlaşmaya karşı çıkarken, Azerbaycan ise her zamanki gibi hem deniz dibinin, hem de su havzasının milli sektörlere bölünmesinden yana olduğunu belirtti (Mammadov, 2001: 4). 16 Ekim 2000 tarihinde Rusya'yı ziyaret eden Azerbaycan Dışişleri Bakanı Vilayet Guluyev'in Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov'la yaptığı görüşmede müzakere konularından biri de Hazar'ın statüsü idi. Görüşme sırasında Azerbaycan ile Rusya'nın Hazar'ın statüsü konusundaki görüşleri önceki görüşmelere kıyasla daha da yakınlaştı. Özellikle Rusya, Hazar'ın statüsü konusunda çevre ülkelerinin oy birliği ile karar alması için çalışıyordu.

Kısacası, 1990'lı yıllarda Yeltsin hükümetinin Hazar'ın statüsü konusundaki yaklaşımı ve bunun Azerbaycan ile ilişkilere yansıması değerlendirilecek olursa, bu konuda Rusya'nın üç farklı politika izlediği söylenebilir. Rusya, 1990'ların ilk yıllarında Hazar'ın statüsü ile ilgili deniz tabanının ve 20 millik kıyı dışındaki su kitlesinin ortak kullanılması politikasını yürüttü. 1998 yılına gelindiğinde ise Rusya'nın politikası deniz tabanının eşit uzaklık ilkesi gereği bölüştürülmesi ve su kütlesinin ortak kullanılması şeklinde değişti. 1998 yılından sonra Rusya politikasını değişerek bölgede kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda hareket etti. Son politika değişikliğinin somut örnekleri, 1998 yılında Kazakistan'la, 2001 yılında da Azerbaycan'la yapılan anlaşmada görülmekteydi. Rusya Hazar'ın statüsü konusunda İran ile aynı pozisyonu paylaşıyordu. Rusya gibi İran da Hazar'ın bölünmesine karşı çıkıyordu ve yine Rusya gibi İran da Kafkasya ve Osta Asya`da Batılı şirketlerin, dolayısıyla da Batılı devletlerin etkinlik sağlamasını arzu etmiyordu. 1998 yılına kadar İran Hazar'ın statüsü ile ilgili konuda Rusya

ile aynı görüşü paylaşsa da, Rusya'nın 1998'de Kazakistan ile yaptığı anlaşma ile gittiği politika değişikliğinden rahatsız oldu. Bu anlaşmadan sonra Hazar'a ilişkin politikasında yalnız bırakıldığını düşünen İran bu konudaki düşüncelerinde değişiklikler yapmak durumunda kaldı. İran, Tahran'da 2000 yılı Haziran ayında yapılan ECO Zirvesi'nde Hazar'ın statüsü ile ilgili bölge devletleri arasında ortaklaşa bölünme önerisi getirdi (Ünal, 2000: 68).

Hazar'ın statüsü konusunu nihai bir çözüme kavuşturma yönündeki çabalar ve bu çabaların Rusya-Azerbaycan ilişkilerindeki yerine dair hususlar Putin döneminde de devam etti, ki bu konuya ilgili bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Yeltsin döneminde daha önce de vurgulandığı üzere Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde diğer önemli bir konu da petrol meselesi oldu. Haydar Aliyev göreve başladıktan sonra Batılı petrol şirketleriyle yapılan görüşmelere ara verildi, o dönemde gündemde olan Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşınması için planlanan boru hattı projesi iptal edildi. Rusya`da bulunan enerji lobisinin Azerbaycan yönetimi üzerindeki lobicilik faaliyeti sonuç verdi. 1993 yılının sonlarına doğru Azerbaycan Rusya`nın petrol şirketleri ile görüşmelere başladı ve iki ülke arasında anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile Rusya`nın petrol şirketi Lukoil`e Hazar`ın Azerbaycan`a ait sektöründe çalışma yapma hakkı tanındı. Bu gelişmeler sonrasında Rusya Azerbaycan`ın Batılı petrol şirketleri ile görüşmeler yapmasına ve anlaşmalar imzalanmasına karşı olmadığını bildirdi (Mustafazade, 2002: 154).

Öte yandan, Azerbaycan'ın 20 Eylül 1994 tarihinde sekiz ülkeden 13 petrol şirketiyle imzaladığı "Asrın Anlaşması" Rus petrol şirketi Lukoil'e %10'luk pay ayrılmasına rağmen Moskova'yı oldukça rahatsız etti ve bu anlaşmanın tanınmadığına dair Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan açıklama yapıldı. Rusya buna sebep olarak 1921 ve 1940 yıllarında Rusya- İran ve SSCB-İran Anlaşmalarını gösterdi. Rusya bu anlaşmalara göre Hazar Denizi ve kaynaklarının mülkiyetinin Hazar`a kıyısı olan ülkelerde olduğu görüşünü savundu. Daha sonra 1995 yılı Nisan ayında İngiltere'ye nota göndererek ilk tepkisini ortaya koyan Rusya, notada Hazar`ın kıyı ülkelerinin ortak mülkiyeti olduğunu ve bu nedenle alınacak tüm kararların kıyı ülkelerinin ortak kararı ile olabileceğini bir kez daha vurguladı (Baryiski, 1995: 223).

Rusya`nın İngiltere`ye gönderdiği bu notanın amacı Azerbaycan`la petrol konusunda masaya oturan en önemli şirketlerden olan İngiltere petrol şirketi BP`yi bu

yönde olan faaliyetlerden caydırmaktı. İşin ilginç yanı, ABD petrol şirketleri de bu anlaşmaya taraf olmasına karşın, Rusya'nın İngiltere'ye gösterdiği tepkinin benzerini ABD'ye göstermemiş olmasıydı. Öte yandan, Rusya`nın bütün baskı ve tepkilerine rağmen bu anlaşma imzalandı ve 12 Aralık 1994`te yürürlüğe girdi (Aras, 2001: 59).

Bu anlaşmadan sonra 1994-2011 yılları arasında Hazar Denizi'ndeki 15, karada ise 7 petrol yatağı ile ilgili toplam 22 anlaşma imzalandı. Yapılan bu anlaşmalardan en önemlisi "Şahdeniz Yatağı Anlaşması" idi. Şahdeniz Yatağında 10 milyon ton petrol ve 750 milyon m3 doğal gaz rezervi bulunmuştu, Azerbaycan özellikle doğal gaz konusunda Rusya ve İran`a rakip sayılacak seviyeye gelmişti (Çelik ve Kalaycı, 1999: 109).

Bu projelerinin imzalanması ülke ekonomisini kalkındırma ve bağımsızlığını sağlamlaştırma olanağı yaratması açısından Azerbaycan için hayati öneme sahip oldu. Ancak bu durum 200 yıllık bir süre içinde Hazar bölgesi ve Kafkasya`da hakim güç olan Rusya`yı rahatsız etti. Bu anlaşmalar ile Batılı petrol şirketlerinin bölgeye yerleşmesi, Rusya'nın Yeltsin hükümeti döneminde 1992 yılından itibaren uyguladığı "Yakın Çevre Doktrini" ile bu bölgeyi kontrol altına almaya çalışmasına engel olmuştu.

Daha sonraki dönemlerde Azerbaycan petrollerine ilişkin anlaşmalarda kendine pay almaya çalışan Rusya başlangıçta Azerbaycan petrollerini yabancı şirketlerin işletmesine karşı çıksa da, daha sonraları bu konudaki yaklaşımında yumuşama yoluna gitti. Rusya`nın bu tutumunu değiştirmesinin en önemli sebeplerinden biri dış politikada enerji faktörünün gittikçe ağırlık kazanması oldu (Cafersoy, 2000: 52).

Haydar Aliyev yönetimi süresince Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde en önemli konulardan biri Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgali oldu. Rusya zaman içinde Karabağ sorunu konusunda etkisini kaybetmiş olsa da, yine de bu konuda kilit ülke olma özelliğini hiç bir zaman kaybetmedi.

Aliyev iktidara geldiği ilk günlerden itibaren Rusya`nın Karabağ konusunda Ermeniler`e baskı yapmasını ve arabuluculuk rolünü üstlenmesini istedi. Moskova, Elçibey döneminden farklı olarak diğer konularda olduğu gibi Karabağ konusunda da muhatap kabul edilmenin getirdiği memnuniyetle göstermelik de olsa tutumunu değiştirdi ve 1993 Ağustos ayında Dağlık Karabağ topraklarının Ermeniler tarafından işgalinin uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğu açıklamasını yaptı. Ancak, Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgalini kınayan Rusya`nın bu tutumu sadece göstermelik olarak kaldı. Rusya, Elçibey iktidarı döneminde olduğu gibi, Aliyev döneminde de Karabağ konusunda benzer

bir politika izledi, Ermenistan`la aralarında mevcut olan derin ilişkilere zarar gelmemesi için bu konuda Ermenistan yanlısı çizgiyi devam ettirdi (İşyar, 2004: 477).

Rusya bölgede kendisinden başka bir güç görmek istememesi sebebiyle Dağlık Karabağ sorununun çözümü için AGİK ve BM`in çatışma bölgesine uluslararası barış gücü göndermesine karşı çıktı. Moskova, bu örgütler yerine bölgeye uluslararası barış gücü statüsünde BDT askerlerinin gönderilmesi talebiyle Birleşmiş Milletler'e başvuru yaptı, ancak bu talebi kabul görmedi. Daha sonra sorunun uluslararası boyut kazanmaya başladığını gören Rusya çözüm arayışlarında öne çıkmak amacıyla 1994 yılından itibaren insiyatif geliştirdi. Sorunun çözümüne ilişkin müzakereler yapmak için 18 Şubat 1994 tarihinde Rusya Savunma Bakanı Azerbaycan ve Ermenistan`ın Savunma Bakanları ile görüşme düzenledi. Bu görüşmede Dağlık Karabağ temsilcileri de bulundu. Ancak, bu görüşme sonrasında bir protokol imzalansa da protokolde yer alan bazı hususlar nedeniyle yürürlüğe girmedi (İşyar, 2004: 502).

Bu görüşme sonrasında Ermenistan saldırgan politikalarına devam etti ve 10 Nisan 1994 tarihinde Ermenistan Azerbaycan topraklarına yoğun bir saldırı başlattı ve çok sayıda Azerbaycan askeri şehit oldu. Bu durum sonrasında Aliyev halka toprakları savaşmadan geri alacağı sözünü vererek barış görüşmelerine başlama politikası benimsedi. Ancak Karabağ sorununun çözümü yolunda AGİT Minsk Grubu'nun görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması sonrasında Rusya sorunun çözümünde tek güç olduğunu bir daha gösterme fırsatı yakaladı ve sorunun barışçıl yollardan çözümü için Azerbaycan ve Ermenistan hükümetleri ile yeniden görüşmelere başladı. 1994 yılı Mayıs ayında Azerbaycan ve Ermenistan Parlamento temsilcileri ile Dağlık Karabağ temsilcileri Kırgızistan'ın başkenti Bişkek`te bir araya geldi ve Bişkek Ateşkes Protokolü`nü imzaladı. Bu protokole uygun olarak 9 Mayıs`da Azerbaycan Savunma Bakanı, Ermenistan Savunma Bakanı ve Dağlık Karabağ temsilcileri arasında ateşkes anlaşması imzalandı ve bu anlaşma 12 Mayıs 1994 yılında yürürlüğe girdi (Cafersoy, 2000: 25).

Rusya`nın sorunun çözümünde Azerbaycan ve Ermenistan arasında arabuculuk yapmasının amacı Azerbaycan topraklarında askeri üs bulundurmak istemesiydi. Ateşkes anlaşması sonrası BM Rusya`nın barış sürecinde rolünün etkili olduğunu kabul etmeye mecbur oldu ve BM Güvenlik Konseyi BDT`nin barışı koruma operasyonlarına izin verdi (İşyar, 2004: 509).

Ateşkes anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra AGİT`in Minsk Grubu'ndaki Rusya temsilcisi Vladimir Kazimirov Bakü, Erivan ve Dağlık Karabağ`ın merkezi sayılan Hankendi`ne ziyaretler gerçekleştirdi. Rusya temsilcisi bu görüşmelerin amacının ateşkesi güçlendirmek ve daha büyük çaplı bir siyasi anlaşma yapılmasını sağlamak olduğunu açıkladı. Bölgede ateşkesin güçlendirilmesi için Rusya`nın bölgeye askeri güç yerleştirmek istemesine hem Azerbaycan hem de ABD ve Fransa karşı çıktı. Buna karşılık ABD bölgede içinde Rus askerlerinin de olduğu çok uluslu bir barış gücü yerleştirilmesi teklifini ileri sürdü. Bu teklifi Azerbaycan kabul etmiş olsa da, teklif Rusya tarafından red edildi. Moskova, diğer uluslararası aktörlerin devreye girmesi ve bölgede bulunmasının Rusya'nın sorunun çözümünde insiyatif kaybetmesiyle sonuçlanacağını düşünüyordu (Mitayev, 1997: 53).

1994 yılında imzalanan "Asrın Anlaşması" sonrası bölgedeki gücünün azaldığını düşünen Rusya 16 Mart 1995 tarihinde Ermenistan`la bir Askeri İşbirliği Anlaşması imzaladı. 25 yıl geçerli olacak anlaşmanın şartlarına göre Rusya Ermenistan`da sürekli olarak bir askeri üs bulundurabilecekti (Azerbaycan Gazetesi, 10 Mayıs 1995).

1994 yılının Aralık ayında AGİT Minsk Grubu`nun Rusya`ya daimi eşbaşkanlık vermesi sonrasında Rusya görüşmeler zamanı insiyatifi elinde tutmaya çalıştı. Rusya`nın eşbaşkanlığı döneminde gerçekleşen Aralık 1996'daki AGİT Lizbon Zirvesi'nde önemli gelişmeler yaşandı. Yapılan görüşmeler sonrası Azerbaycan açısından olumlu sonuçlar elde edildi. Zirvede alınan karara göre Azerbaycan`ın toprak bütünlüğü ilkesine vurgu yapıldı, Ermenistan bu hükmü gerekçe göstererek belgeyi imzalamadıysa da bu hükme itiraz eden tek ülke oldu. Zirve sonrasında AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkanları tarafından Dağlık Karabağ`ın statüsünün belirlenmesinde üç prensip kabul edildi ve bu prensipler uyuşmazlığın tarafı olan ülkelere barış şartı olarak sunuldu (Cafersoy 2001: 299). Bu prensipler;

- Ermenistan ve Azerbaycan`ın ülke bütünlüğünün korunması,
- Azerbaycan içinde olması şartıyla Dağlık Karabağ`a kendi kendini yönetme hakkının tanınması ve
- Dağlık Karabağ halkı için güvenliğin sağlanması idi.

1997 yılında AGİT Minsk Grubu'nda Rusya`dan sonra ABD ve Fransa`nın da daimi eşbaşkanlar olması kabul edildi. Bölgeyi daha iyi tanıyan Rusya bu avantajını kullanarak Dağlık Karabağ sorununun çözümü adına grup önerisi olarak bazı öneriler sundu. "Paket

Çözüm", "Aşamalı Çözüm", "Ortak Devlet" diye adlandırılan taslakların her üçünde genel maddelerde benzerlik olsa da, önemli maddelerde farklılıklar da mevcuttu. Bu taslakların benzer maddelerine göre, barışın sağlanması için Dağlık Karabağ bölgesinin gelişmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bölgeye yabancı yatırımların gelmesinin temini hedefi belirlendi. "Paket Çözüm" önerisine göre iki anlaşma imzalanmalıydı. Bu anlaşmalardan biri barışın şartlarını belirliyordu. Diğer anlaşma ise Dağlık Karabağ yönetimini Azerbaycan içerisindeki bir devlet kurumu olarak tanımlıyor ve Dağlık Karabağ yönetiminin bir askeri güce sahip olabileceğini belirtiyordu. "Aşamalı Çözüm" taslağı ise barışın yerleşmesi, mültecilerin geri dönme şartları ve Dağlık Karabağ`ın statüsü ile ilgili hükümler içeriyordu. "Ortak Devlet" taslağı ise Azerbaycan sınırları içinde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kurulmasını öngörüyordu. Bu taslakta aynı zamanda Karabağ`ın resmi dilinin Ermenice olması teklifi yer alıyordu. Ancak "Ortak devlet" taslağı Azerbaycan tarafından, diğer iki taslak da Ermenistan tarafından kabul görmedi ve bu sebepten ötürü uzlaşma sağlanamadı (İşyar, 2004: 596).

Azerbaycan açısından toprak bütünlüğü dikkate alınmadığı ve Dağlık Karabağ`a devlet statüsü verildiği için kabul edilmeyen öneriler sonrasında Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili görüşmelerde tıkanma oldu. Bu tıkanma sonrasında ABD sorunun çözümü ile ilgili olarak 1999 yılında Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarını bir araya getiren görüşmeler düzenledi. Dağlık Karabağ sorununun çözümünün ABD insiyatifine geçmesini istemeyen Rusya bu görüşmeleri engellemeye çalıştı ve bu konuda bazı girişimlerde bulundu. Rusya Dışişleri Bakanı 3 Eylül 1999 tarihinde Bakü`ye ziyaret gerçekleştirdi ve bu ziyaret sırasında Rusya`nın "ortak devlet" önerisini geri çektiğini bildirdi. Ayrıca, Dışişleri Bakanı bundan sonraki süreçte Kafkasya`daki yeni dengeleri daha çok gözeten bir perspektif geliştireceklerini ortaya koyan bir yaklaşımla Azerbaycan`ın Dağlık Karabağ konusundaki taleplerini karşılamaya çalışan bir taslak geliştirilmesine önem verecekleri vurgusunda bulundu (Çernyavskiy, 2002: 188).

Yaşanan bütün bu olayların sonrasında 1999 yılı Aralık ayında ABD Başkanı Clinton`un arabuluculuk faaliyeti ile AGİT İstanbul Zirvesi düzenlendi. Ancak zirve sırasında Karabağ sorununun çözümü yolunda bir anlaşmanın imzalanması mümkün olmadı. Kısacası 1990'lı yıllar itibariyle Dağlık Karabağ sorunu ne Rusya ile ne de Rusyasız çözülemeyen bir sorun olarak kaldı. Taraflar arasında ateşkes sağlanmakla birlikte, sorun donmuş çatışma hüviyeti kazandı ve çözüme kavuşturulamadı. Öte yandan

sorunun çözümsüzlüğü Rusya'ya arabulucu rolü ile öne çıkarak Sovyet sonrası dönemde kaybettiği insiyatifi yeniden elde edebilme ve bölge üzerinde nüfuz alanını genişletebilme imkanını verdi.

Yeltsin döneminde Rusya ile Azerbaycan ilişkilerinde öne çıkan diğer bir konu da ekonomi oldu. Rusya ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler 1990'lı yıllarda oldukça dengesiz bir seyir takip etti ve daha önemlisi sonraki Putin dönemine kıyasla göreceli olarak düşük ölçekte gerçekleşti. 1992-2000 yılları arasında veriler dikkate alındığında ihracat ve ithalat oranlarının değişiklik gösterdiği ve Rusya lehine dış ticaret açığı ortaya çıktığı görülmektedir. Bağımsızlıktan hemen sonraki yıl olan 1992'de Azerbaycan'ın Rusya'ya ihracatı 347.637.000 dolar iken ithalatı 251.471.000 dolar düzeyinde gerçekleşti ve iki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacmi 599.108.000 dolar düzeyinde kaldı. 1992-2000 arası dönemde Azerbaycan'ın ithalatının – zaman zaman iniş çıkışlara rağmen – genel olarak sabit kaldığı, ihracatının ise düzenli olarak azaldığı ve bu nedenle çok çarpıcı bir şekilde dış ticaret açığının Rusya lehine geliştiği görülmektedir. Nitekim, 2000 yılı itibariyle Azerbaycan'ın ihracatı 98.286.000 dolar düzeyine kadar gerilerken, Rusya'dan yapılan ithalatın sabit kaldığı ve 249.326.000 dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Daha anlamlı olarak, iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin 1992'de yaklaşık 600.000.000 dolar düzeylerinden neredeyse yarı yarıya azalarak 340.000.000 dolar düzeyine kadar düştüğü açığa çıkmaktadır.

Tablo 3.1: 1992-2000 Arası Azerbaycan'ın Rusya'ya Yönelik İthalat ve İhracat Rakamları (1000 Amerikan Doları)

Yıl	İthalat	İhracat
1992	251.471	347.637
1993	127.004	185.198
1994	117.511	139.721
1995	88.323	100.189
1996	158.388	111.390
1997	151.520	180.532
1998	193.830	105.786
1999	226.530	83.071
2000	249.326	98.286

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu (https://www.stat.gov.az/)

Öte yandan dış ticaret hacmindeki bu gerilemeye ve düşük ölçekli olmasına rağmen yine de Azerbaycan açısından değerlendirildiğinde, diğer BDT ülkeleri ile ekonomik ilişkileri göz önüne alınırsa Azerbaycan için Rusya'nın ekonomik partner olarak oldukça önemli olduğu söylenebilir. Nitekim, dış ticaret hacminin en düşük ölçekte gerçekleştiği 2000 yılında bile Azerbaycan'ın BDT ülkelerinden olan ithalatının % 65'i, ihracatının da % 41.7'i Rusya ile gerçekleşmiştir. 1992-2000 arası dönemde dış ticarete konu olan ürünlere baktığımızda Rusya'nın Azerbaycan'a tarımsal ürünler, endüstriyel ürünler gibi ürünleri ihraç ettiği, metal işleme ürünler, çeşitli ekipman ürünleri gibi ürünleri de ithal ettiği görülmektedir. Nitekim, 2000 yılı verilerine göre Azerbaycan`ın ithal ettiği ürünlerin % 27,6'sını orman malzemeleri, % 14,1'ini tarımsal ürünler, % 12,3'ünü metalürji, % 11,8'ini petrol ve endüstriyel ürünler, geri kalan kısmını ise diğer endüstriyel ürünler oluşturmaktadır. Rusya`ya ihraç olunan ürünlerin ise % 35,6'sı metal işleme ürünleri, % 14,7'si tarımsal ürünler, % 11,8'i gıda endüstrisi ürünleri, % 19,2'sini ise çeşitli ekipmanlar oluşturmaktadır (Mammadov, 2014: 108-109).

1990'lı yıllardaki Yeltsin hükümeti döneminde Rusya-Azerbaycan ilişkilerini özetleyecek olursak, Rusya bağımsızlık sürecinde Ermenistan yanlısı olarak algılanan politikaları nedeniyle Bakü tarafından tepkiyle karşılandı ve süreç içinde Rus yanlısı olarak bilinen kadrolar büyük oranda tasfiye edildi. Özellikle Elçibey döneminde Bakü tarafından izlenen Rusya karşıtı ve Türkiye ve Batı yanlısı politika karşısında Moskova Azerbaycan'da önemli mevzi kaybetti. "Yakın Çevre" doktrininin etkisiyle Azerbaycan üzerinde etkide bulunmak ve bölgede önemini yeniden tesis etmek isteyen Rusya gerek, Lezgi ve Taliş gruplarının etnik ayrılıkçılık taleplerine destek olarak gerekse iç politikada istikrarsızlık yaratacak operasyonlara girişerek yönetim değişikliğinin yolunu açtı. Haydar Aliyev'in iktidara gelişi Moskova açısından yüksek beklentilere yol açtı. Ancak Aliyev'in yeni dönemin ruhuna uygun olarak Azerbaycan çıkarlarını önceleyen bir politika izlemesi Yeltsin hükümetinin çok geçmeden gerçekleri görmesini sağladı ve Azerbaycan ile daha realist bir temelde politika izlemesi gereğini dayattı. Aliyev'in izlediği denge politikası bir yandan Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin tamirine imkan verirken diğer yandan özellikle dış politika, güvenlik ve ekonomi alanlarında Rusya ile ilişkilerin sınırını da ortaya koydu. Bu dönemde Azerbaycan yönetimi Rusya`ya tavizler verse de, Rusya Azerbaycan`da eskisi

gibi etkinlik kuramadı ve Bakü'nün çok boyutlu bir dış politika geliştirme yaklaşımına engel olamadı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEGEMONYA SİYASETİNE YENİDEN DÖNÜŞ: PUTİN DÖNEMİ

4.1. Putin Dönemi Dış Politika Yaklaşımı

Vladimir Putin ilk defa 7 Mayıs 2000 tarihinde Rusya Devlet Başkanlığı görevine başladı ve Avrasyacılık stratejisinin Rusya'nın ana politikalarından birisi olması yönünde önemli adımlar attı. Putin'i devlet başkanlığı görevine getiren süreç 1999 yılı Aralık ayında görevinden istifa eden Boris Yeltsin'in kendi yerine onu aday olarak işaret etmesiyle başladı. 2000 yılının Mart ayında Rusya genelinde gerçekleşen devlet başkanlığı seçimi sonucunda % 52,94 oranında bir oy alan Putin, 7 Mayıs 2000 tarihinde göreve başladı, 4 yıllık görev süresinin sonunda yapılan bir sonraki seçimde ise oy oranını % 70,31'e çıkararak iktidarını pekiştirdi. 2008 yılına gelindiğinde Rusya Anayasası'na göre üçüncü defa devlet başkanlığına adaylığını koyamayan Putin, 2008-2012 yılları arasında Başbakanlık görevinde bulundu. Başbakanlık süresinin sonundaki seçimlerde devlet başkanlığına tekrar adaylığını koyduğunda, % 63,60 oy ile üçüncü defa Rusya Devlet Başkanı oldu (Yılmaz, 2015: 112-119).

Rusya`nın Balkanlar, Uzak Doğu, Orta Doğu ve diğer bölgelere yönelik politikasını yeniden tayin eden Putin, ülkeyi uluslararası arenada yeniden bir küresel güç ve enerji gücü haline getirmeyi hedef olarak belirledi. Daha önceki yönetimden farklı olarak, Putin yönetimi dış politikasını tanımlamak için demokratik devletçilik, pragmatist Avrasyacılık ve uzlaşmacı jeopolitik akım gibi kavramlar kullanılmıştır (Sönmez, 2011: 41).

Rusya'yı yeniden küresel bir güç yapma hedefi olan Putin'in belki de bundan çok daha önemli başarısı, kuşkusuz ki,, eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve SSCB hinterlandında Moskova'yı yeniden en etkili güç konumuna getirebilmesidir. Bunun en somut örneği Kafkasya ve Orta Asya'da yumuşak güç unsurlarının yanında gerekli gördüğünde de sert güç unsurlarına başvurarak aktif bir siyaset izlemesi ve özellikle de SSCB sınırları içerisinde yer alan ve bağımsızlığını kazanmış olan devletlerle siyasal, ekonomik ve güvenlik eksenli ittifaklar kurma yaklaşımı oldu. Putin, Rusların imparatorluk zamanındaki ülkülerine ulaşmak maksadı ile NATO, ABD ve Batı'ya karşı yer yer karşıt yer yer de mesafeli bir politika yürüttü. Çarlık Rusyası ve SSCB dönemlerinin parlak yıllarını 2000'li yıllarda da yakalamak adına Putin sembolik girişimlerde bulunmayı da ihmal etmedi. Nitekim, Çarlık Rusyası bayrağını Rusya Federasyonu devlet bayrağı olarak ve eski Sovyet

ulusal marşını da milli marş olarak Meclisten onaylattı. Devlet başkanlığı döneminde Rus Çarlığı ve SSCB zamanındaki emperyal vizyon çerçevesinde Büyük Rusya ideali doğrultusunda bir dış politika perspektifi geliştirdi. Putin'e göre Sovyet sonrası yeni uluslararası sistem tek kutuplu değil, çok kutuplu bir sistem olmalıydı ve Rus dış politikasının da bu yörüngede belirlenmesi zorunluydu (Yılmaz, 2015: 115-118).

Putin'in ortaya koyduğu Dış Politika Doktrini (10.07.2000) ve Ulusal Güvenlik Doktrini (10.01.2000)'nde belirtildiği üzere Rusya Devleti, hali hazırdaki güç dengesi stratejisini korumanın da üzerine çıkarak yakın bölgelerdeki devletlerle ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna gitti. Dış Politika Doktrini'nde izlenecek yol ve yöntemler bizzat Putin tarafından tespit edildi, dış politikada atılacak adımlarda önceliğin ekonomik çıkarlar olacağı belirtildi. Bu doktrine göre 2000 yılından başlayarak özellikle BDT ülkeleri ile olan ilişkilerin boyut ve sınırları yeniden çizildi. Söz konusu bu doktrinle birlikte Rusya'nın dünya ekonomik ve siyasi sahnesinde tutarlı ve bağımsız bir rol üstleneceği vurgulanıyordu (Cankara ve Cankara, 2007: 193-212).

Putin döneminde Rusya'nın üst düzey bürokrat ve askeri personeli arasında yaygın bir görüş olan Yeni Avrasyacılık, dış politikanın demokrasi ve insan hakları gibi temellere oturtulamayacağı, devletler arasında dostlukların değil çıkarların söz konusu olduğunu belirtiyor ve ülkenin askeri ve ekonomik modelini Batı ile uyumlu hale getirme çabası güdülürse simetrik olmayan bir durumun açığa çıkacağını öne sürüyordu. Yeni Avrasyacı fikir akımının savunucuları Batılı devletlere entegre olma çabasının Rusya'nın Çin, İran ve Hindistan gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler ile temasının kesilmesi riskini barındırdığını düşünüyorlardı. Putin de sağlam temellere oturtulduğunu düşündüğü Yeni Avrasyacılık yaklaşımını önemli oranda uygulama yoluna gitti (Yılmaz, 2015: 111-120).

Putin, Avrasya coğrafyasını üzerinde küresel bir rekabetin olduğu hassas bir alan ve Rusya'nın kendi hinterlandı olarak kabul etmektedir. Bu bölgede Çin, ABD ve AB'nin Rusya ile rekabet halinde bulunduğunu düşünmektedir. Putin bu küresel güçlere karşı Rusya'nın Avrasya coğrafyası üzerinde Sovyet Rusya dönemindekine benzer nitelikte bir hakimiyet kurması doğrultusunda Avrupa Birliği modeli çerçevesinde bir Avrasya Birliği oluşumunu amaçladı. Putin, İzvestiya Gazetesi'nde 2011 yılı Ekim ayında yayınlanan makalesinde SSCB'nin çöküşünden sonra kurulmuş olan cumhuriyetleri Rusya'nın liderliğinde kurulan Avrasya Birliği'ne üye olmaya davet etti. Bu makalesinde Putin, Sovyet nostaljisi yaşamadığını, geçmişe ait olan bir oluşumu tekrardan diriltmek gibi bir

amacının olmadığını öne sürdü. Yeni bir niyetle oluşturulması çağrısı yaptığı Avrasya Birliği ile yeni ekonomik ve siyasal yapı inşa edileceğini, bilim ve kültür dilinde ortaklığın Sovyetler Birliği'ndeki gibi devam edeceğini, bu yapının uluslararası ortamda önemli bir güç merkezi olacağını ifade etti. Yine bu makalede dünya üzerinde çeşitli örnekleri bulunan ekonomik, kültürel ve siyasal birliktekilere benzer, ancak onlardan daha etkili bir güce erişme gayreti içinde olunacağını vurguladı (İzvestiya Gazetesi, 13 Ekim 2011).

Putin, bu tür bir dış politik vizyonun gerçekleşebilmesinin yolunun Rusya'nın bir cazibe merkezi olması ve diğer ülkelerin gözünde prestijinin artmasından geçtiğinin farkında olarak, öncelikle ülke içi siyasal, ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesinin gerektiğini düşünüyordu. Putin'in başkanlığının daha ilk yıllarında bu alanlarda ciddi mesafe alındı ve ülkede ciddi bir istikrar sağlandığı gibi ülke ekonomisi de hızlı bir şekilde gelişme göstermeye başladı. Putin enerji kaynaklarının ulusal çıkarlara hizmet etmesini sağlamak amacıyla ekonomide oligarşik yapıyı ortadan kaldırmayı, Rusya'nın eski gücüne dönmesi için ülkeye yabancı sermaye çekmeyi temel ekonomik hedefler olarak belirledi ve bu konuda önemli bir başarı elde etti (Tellal, 2010: 200-201).

Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin ruhunu yeniden yakalama, çok kutuplu bir dünya sisteminde Çin, AB ve ABD gibi küresel aktörlerin karşısına bir rakip güç olarak çıkma stratejisi çerçevesinde takip ettiği Yeni Avrasyacı yaklaşım bu ülkeleri rahatsız etti. Ukrayna Devleti'nin Rusya karşısındaki tutumu neticesinde Moskova'nın saldırgan tutumu ve eski Sovyet coğrafyasında gerektiğinde sert güç unsurlarına başvurabileceğinin görülmesi uluslararası sistemdeki güç dengeleri konusunu yeniden gündeme getirdi. Orta Doğu'da gerçekleşen gelişmeler paralelinde ABD ilgisini Asya - Pasifik yönüne doğru kaydırmış ve ABD'nin dış politikasındaki bu yaklaşım Rusya'nın da bu durumdan siyasi ve ekonomik olarak etkilenmesine yol açmıştı. Dünya ekonomik ve siyasi düzenindeki yarışa Çin'in de katılımı uluslararası sistemde yeni güç dengelerinin kurulmasına neden oldu. Ayrıca bölgesel dengeler itibariyle değerlendirildiğinde, Rusya, bu ilişkiler ağı içinde Çin'i ve ABD'yi dengelemek isteyen Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek açısından önemli bir fırsat yakaladı.

4.2. İkili İlişkilerde Güvenlik Boyutu

Rusya'nın Putin ile başlayan yeni dönemde Azerbaycan'a yönelik yaklaşımı yukarıda ana hatları aktarılan genel perspektif doğrultusunda şekillendi. Bu bağlamda ikili ilişkilerde güvenlik boyutu hem Rusya hem de Azerbaycan açısından oldukça önem arz

ediyordu. 1991 sonrası süreçte, daha önce de vurgulandığı üzere, Rusya'nın etkinliğini yitirmesi ya da etkisinin zayıflamasından kaynaklı güç boşluğunu bölgeye yeni giren diğer aktörler doldurmaya çalışıyordu. Bölgede 200 yılı aşkın bir süre içerisinde mutlak hakim olan Rusya'nın yerine (ya da onunla birlikte) başta ABD olmak üzere, Avrupa Birliği, Türkiye, İran gibi yeni aktörler de "Yeni Büyük Oyun"a dahil oldular. Tüm bu dış aktörler için, Azerbaycan'ın Orta Asya, Orta Doğu, Karadeniz ve Kafkasya arasında kritik bir bağlantı noktası olması stratejik açıdan oldukça önemliydi ve bu konumu küresel rekabet mücadelesinde etkinlik sağlayabilmeleri açısından da önemli avantajlar sağlamaktaydı. Putin için, Azerbaycan ile ilişkilerin güvenlik boyutu hem Bakü'nün Rusya liderliğindeki askeri-güvenlik kompleksine dahil edilmesi, hem Kuzey Kafkasya'daki istikrarsızlığın giderilmesi, hem Güney Kafkasya'da mevcut çatışma alanlarında Rusya'nın belirleyici ya da arabulucu rolü gibi çeşitli noktalardan hayati değere sahipti. Daha spesifik olarak Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununun giderilmesi konusunda Rusya'dan beklentilerinin farkında olan Putin bu konuyu kendi çıkarları doğrultusunda kapitalize edebilmek arzusundaydı.

Öte yandan, ikili ilişkilerin güvenlik boyutu Azerbaycan açısından da yaşamsal nitelikteydi. Topraklarının yüzde 20'si Ermeni işgali altında olan ve 2000'ler itibariyle 8 milyon nüfusa sahip ülkede, bu bölgelerde yaşayan 1 milyonu aşkın kişinin "kaçkın" olarak iç bölgelere göç etmesinin getirdiği sorunlarla boğuşmaya çalışan Azerbaycan için güvenlik sorununun çözüme kavuşturulması en önemli öncelikler arasındaydı.

Putin dönemindeki Azerbaycan'ın dış politika yaklaşımına genel olarak bakıldığında, daha önce de belirtildiği üzere, uzun zamandır hakim olan bir denge politikasının varlığı dikkat çekmektedir. Haydar Aliyev dönemi ile başlayan bu denge politikası Aliyev'in 2003 senesinde yaşamını kaybetmesi sonrasında göreve gelen İlham Aliyev tarafından da sürdürüldü. Bu süreç içerisinde özellikle güvenlik ve ekonomi konularında Rusya ile ikili ilişkilerin seyrinin olumlu olmasının önemle üzerinde duruldu. 2003 senesinde görevi devralan ve eğitimini Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde tamamlamış İlham Aliyev, bu dönemde kurmuş olduğu bağlantıları Cumhurbaşkanlığı döneminde de kullanarak Rus yönetimi ile temkinli bir şekilde yakın ilişkiler geliştirme arayışına girdi. Bölgenin en önemli sorunları arasında gösterilmekte olan Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması noktasında Rusya'nın konumunun ne kadar önemli

olduğunun farkında olan İlham Aliyev, göreve geldiği günden itibaren Rusya ile ekonomik ve politik açıdan güçlü ilişkiler kurmaya çalıştı (Hasanov, 2005: 77).

Öte yandan hem Haydar Aliyev hem de İlham Aliyev döneminde Putin'in emperyal vizyonu göz ardı edilmeyerek Moskova'nın politikalarına karşı temkinli yaklaşımlar benimsendi. Ekonomik ve politik açıdan ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımların atılmasından çekinilmemekte iken, güvenlik-askeri konularda mesafenin korunması gerekliliği anlayışı ile hareket edildi. Özellikle Rusya'nın hakimiyet projesinin sacayakları olarak algılanan Avrasya Ekonomik Birliği, KGAÖ ve BDT gibi oluşumlar hususunda bu mesafeli tavır oldukça açıktı.

Putin iktidara gelmesinin üzerinden daha bir yıl bile geçmeden iki ülke ilişkilerini geliştirmek ve yeni yönetimin Azerbaycan ile ilişkileri önemsediğini göstermek amacıyla Bakü'ye 9-11 Ocak 2001 tarihlerinde bir resmi ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret, bağımsızlık sonrası dönemde ilk kez bir Rus lider tarafından Azerbaycan'ın ziyaret edilmesi açısından önem arz etmekteydi. Bu ziyaret sonucu telekomünikasyon ve ulaşım alanlarında imzalanan antlaşmaların yanı sıra muhtemel bir olağanüstü hal durumunda işbirliği tesisi ve güvenlik birimleri arası ilişkilerin geliştirilmesi gibi güvenlik konularında da kararlar alındı (İsmayılzadeh, 2012: 5-6).

Ancak bu ziyarette stratejik olarak tüm bu antlaşma ve kararlardan çok daha önemli olan konu Gebele radar istasyonunun statüsü meselesiydi. Soğuk Savaş döneminde SSCB tarafından kıtalararası balistik füzeleri tespit edebilmek maksadıyla kurulan ve Çin, Pakistan, Hindistan ve Afrika'nın bir kısmı ile Avustralya, Atlantik ile Hint Okyanuslarının büyük bir kısmını içerecek şekilde 7200 km. çapında bir alanı kontrol edebilme kapasitesine sahip istasyon Sovyet sonrası süreçte Rusya açısından çok büyük bir öneme haizdi. Ancak, Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra topraklarındaki Sovyet üsleri ve istasyonlarının kapatılması kararı almıştı, tüm üsler kapatılmasına rağmen Gebele istasyonunun statüsü muğlak olarak kalmıştı. Aliyev döneminde istasyona dair tüm hakların Azerbaycan uhdesinde olduğu açıklanmıştı, fakat Rusya iki ülkenin stratejik bir askeri antlaşması imzalaması ve istasyonun ortak kullanımı konusunu teklif etmişse de bu teklif Azeri yönetimi tarafından reddedilmişti. Putin'in bu ziyaretinde Gebele radar istasyonu meselesi tarafları büyük oranda tatmin edecek şekilde çözüme kavuşturuldu ve istasyonun statüsü hususunda genel prensipler belirlendi. Bu çerçevede yürüyen hazırlıklar tamama erdirilince Aliyev'in 24-26 Ocak 2002 Moskova ziyaretinde istasyonun 10

yıllığına Rusya'ya (yıllık 7 milyon dolar karşılığı) kiralanmasını öngören bir antlaşma imzalandı (İsmayıl, 2012, http://www.bilgesam.org/incele/170/-azerbaycan-rusya-iliskilerinde-gebele-radar-istasyonu-sorunu/#.XSIl-Ogzbak, Erişim Tarihi: 09.06.2019).

İstasyon konusunda taraflar arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda, uzunca bir süredir statüsü noktasında uzlaşmanın sağlanamadığı istasyonun taşınmazlarının Azerbaycan'a, taşınabilir mülkün ise Rusya'ya ait olduğu hükme bağlandı. Ayrıca istasyonda en fazla 1500 personelin çalıştırılabileceği belirtilerek, bu çalışanların 500'ünün Azerbaycan vatandaşı olması şartı getirildi (Yeni Azerbaycan Gazetesi, 26 Ocak 2002). Aliyev'in ziyareti çerçevesinde, ayrıca, güvenlik kapsamında Azerbaycan ordusunun silah gereksiniminin karşılanması, yeni askeri teknolojilerin Azerbaycan ordusuna adaptasyonu ve hava savunması konuları da görüşülen konular arasındaydı (Bizim Esr Gazetesi, 26 Ocak 2002). Aliyev'in bu ziyaretinde öne çıkan diğer bir konu da, taraflar arasındaki ilişkilerin düzeyine dair "stratejik işbirliği" ve "stratejik ortaklık" kavramlarının kullanılmasıydı (Yeni Azerbaycan Gazetesi, 29 Ocak 2002).

Gerçekleştirilen ziyaret sonrasında iki ülke arasında ilişkilerin yüksek düzeyde sürdürülmesi kararına varıldı ve ilerleyen dönemlerde Azerbaycan'ın Parlamento Başkanı ile beraberinde bir grup tarafından Rusya'ya resmi ziyaret düzenlendi. Bunlara ek olarak iki ülkenin yetkili birimleri arasında Hazar bölgesinin statüsü ile ilgili görüşmeler, Minsk Grubu görüşmeleri, BDT görüşmeleri başta olmak üzere farklı alanlarda görüşmelerin sürdürülmesi amacıyla ziyaretler gerçekleştirildi. Kuşkusuz ki, Rusya yönetiminin Azerbaycan'a yönelik politikası sadece askeri-güvenlik ya da ekonomik ilişkiler ile sınırlı değildi, Putin'in emperyal vizyonu gereği yumuşak güç unsurları ile Rusya algısının olumluya dönmesi ve Rus etkinliğinin artması da amaçlanıyordu. Bu hedef doğrultusunda Aliyev'in 2001'de Ocak ayındaki ziyaretinin hemen akabinde eğitim alanında ilişkilerin geliştirilmesi ve Rus dili ile eğitim veren kurumlar ile ilgili görüşmeler yapılması amacıyla Rusya Milli Eğitim Bakanı Bakü'ye bir resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaret sonrası Azerbaycan'da Rusya destekli bir televizyon kanalının kurulacağı ve bir gazete yayınlanacağı da haberlere yansıdı (525-ci Gazetesi, 02 Şubat 2002).

İkili ilişkilerdeki tüm gelişmelere karşın Azerbaycan'ın özellikle güvenlik alanında Rusya ile ilişkisi temkinli bir tutum arz ediyordu. Söylem bazında "stratejik ortaklık" ve "stratejik işbirliği" ifadelerine ve karşılıklı ziyaretlere rağmen Rusya açısından ilişkiler daha ileri bir boyuta taşınmaya çalışıldığında Azerbaycan'ın bu mesafeli tavrı ortaya

çıkıyordu. Nitekim Putin'in öncülüğünde Kolektif Güvenlik Antlaşması'na dahil olan 6 ülke Mayıs 2002'de Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü kurduğu ve eski Sovyet cumhuriyetlerine bu yeni oluşuma katılma çağrısı yaptıklarında Azerbaycan olumsuz yanıt verdi. Öte yandan Ermenistan'ın örgüte üye olması ve KGAÖ'nün bir savunma örgütü olarak olası bir savaş durumunda tüm üye ülkelerinin ortak olarak katılımını öngören hükümleri Azerbaycan ile KGAÖ ve dolayısıyla da Rusya arasında güvenlik konusundaki ilişkinin sınırlarını da gösteriyordu.

Aynı dönemde Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilere dair diğer bir gerginlik ise, Rusya'nın bazı Azerbaycan yetkililerini casusluk ile suçlaması üzerine yaşandı. Aralık 2002'de Moskova'daki Bağımsız Devletler Topluluğu Merkez Ofisi'nde Azerbaycan'ın askeri temsilcisi olarak görev yapan Vagif Resulov'u casuslukla suçlayan Rus İç İstihbarat Servisi FSB'nin Başkanı Nikolay Petnışev, Resulov'un sınır dışı edildiğini ve *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan edildiğini ifade etti. Bu konuda açıklama yapan Azerbaycan yetkilileri ise, bu tür bir olayın hiçbir şekilde yaşanmadığı, Rus yetkililerin propaganda amaçlı olarak yalan haber yaydığı, Resulov'un bir müddet önce Moskova'daki görevinden ayrıldığını ve Bakü'ye döndüğünü ifade ettiler. Karşılık olarak Rus yetkililerin suçlamaları devam etti ve bu defa Rusya Devlet Başkanı Özel Yardımcısı Sergey Yastrjembski, 1995-1996 tarihinde Çeçenistan'daki savaşçılara Azerbaycan'ın banka hesapları üzerinden para gönderildiğini ifade etti, ayrıca bu açıklamadan birkaç gün sonra Rusya basınında, Rusya'da yaşayan Azerbaycan vatandaşlarının casusluk yaptığına dair haberler yer aldı (Sönmez, 2011: 106).

Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde önemli noktalardan bir de Rusya'da yaşamakta olan Azerbaycanlılar meselesidir. Azerbaycan'daki ekonomik durum ve işsizlik sebebiyle çok sayıda Azerbaycanlı Rusya'da çalışmaktadır. İki ülke arasında vize sorunu olmadığı için, Azerbaycan vatandaşlarının Rusya'ya gitmelerinde resmi sorun yoktur. Ancak, daha önceki yıllarda Rusya Azerbaycan vatandaşları için sorun çıkaracağı sinyallerini verdi. Rusya Moskova'da tiyatro baskınının yaşanması sonrasında Azerbaycanlılara karşı sert tutum sergilemeye başladı. "Faili meçhul" saldırılar sonucunda çok sayıda Azerbaycanlı yaşamını kaybetti ya da yaralandı. Ayrıca, Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde yaşanan gel gitlere göre Azerbaycanlıların sınır dışı edilmeleri durumları da artmaya başladı. Azerbaycan yetkililerinin konu ile ilgili yaptıkları birçok görüşmeden herhangi bir sonuç alınamadı, ancak bir müddet sonra Azerbaycan yetkililerinin gösterdiği çabalar

sonucunda sorun çözüme kavuşturulsa da, bu konu her kriz ya da gerginlik durumunda Rusya tarafından suistimale açık bir konu olarak kaldı (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 196-198).

İkili ilişkilerde dönemin gergin atmosferine ilişkin bir başka gelişme de, 16 Ocak 2003'te, BDT Sekreteri Yuri Yarov ile Haydar Aliyev arasındaki görüşme zamanı yaşandı. Yarov, Aliyev'e BDT Devlet Başkanları`nın resmi olmayan zirve toplantısı konusunda bilgi verirken, Aliyev, böyle bir zirveye ihtiyaç duyulmasının nedenlerini anlamadığını ifade etti. BDT'nin niteliğini de göz önünde bulundurursak, Aliyev'in bu ifadesi, Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin o dönemdeki bir yansıması olarak görülebilir (Aslanlı, 2006: 2-3).

Bu gergin dönemin sonrasında Rusya yetkilileri Azerbaycan'a yönelik yoğun ziyaretlere başladı. Rusya Devlet Duması Dış İlişkiler Komite Başkanı ve Rusya'nın AKPA`daki heyetinin başkanı Dmitri Rogozin 17 Şubat 2003'te Azerbaycan'a bir resmi ziyaret gerçekleştirdi (Aslanlı, 2006, 2-3). Rogozin, ilk gün AKPA'daki Azerbaycan Heyet Başkanı İlham Aliyev ile görüşerek, dünyanın ve Avrupa'nın geleceğine dair önemli konularda ortak hareket etmek adına görüşmelerde bulundu. Daha sonra 18 Şubat 2003'te Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ve Rogozin görüşmesi gerçekleşti. Haydar Aliyev ile Rogozin'in görüşmesinde daha çok Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali konusu görüşüldü. Ermenistan'ın işgalci tavrına dünyanın seyirci kaldığını ve bunun kabul edilemez olduğunu vurgulayan Aliyev bu konuda uluslararası aktörleri daha net değerlendirme yapmaya davet etti. Konu ile ilgili konuşan Rogozin, eski Sovyet bölgesindeki istikrarsızlığın ortadan kaldırılması adına bu sorunun çözümünün gerekli olduğunu ifade etti. Bu ziyaret devam ederken VIadimir Putin, Haydar Aliyev'i telefonla aradı ve bazı konuları görüştü. Telefon görüşmesi zamanı Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali konusu da müzakere edildi. Bundan başka Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri VIadimir Ruşaylo'nun aynı gün içinde Azerbaycan'a ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkilerde hareketli günlerin yaşandığının göstergesi olarak yorumlandı (Aslanlı, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1118809257_aslanli.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2019).

Genel olarak Aliyev dönemi Rusya ile ilişkilere bakılacak olursa daha önce de vurgulandığı üzere Elçibey dönemindeki olumsuz yaklaşım bırakılmış ve denge siyaseti takip edilmiş, özellikle de Aliyev'in ilk yıllarında Rusya ile oldukça sıcak ilişkiler gerçekleşmiş ve ilişkilerin Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunacağı

düşünülmüştür. Zamanla bunun gerçekçi bir beklenti olmadığı anlaşılınca ve Rusya'nın emperyal bir yaklaşımla sorunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istediği anlaşıldığında Rusya ile ilişkilerin diğer aktörlerle birlikte dengelenmesi yoluna gidilmiştir. Özellikle Putin'in 2000 yılında başkanlığa gelişi ile birlikte Putin ilişkileri daha üst düzeye taşımak için Azerbaycan'a özel bir önem vermiş, Azerbaycanlı yöneticiler üzerinde Dağlık Karabağ sorunu konusunda daha olumlu bir tavır takınacağı, "pragmatik ve yapıcı bir partner" olacağına dair bir kanaat oluşturmuştur (Valiyev, 2011: 134). Oysa çok geçmeden gerek güvenlik alanında iki ülke arasında yaşananlar gerekse Putin'in emperyal vizyonu doğrultusunda KGAÖ oluşumu gibi gelişmeler bu ilişkilerin sınırını ortaya koymuş, yeniden mesafenin açılmasına yol açmıştır.

Haydar Aliyev'in 2003 yılında ölümü ile başkanlığa gelen oğlu İlham Aliyev'in döneminde izlenen dış politika da bir önceki dönemin devamı mahiyetindedir. Rusya – Azerbaycan ilişkilerinde aynı çizgi devam etmiş, Rusya'ya yönelik temkinli ama ikili ilişkileri geliştirmeye odaklı bir yaklaşım hakim olmuştur. İlham Aliyev'in babasından sonra iktidara gelişi Batıdaki bazı çevreler tarafından hanedanlık eleştirisine maruz kalırken Putin, İlham Aliyev'in en önemli destekçilerinden olmuştur. İlham Aliyev döneminde Rusya – Azerbaycan ilişkileri açısından önemli bir durak 22 Şubat 2006'da Putin'in Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaret oldu. Cumhurbaşkanları arasında yapılan görüşmede bölgenin istikrarı, özellikle de Dağlık Karabağ konusu detaylı olarak ele alındı (İsmayılzadeh, 2012: 44-45). Putin, toplantı sonrası yaptığı açıklamada Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'a destek verdiğini ve sorunun çözümü için arabuluculuk yapabileceklerini ifade etti. Ortak basın toplantısında iki lider de ilişkilerin en üst düzeyde seyrettiği ve tarafların Dağlık Karabağ sorununun çözümü dahil olmak üzere birçok konuda aynı düşünceleri paylaştıklarını ifade ettiler (Duleba, 2008: 21).

Bu dönemde Rusya-Azerbaycan ilişkilerini etkileyen diğer bir bölgesel gelişme de Avrasya coğrafyasında 2003-2005 yılları arasında yaşanmış "renkli devrimler" oldu. Önce Sırbistan ve Gürcistan, daha sonra ise Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan halk hareketleri sonucu iktidar değişiklikleri yaşandı ve Rus yanlısı yönetimlerin yerini Batı yanlısı yönetimler aldı. ABD ve AB'nin demokrasiyi teşvik politikalarının bu süreçte ciddi bir rolü olmuştu (Carothers, 2006: 55-56). Bu nedenle birçok eski Sovyet cumhuriyeti dış politikada Batı ile kurulan ilişkilerin iç politik yansımalarının da olabileceği endişesiyle Batı ile aralarına mesafe koymaya başladılar. Bu tür rejim karşıtı hareketlerin Azerbaycan

iç politikasında ciddi bir etkisi olmamakla birlikte yine de bu dalga Azerbaycan'ı Rusya ile daha da yakınlaştırma işlevi gördü. Ancak Rusya'nın Ağustos 2008'de Gürcistan'a müdahalesi bu yakınlaşmanın sınırlarını yine ortaya çıkardı. Rusya'nın bölgede hegemon güç olma arzusunun gerektiğinde sert güç kullanımına kadar gidebileceğini gösteren bu savaş Rusya-Azerbaycan ilişkilerini de, özellikle güvenlik ilişkileri bağlamında ciddi olarak etkiledi. Yaşanan bu gelişmeler Azerbaycan açısından birbirine zıt gibi görünen ama birbiriyle bağlaşık olan iki farklı fikrin ortaya çıkmasına sebep oldu. Azerbaycanlı yetkililer bir taraftan Putin Rusyası'nın bölgedeki hedeflerinin Çarlık Rusyası döneminden beri değişmediğini yeniden görür ve Rusya'ya yönelik temkinli tavrı daha da benimserken, diğer yandan Rusya ile ilişkilerin güvenlik alanında da geliştirilmesi gerektiğine, Karabağ sorununun Rusya dışında bir başka aktör tarafından çözülemeyeceğine bir kere daha ikna oldular. Bu durum karşısında Azerbaycan kanadında Rusya ile ilişkilerin yeniden değerlendirilmesine ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımlar atıldı. Benzer bir şekilde yine Azerbaycan yönetimi tarafından NATO ve Avrupa Birliği'ne yönelik yaklaşımlar çok daha temkinli bir şekilde planlanmaya başlandı. Bu dönem içerisinde ABD'nin sürece dahil olması ile birlikte Türkiye-Ermenistan ekonomik ilişkilerinin belirli bir seviyeye getirilmesine yönelik olarak atılan adımlar Rusya ve Azerbaycan arasındaki ilişkinin seyrini de yakından etkiledi. Öyle ki Türkiye-Ermenistan yönetimleri arasında gelişen yakınlaşma sonrasında Azerbaycan kanadında dış politika ekseni Rusya'ya doğru kaymaya başladı (Valiyev, 2016: 1-3).

Bu süreç içerisinde Rusya devlet başkanı liderliğinde Azerbaycan ve Ermenistan yönetimlerinin liderler seviyesinde görüşmelere başlamasının sağlanmasına Azerbaycan yönetimi oldukça istekli davrandı. Diyalog ortamının hazırlanması sonrasında ilk resmi temaslar Moskova'da 2008 yılının Kasım ayında gerçekleştirildi ve bu doğrultuda Karabağ meselesinin çözüme kavuşturulmasına yönelik taraflar arasında Moskova Beyannamesi imzalandı. Bu beyanname sonrası görüşme trafiği oldukça hızlandı. Taraflar önce Haziran 2009 tarihinde St. Petersburg'da Uluslararası Ekonomi Forumu'nda yeniden bir araya geldi, bir ay sonra ise Temmuz'da bu kez Moskova'da görüşme yapıldı. Konuyu görüşmek üzere Rusya öncülüğünde Ekim 2009'da Kşinev'de BDT devlet başkanları buluşmasında bir araya gelen tarafların son görüşmesi ise 25 Ocak 2010 tarihinde Soçi'de dönemin Rusya Devlet Başkanı olan Medvedev önderliğinde oldu (Azərbaycan Respublikası Harici İşlər Nazirliyi, www.mfa.gov.az, Erişim Tarihi: 08.05.2019).

Rusya ile Azerbaycan ilişkilerinde Bakü'nün gözünde Moskova'nın yeniden önem kazanmasında kuşkusuz bir başka bölgesel gelişme de etkili rol oynadı. 2009-2010 arası dönemde Azerbaycan diplomasisinde hareketli bir trafik ortaya çıkaran ve kartların yeniden karılmasını doğuran bu gelişme ABD ve AB'nin yönlendirmesiyle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde görülen yakınlaşmaydı. Bir süredir iki ülkenin liderleri düzeyinde görülen sıcak mesajlaşmalar, Türkiye ve Ermenistan arasında Ekim 2009'da yeniden diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik bir protokolün imzalanması ile sonuçlanmıştı. Bir taraftan Rusya'nın sorunun çözümünde arabuluculuk rolüne soyunması ve bunun muhtemel sonuçları diğer taraftan Azerbaycan'ın en güvendiği ülke olan Türkiye'nin Ermenistan ile yakınlaşma çabaları Azerbaycan'da çok tartışıldı ve bazı kesimlerde Rusya ile ilişkilerin çok daha fazla geliştirilmesi gerektiği görüşünü güçlendirdi. Yine de, Türkiye ile Ermenistan arasındaki bu balayı havasının çok sürmemesi, Türk hükümetinin Türk halkının Azerbaycan'a olan desteğini ve Bakü'nün enerji kozunu göz ardı edememesi nedeniyle geri adım atması sonucu bu Rusya yanlısı görüşler sınırlı kaldı.

Bu noktada Rusya ile Azerbaycan ilişkilerinde güvenlik boyutu bağlamında en önemli konu olan Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik Putin dönemindeki gelişmeler, bu konuda Azerbaycan'ın Rusya'dan beklentisi ile Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı konusunu daha detaylı olarak analiz etmek yerinde olacaktır.

Özetleyecek olursak, Azerbaycan'ın bulunduğu bölgede genel olarak ciddi güvenlik risklerinin varlığından söz etmek mümkün gözükmektedir. Azerbaycan'ın güvenlik ile ilgili en büyük tehdidinin Ermenistan'ın işgalci politikası olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu güvenlik problemi Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan toplamda 1077 kilometrelik sınırı boyunca varlığını sürdürmektedir. Azerbaycanlı yetkililerin gözünde bir başka tehdit unsuru da ülkenin güneyinde bulunan ve 765 kilometrelik sınır uzunluğuna sahip olduğu İran'ın Ermenistan ile geliştirmiş olduğu iyi ilişkiler ve Azerbaycan'a yönelik rejim ihracı yaklaşımıdır. Azerbaycan'ın komşusu konumunda olan İran'ın AB ve ABD tarafından karşı çıkılan nükleer programları bir çatışma unsuruna dönüşebileceğinden Azerbaycan'ın güvenlik ile ilgili endişe seviyesinin arttığı gözlemlenmektedir (Alili, 2015: 7-8). Azerbaycan'ın kuzeybatı komşusu olan 480 kilometrelik sınıra sahip Gürcistan'ın Ağustos 2008 tarihindeki Rusya-Gürcistan çatışması sebebiyle bu ülkenin de her an Azerbaycan için güvenlik riskini barındırdığı ifade edilebilir (Tsereteli, 2009: 19-20). Ayrıca, Ermenistan'ın Gürcistan ile arasında bir sorun oluşturma potansiyeli taşıyan

Ermeni yoğunluklu Cavaheti bölgesindeki kırılganlık da Gürcistan'ın güvenlik zafiyetini ortaya koymaktadır, ki burada yaşanacak bir etnik çatışmanın dolaylı olarak Azerbaycan'ı da etkilemesi kaçınılmaz gözükmektedir (Chitadze, 2015: 108-112; Cornell, 2002: 196-208).

Azerbaycan'ın Kuzey Kafkasya'ya olan 390 kilometrelik sınırında da terör ve gerilla savaşları sebebiyle güvenlik riskleri mevcuttur. Rusya'nın hassas noktası durumundaki bu bölge Azerbaycan'ı istikrarsız bir sürecin içine çekmiştir (Merlin, 2011: 6; Cohen, 2012: 3). Bu güvenlik zafiyetlerinden ilki, Kuzey Kafkasya'da bulunan militanların Rus askerlerinden kaçarak Azerbaycan topraklarına girmesi ile oluşabilecek risklerdir (Valiyev, 2006: 1-2). Aynı bölge için bir başka tehdit konusu ise Putin başkanlığındaki Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesindeki karışıklığı ileri sürerek bu coğrafyaya yapacağı askeri operasyonların yoğunluğudur (Vatchagaev, 2015, 2-3).

Rusya'nın 19. ve 20. yüzyıldaki Azerbaycan'ı işgal etme eylemlerinin Kuzey Kafkasya üzerinden gerçekleştiği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Kızıl Ordu'nun 20 Ocak 1990 tarihinde Bakü'ye düzenlemiş olduğu saldırı, Hocalı Katliamı olayında 366. Rus Alayı'nın üstlenmiş olduğu rol, Putin liderliğindeki Rusya'nın gerekli gördüğünde yeniden sert güç unsurlarına başvurma yaklaşımı (Ağustos 2008'de Gürcistan'a ve 2014'de de Ukrayna'ya yapılan saldırılar) ve Suriye örneğinde de görüldüğü üzere "yakın çevre"nin dışındaki bölgelerde de askeri etkinliği söz konusu güvenlik tehdidinin geçerliliğinin devam ettiğinin göstergesi niteliğindedir.

Başka bir açıdan bakıldığında Kuzey Kafkasya'nın Azerbaycan için güvenlik unsurları bakımından çeşitli faydalar da sağladığı gözlemlenmektedir. Rusya'nın bölgesel problemler sebebi ile Kuzey Kafkasya üzerinde tam bir hakimiyet sağlayamaması Azerbaycan üzerinde bir baskı oluşturmasına da engel olmaktadır. Bunun bir göstergesi olarak Azerbaycan hükümetinin petrol ve petrol ürünleri ile ilgili stratejik anlaşmasını Rusya'nın ilgili bölgedeki hakimiyetinin zayıf olduğu bir dönem olan 1994 yılı içerisinde imza etmesi gösterilebilir. Kuzey Kafkasya'da yaşanan güvenlik sorunu neticesinde Azerbaycan'ın Batıya pazarladığı petrolün ikmalini Rusya'ya alternatif oluşturacak güzergahlar üzerinden yapabilmesi kolaylaşmıştır. Bu bölgedeki güvenlik sorununun Azerbaycan'ın avantajına olacak şekilde değerlendirildiği bir başka durum Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki kontrolünü sağlamlaştırması için Azerbaycan'a ihtiyaç duyması olarak ifade edilebilir. Bir başka avantaj ise Azerbaycan hükümetinin Kuzey Kafkasya'da

süregelen istikrarsızlığı öne sürerek Dağlık Karabağ sorununu çözme girişimlerinde bulunabilmesi olarak belirtilebilir.

Rusya'nın coğrafi konumu, Moskova'ya uluslararası piyasalara ihracat yapacak önemli enerji kaynaklarına sahip karasal bir bölge olan Azerbaycan'ı etkilemek için önemli bir güç sağlamaktadır. Bununla birlikte, Azerbaycan'ın coğrafi konumu, büyük bir petrol ve gaz ihracatçısı olma olasılığını sınırlandırmaktadır ve bu nedenle, Moskova Hazar petrol ve doğal gazını uluslararası pazarlara taşımak için entegre bir boru hattı sistemi geliştirdiğinden, Azerbaycan bu bağlamda da Rusya ile bağlarını güçlendirmek zorunda kalmıştır. Putin dönemi Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde güvenlik boyutuna; Rusya'nın güvenlik alanında ikili ilişkileri geliştirme çabaları, kendini Dağlık Karabağ sorununda sorunun çözümünü sağlayabilecek tek aktör olarak konumlandırması ve arabuluculuk girişimleri, ayrıca yumuşak güçle ancak gerektiğinde zorlayıcı araçlarla ve sert güçle Azerbaycan ve Güney Kafkasya üzerindeki (2008 Rus-Gürcü Savaşı'nda olduğu gibi) etkisini artırması yaklaşımı damgasını vurmuştur (Vera-Muniz, 2012: 59-60).

4.3. İkili İlişkilerde Enerji ve Ekonomi Boyutu

Vladimir Putin Rusya'da iktidara geldiğinde, Moskova'nın karşılaştığı en büyük zorluk, toprak bütünlüğünü korumak ve Sovyet sonrası süreçte ciddi olarak sarsılmış olan ekonomik yapısını güçlendirmek idi. Putin, Rusya'nın yeniden küresel bir güç olması hedefini taşıyordu ve bunun yolu da hem iç hem de dış politika ile ekonomi alanlarında güçlü olmaktan ve ciddi bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmekten geçiyordu. Bu açıdan, Putin, Gorbaçov ve Yeltsin'in Rusya'nın zayıflığına dair inançlarını paylaşmıyordu. Gorbaçov ve Yeltsin, Rusya'nın küresel güç konumunu kaybetmesi nedeniyle, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın uluslararası sistemdeki konumuna dair daha edilgen bir tutum benimsemişlerdi. Bu bakış açısı Rusya'nın politik ve ekonomik olarak zayıf bir devlet olduğu algısına dayanıyordu. Putin ise önceki liderlerden farklı olarak, Moskova'nın yeniden uluslararası sistemde hızla eski pozisyonuna gelebilecek kapasiteye sahip olduğuna inanıyor ve bunun için yeterli ekonomik ve askeri kaynaklara sahip olduğunu düşünüyordu. Ancak bunun yolu da kuşkusuz ki öncelikle iç istikrarın teminiydi. Bu bağlamda, Putin, Rusya'nın küresel bir güç olarak statüsünü yeniden elde edebilmesinin Moskova'nın Kafkaslardaki yerel hareketler ve ayrılıkçı gruplarla başa çıkma kabiliyetine bağlı olduğunu ve yakın çevresinde etkinlik alanını artırması gerektiğini düşünüyordu. Çeçenistan ve Gürcistan savaşları sırasıyla 1994 ve 2008 yıllarında, Rusya

içindeki ve sınırlarındaki bölgesel çatışmaların Moskova için ciddi bir sorun haline geldiği yeni Rus gerçekliğinin örnekleriydi, çünkü bu savaşlar Rusların hegemon güç statüsünü doğrudan etkiledi (Thorun, 2009: 36). Küresel açıdan itibarlı bir Rusya, aynı zamanda ekonomik olarak güçlü bir ülkenin varlığı ile mümkündü ve Putin bu amaçla hem ülke içi ekonominin yeniden yapılandırılması hem de ekonomik alanda hem ikili hem de çok taraflı ilişkilerin kurulmasını esas aldı.

Putin liderliğindeki Moskova makamları, Rusya'nın enerji kaynaklarını Avrupa'ya ihraç etmek için Rus petrol ve doğal gazının ticarileştirilmesini ve üretimini geliştirmeye karar verdiler, özellikle de Rusya'nın en büyük enerji tedarikçisi olduğu için Avrupa ülkeleri üzerindeki kaldıraç rolünü güçlendirmek istediler. Putin'in ilk Cumhurbaşkanlığı döneminde, Rusya ekonomisi, petrol ve doğal gaz fiyatlarının sürekli artmasının ve Putin'in uyguladığı liberal ekonomi politikalarının etkisiyle ortalama % 7 büyüme gösterdi. Ekonomi alanındaki bu hızlı gelişme Putin yönetimine olan desteğin artmasına ve iç siyasal konsolidasyonun sağlanmasına da önemli katkıda bulundu (Breslauer, 2009: 370).

Putin açısından Rusya'nın ekonomik kalkınmasının motoru sahip olduğu enerji kaynaklarıydı. Rusya yalnızca kendi enerji kaynaklarının satışı üzerinden değil, aynı zamanda yakın çevresindeki ülkelerin enerji kaynaklarının dağıtımı sürecinde de aktif rol alarak ekonomik fayda sağlamayı amaçlıyordu. Bu açıdan Rusya açısından Azerbaycan çok önem arz ediyordu. Putin için Azerbaycan hem sahip olduğu enerji kaynakları hem de jeostratejik konumu itibariyle önemliydi.

Enerji ile ilgili konulara dayanan ekonomik faktörler, Azerbaycan'ın komşu devletleri ve küresel güçlerle ilişkilerini güçlendirmiştir. Azerbaycan'dan farklı olarak, Gürcistan ve Ermenistan bölgesel açıdan fakir ve gelişmemiş ekonomilere sahiplerdir ve bu devletler Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını kırılgan ekonomilerini iyileştirmek için ekonomik bir fırsat olarak görmektedirler. Diğer pek çok eski Sovyet Cumhuriyetinde olduğu gibi, Gürcistan ve Ermenistan da onlarca yıldır bir enerji tedarikçisi ve politika yapıcısı olarak Rusya'ya güveniyorlardı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü ekonomik gelecekleriyle ilgili belirsizliklerini artırdı. Bununla birlikte, Azerbaycan bağımsız bir devlet olduğunda, bölge ülkeleri, Azerbaycan ile ekonomik bağlarını güçlendirerek elde edebilecekleri faydaları gerçekleştirdiler. Türkiye de dahil olmak üzere Azerbaycan'a komşu ülkeler, Azerbaycan petrolünü ve gazını Batı pazarlarına ulaştırmak için Azerbaycanlı yetkililer ile farklı öneriler getirerek görüştüler. Bu devletler, Azerbaycan

enerji projelerinde kilit oyuncular olduklarını biliyorlardı ve bu transit devletlerin ekonomik durumlarını iyileştirerek transit ücret için önemli ekonomik gelir elde etmelerini sağlayacaktı (Baran ve Smith, 2007: 265-274). Kuşkusuz bölgedeki enerji siyasetinin önemli aktörlerinden biri de Rusya'ydı ve Moskova, Azerbaycan enerji kaynaklarının dağıtımına ilişkin sürecin kendi çıkarları doğrultusunda şekillenmesini hedefliyordu.

Bu nedenle, Azerbaycan, Rusya`nın Kafkasya politikalarında önemli bir konuma sahiptir ve mevcut konumundan kaynaklanan stratejik değerinin yanı sıra enerji kaynakları sebebiyle de uzun bir zamandır Rusya'nın yakın markajında yer almaktadır. Nitekim, önceki bölümde de ayrıntılı olarak aktarıldığı üzere, Rusya için Azerbaycan ile ilişkiler konusu en zayıf olduğu Yeltsin hükümetinin ilk dönemlerinde bile oldukça önemliydi. Öte yandan, Azerbaycan, bağımsızlığını ilan etmesinden günümüze kadar bağımsızlığını her alanda koruyabilmek noktasında özel bir hassasiyet göstermekte, uyguladığı denge siyaseti ile ülkede birçok rakip devlet ile birlikte çalışma yürütebilmektedir (Erhan ve Gürbüz, 2013: 297).

Rusya, önceki dönemlerde olduğu gibi Putin döneminde de Azerbaycan'da bulunan doğalgaz ve petrol rezervlerinin Batılı devletlere ihracatının söz konusu olduğu durumlarda Kuzey Kafkasya üzerinden geçecek boru hattı ile bu ikmalin gerçekleştirilmesini hedefledi. Daha öncesinde Bakü-Ceyhan boru hattının inşasına engel olma çabalarında bulunan Rusya benzer eylemleri Şahdeniz doğal gazının ihracatında Rusya üzerinde inşa edilen bir boru hattıyla yapılması konusundaki baskısı ile sürdürdü. Bu durumu bir avantaj olarak da kullanabilecek olan Azerbaycan sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının ihracatının Rusya üzerinden yapabilmesi olasılığını diğer devletlere karşı bir tehdit unsuru olarak bulundurdu. Azerbaycan petrol ve doğal gazının taşınması için, İran ve Rus altyapıları, Azerbaycan BTC ve BTE'nin yapımını seçmeden önce, Azerbaycan enerji kaynakları için uygun çıkışları temsil ediyordu. İran, Azerbaycan'a bir petrol takası önerdi. İran petrolünün kalitesi Azerbaycan petrolüne benzer olduğundan, Tahran, Azerbaycan petrolünü Azerbaycan'ın güney bölgelerinden, İran'ın petrol tüketiminin taleplerini yerine getirmek için İran'ın kuzey illerine taşımayı teklif etti. Bunun amacı kendi petrolünü Azerbaycan pazarına vermek için uluslararası pazarlara ihraç etme isteğiydi (Menzel, 2003: 93-95) Ancak, bu teklif ABD çıkarları ile uyuşmuyordu ve Azerbaycan bu teklifi reddetmek durumunda kaldı. Bir başka öneri, Azeri petrolünü Bakü'den Rus Karadeniz limanı Novorossiysk'ye Rus boru hatları üzerinden taşımayı teklif eden Rus teklifiydi. Ancak,

Bakü bu seçeneği tereddütsüz bir şekilde reddetti, çünkü Azeri petrolünün ticarileşmesini merkezileştirerek Azerbaycan'a Rus kaldıracını artıracaktı ve Bakü ve Batılı yetkililer, Azerbaycan'ın ekonomik ve politik bağımsızlığını artırmak için Moskova'nın enerji tekelini azaltmaya odaklandılar. Bu şartlar altında, Azeri petrol ticaretinin bağımsızlığını sağlamak için çok kanallı bir politika uygulandı. Azerbaycan, Bakü'den Gürcistan'ın Supsa Limanı'na kadar uzanan bir petrol boru hattının inşası için Gürcistan'la müzakere etmeyi kabul etti. Bu petrol boru hattının faaliyete geçmesiyle Azeri petrolünün uluslararası pazarlara ihraç edilmesinin yanı sıra Rus topraklarından geçiş seçeneği de devre dışı kaldı (De Waal, 2010: 174).

Petrol satış noktalarının çeşitlendirilmesi politikasını izleyen Azeri hükümeti, Türkiye'nin Bakü'den Tiflis'e ve daha sonra Tiflis'ten Ceyhan'a (BTC) uzanan ve Türkiye'nin güneyinde Akdeniz'e ulaşan yeni bir boru hattı kurma teklifini değerlendirdi. Bu proje önemli politik ve çevresel faydalar sundu. Karadeniz'e ve sonra Akdeniz'e taşınan petrolün ekolojik riskleri vardı, Azerbaycan petrolünü taşıyan gemilerin Karadeniz'de önemli ekolojik hasarlara neden olabilecek muhtemel kaza riski ve daha önemlisi İstanbul Boğazı üzerinden geçiş sırasında yaşanabilecek kaza riskleri önemli bir risk faktörüydü. Öte yandan, stratejik olarak değerlendirildiğinde, BTC'nin inşası, Azerbaycan petrolünün Rus toprakları dışından aktarımını sağlamakta, Rusya'nın Avrupa için bir petrol tedarikçisi olarak baskın konumunu azaltmakta ve Azerbaycan'ın Rusya karşısındaki ekonomik ve siyasi bağımsızlığını arttırmaktadır. Ancak, 2008 Rus-Gürcü savaşı sonrası Rusya'nın Gürcistan topraklarını işgali Azerbaycan yetkililerini BTC boru hattının geleceği hususunda endişelendirdi. Nitekim, AIOC konsorsiyum üyeleri Gürcistan hükümeti ve BP makamlarının BTC boru hattını savaşı önlemek amacıyla durdurmaya karar verebilecekleri ve boru hattına olası bir Rus saldırısı gerçekleşebileceği endişesi taşıdılar (Vera-Muniz, 2012: 64-66).

Putin'in Cumhurbaşkanlığına gelişi ile birlikte ekonomi alanında ciddi değişimler yaşandı. Putin, Rusya'nın güçlenmesi, ülkenin bölgesel ve küresel bir aktör konumuna yükselmesi için ekonomik anlamda atılımın zaruri olduğu düşüncesiyle başta BDT ülkeleri olmak üzere birçok ülke ile ekonomik ilişkilerini geliştirme hedefine yöneldi. Kuşkusuz bunun kendini çarpıcı bir şekilde ortaya koyduğu alanlardan biri de Azerbaycan ile olan ikili ekonomik ilişkilerdi. Daha önce de belirtildiği üzere, Azerbaycan'ın sahip olduğu

enerji kaynakları Rusya için her zaman önemli olmuş, Putin dönemi ile birlikte de ikili ekonomik ilişkilerin ana unsurlarından birini teşkil etmiştir (Nuriev, 2011:100).

Putin döneminde Rusya ve Azerbaycan arasında ticari ve ekonomik ilişkiler karşılıklı ziyaretler ve imzalanan antlaşmalar ile geliştirildi. Putin, göreve geldiği ilk yıl içinde Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirdi, bu ziyaret sonrası hem başkanlık hem de değişik bakanlıklar arası karşılıklı ziyaretler ile ilişkiler hız kazandı. Bu ziyaretlerin içinde Haydar Aliyev'in 24-26 Ocak 2002 tarihleri arasında Rusya`ya gerçekleştirdiği ziyaret oldukça önem arz etti. Bu ziyaret sonrası 21 Şubat 2002 tarihinde Ekonomik İşbirliğinin Temel Prensipleri Protokolü, 6 Şubat 2004 tarihinde de Serbest Ticaret Rejimine Yönelik Protokol imzalandı. Bu protokoller ile Rusya-Azerbaycan arasında 2010 yılına kadar dönemi kapsayan uzun süreli bir ekonomik işbirliği anlaşması imzalandı, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin ilkeleri belirlendi ve başta ortak şirketlerin kurulması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi gibi konularda anlaşmaya varıldı (Azerbaycan Gazetesi, 29-30 Ocak 2002).

Rusya ile Azerbaycan arasında ikili ilişkilerin gelişmesi adına bugüne kadar 200`den fazla anlaşma imzalandı ve ekonomik öneme haiz birçok karşılıklı ziyaret gerçekleştirildi. Bu ziyaretler sırasında iki tarafın liderleri ve yetkilileri ekonomik ilişkilere özel önem verdiler ve bu ilişkilerin stratejik boyutunun altını özellikle çizme arzusu içinde oldular. Örneğin, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakan Sergei Lavrov tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen ziyaret sonrasında Lavrov bu ziyaretin ikili ilişkilerde başlangıç olduğunu ve bu başlangıcın "stratejik işbirliği" olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Benzeri şekilde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kasım 2010'daki Rusya'nın Heşteryan eyaletinde yapılan Haydar Aliyev Parkı'nın açılış töreninde, Rusya ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin genel durumu ile ilgili olarak bu ilişkinin stratejik bir niteliğe sahip olduğunu öne sürdü ve ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına çok daha fazla adım atılması gerekliliğinin üzerinde durdu (Halk Gazetesi, 5 Nisan 2017).

Gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler sonrasında enerji alanında Rusya, Azerbaycan'a çok daha fazla ilgi göstermeye başladı. Bu ilginin somut bir yansıması olarak, 2006 senesinin Kasım ayında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ve Rusya Federasyonu'nun petrol şirketi "Rusneft" arasında Hövsan ve Zığ petrol yataklarının araştırılması ve işletilmesi amacı ile süresi 26 yıl olan bir antlaşma imzalandı. Doğal gaz konusunda da Rus şirketi Lukoil tarafından Şah Denizi'nin potansiyeli en yüksek gaz

yatağı ile Azerbaycan-Rusya sınırında yer almakta olan D-222 deniz bloğunun işletmesi üstlenildi. Bu çerçevede 2003 yılında Rusya ve Azerbaycan arasında bir enerji antlaşması imzalandı ve bu antlaşma doğrultusunda Rusya'nın 31 Aralık 2008 tarihine dek Azerbaycan'a 4,5-5,5 milyar metre3 doğalgaz sağlayacağı hükme bağlandı. Ancak, 2007 senesinde Rusya tarafından doğalgazın daha yüksek fiyatlarla satılmaya başlaması sonrasında, Azerbaycan yönetimi tarafından Rusya'dan doğalgaz alımı durduruldu (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi, www.socar.az, Erişim Tarihi: 09.02.2019).

Türkiye ile Azerbaycan arasında yaşanan gerilimlerin tırmanışta olduğu bir dönem içerisinde Azerbaycan Devlet Şirketi (SOCAR) ve Rusya gaz şirketi Gazprom arasında 4 Ekim 2009 tarihinde bir antlaşma imzalandı ve bu doğrultuda yıllık 500 milyon metre3 gaz satışının gerçekleştirilmesine karar verildi. Bu süreç içerisinde Avrupa Birliği tarafından Rusya'ya enerji bağımlılığından kurtulması adına Nabucco doğalgaz boru hattının kullanılması önerildi. Ancak, Azerbaycan hükümeti tarafından imzalanan bu antlaşma ile birlikte, söz konusu antlaşmanın etkisiz hale getirilebilecek seviyede bir güce sahip olunduğu mesajı verilmeye çalışıldı.

Putin ile başlayan yeni dönemde Rusya-Azerbaycan ekonomik ilişkileri bağlamında gelişme kaydedilen diğer bir konu da Hazar'ın statüsü konusu oldu. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan Mayıs 2003 tarihinde Hazar'ın statüsü konusunda üç taraflı bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre, ülkelerin kıyı çizgilerinden paralel ve eşit uzaklıkta orta hattın çizilmesi ile ekonomik bölgelerin genişliği sorunu çözüldü. Denizin milli sektörlere bölünmesi ve ülkelerin kıyıları boyunca orantısal olarak hesaplanması ile ekonomik bölgelerin uzunluğu belirlendi. Anlaşma sonucunda Hazar'ın kuzeyinde uzlaşma sağlandı (Terzioğlu, 2008: 32).

Hazar çevresindeki ülkelerin Dışişleri Bakanları Nisan 2004 tarihinde konuyu kesin bir çözüme kavuşturmak amacıyla yeniden bir araya gelseler de toplantıda anlaşma sağlanamadı. Aynı şekilde Ocak 2005'de Hazar devletlerinin toplantısı da Hazar'ın hukuksal statüsü adına bir ilerleme kaydedilmeden sonuçlandı (Terzioğlu, 2008: 33).

Diğer yandan, Azerbaycan ve Putin'in Rusyası arasında var olan ekonomik ilişkiler yalnızca enerji rezervleri üzerine inşa edilmemiştir. Putin liderliğindeki Rusya'nın Azerbaycan'ı bir pazar olarak gördüğü, ayrıca silah ve mühimmat ihracatı yapabileceği bir devlet olarak değerlendirdiği ve Kuzey ve Güney arasındaki bir köprü olarak ele aldığı ifade edilebilir. Azerbaycan açısından da Putin ile başlayan yeni dönemde Rusya ile

ilişkiler önemli oldu; iki ülke arasında dış ticaret hacminin artırılması hedefi kadar, bu dönem itibariyle yaklaşık olarak 2 milyon Azerbaycanlının Rusya'da istihdam bulduğu ve bu işçilerin ülkeye döviz getirdiği düşünülecek olursa bu koşulların devamı da Rusya ile ekonomik ilişkilere ağırlık verilmesini zorunlu kıldı (Nuriev, 2011: 101). Günümüz itibariyle Rusya'daki Azerbaycanlı sayısı daha da artmış ve 2,5 milyon düzeyine varmıştır. Bunların yaklaşık 800.000'inin ise doğrudan Rusya Federasyonu vatandaşı olması dikkat çekicidir (http://www.embrus-az.com/, Erişim Tarihi: 01.05.2019). Yaşamını Rusya'da sürdürmekte olan ve birçok farklı sektörde çalışarak belirli bir gelir elde eden Azerbaycanlılar, Azerbaycan ekonomisi açısından büyük önem teşkil etmektedir. Azerbaycanlıların Rusya'da gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerden elde ettikleri gelirleri zaman zaman Azerbaycan'da bulunan akrabalarına aktarmaları ülkeye önemli bir sıcak para girişinin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Nitekim Rusya Federasyonu Merkez Bankası verilerine göre 2017 yılı itibariyle Rusya'dan Azerbaycan'a gönderilen döviz yaklaşık 531 milyon dolar civarındadır. Ancak birçok uzman bu rakamın gerçek tabloyu yansıtmadığı, döviz gelirlerinin % 60'ından fazlasının gayrı resmi kanallar aracılığıyla Azerbaycan'a aktarıldığını belirtmektedir (Shiriyev, 2019: 18). Rusya'dan Azerbaycanlılar tarafından aktarılan döviz gelirleri kuşkusuz ki, Azerbaycan'ın makroekonomik değişkenleri üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır.

Rusya'nın Azerbaycan ekonomisi içindeki önemine dair diğer bir olgu da Azerbaycan'daki Rus sermayeli şirketlerdir. Nitekim, 2018 yılı verilerine göre Azerbaycan'da Rusya sermayeli 760 şirket faaliyette bulunmaktadır. Bu bağlamda 2018 yılında Azerbaycan tarafından Rusya ekonomisine 1 milyar dolardan fazla, Rusya tarafından Azerbaycan ekonomisine ise 4 milyar dolardan fazla sermaye yatırılmış ve ülkeler arasında ticaret hacmi % 24 artmıştır (https://www.economy.gov.az/article/azerbaycan-rusiya-iqtisadi-elaqeleri%20muzakie-edilib/29309, Erişim Tarihi: 01.05.2019).

Rusya ile Azerbaycan arasnda ekonomik ilişkilerdeki çarpıcı gelişme Putin ile başlayan 2000 sonrası süreçte iki ülke arasındaki istatistiki verilerde de ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4.1: 2001-2018 Arası Azerbaycan'ın Rusya'ya Yönelik İthalat ve İhracat Rakamları (1000 Amerikan Doları)

Yıl	İthalat	İhracat
2001	152.993	77.527
2002	280.942	95.674

2003	383.900	147.880
2004	569.410	209.759
2005	717.222	285.416
2006	1.181.584	344.259
2007	1.004.181	527.124
2008	1.350.366	582.891
2009	1.072.072	746.426
2010	1.145.008	773.551
2011	1.641.094	1.187.357
2012	1.378.416	959.838
2013	1.505.178	1.077.844
2014	1.314.480	640.271
2015	1.437.937	417.755
2016	1.641.694	409.258
2017	1.554.086	587.034
2018	1.885.164	665.741

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu (https://www.stat.gov.az/)

Daha önce de vurgulandığı gibi, 2000 yılında Azerbaycan'ın Rusya'dan yaptığı ithalat 249.326.000 dolar, Rusya'ya yaptığı ihracat da 98.286.000 dolar düzeyinde iken (dolayısıyla toplam dış ticaret hacmi 347.612.000 dolar), bu rakamlar 2001 yılı istisnası ile diğer yıllarda günümüze kadar düzenli olarak artış göstermiş 2010 yılı itibariyle ithalat 1.145.008.000 dolara, ihracat da 773.551.000 dolara (dolayısıyla dış ticaret hacmi 1.918.559.000 dolara) yükselmiştir. Rakamlara yakından bakıldığında iki ülke açısından da rakamların yükseliş gösterdiği, ancak dış ticaret hacminin düzenli olarak Rusya lehine açık verdiği de görülmektedir. Nitekim bu açık daha sonraki dönemde de devam etmiş ve 2018 yılına gelindiğinde Azerbaycan'ın Rusya'dan yaptığı ithalat 1.885.164.000 dolara kadar yükselirken, Rusya'ya yaptığı ihracat 2018 itibariyle 2010'daki ihracat rakamlarının bile altına düşerek sadece 665.741.000 dolar düzeyinde kalmıştır. 2010-2018 arası dönemde

Azerbaycan'ın Rusya'ya yaptığı ihracat 2011'de 1.187.357.000 dolar, 2012'de 959.838.000 dolar ve 2013'de de 1.077.844.000 dolar düzeylerini görmüşse de bir daha bu rakamların yakınlarına bile yaklaşamamıştır.

2000-2018 arası dönemde dış ticarette önem teşkil eden ürünlere baktığımızda Rusya'nın Azerbaycan'a gıda ve tarım ürünleri, makine ekipmanları ve ulaşım araçları ile maden ürünleri ve kimyasal ürünler ihraç ettiği, gıda ürünleri, mineral mallar ve tekstil ürünleri ithal ettiği görülmektedir. Nitekim, 2018 yılı verilerine göre Rusya'nın Azerbaycan'a ihraç ettiği ürünler arasında gıda ve tarım ürünleri 422.1 milyon dolar, makine ekipmanları ve ulaşım araçları 381.6 milyon dolar, maden ürünleri 315.9 milyon dolar ve kimyasal ürünler de 198 milyon dolar olarak göze çarpmaktadır. Buna karşılık Rusya'nın Azerbaycan'dan ithal ettiği ürünlere bakıldığında gıda ve tarım ürünlerinin 526.1 milyon dolar, mineral ürünlerin 103.6 milyon dolar ve tekstil ürünlerinin de 35.9 milyon dolar tutarında olduğu görülmektedir (TASS, 3 Nisan 2019, https://tass.com/economy/1051847, Erişim Tarihi: 01.05.2019).

Kuzey Kafkasya'nın ekonomik konumu da Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde güncelliğini koruyan bir etmendir. Kuzey Kafkasya bölgesi her iki devletin birbirleri arasında gerçekleşen ekonomik etkinliklerde risk ve fırsatları birlikte oluşturmaktadır. Bu coğrafyada meydana gelen güvenlik sorunları Azerbaycan ve Rusya arasındaki ekonomik etkileşimi iki yönden olumsuz olarak etkilemektedir. Bölge coğrafyasındaki durağan olmayan sürecin varlığı ve dönemsel olarak meydana gelen terör hareketliliği iki devletin birbiri arasında var olan kara yolu ulaşımının kesintiye uğramasından kaynaklı ekonomik faaliyetlerin kısıtlanması durumu söz konusu olabilmektedir. Ayrıca yine Kuzey Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan'ın tutumunun Rusya'nın aleyhine olduğu durumlarda Rusya, ekonomik ambargo uygulama yöntemine başvurabilmekte ve Rusya'da çalışan Azerbaycanlılar üzerinde çeşitli baskılar oluşturabilmektedir. Nitekim, 1. ve 2. Rus-Çeçen Savaşları esnasında Rusya tarafından Azerbaycan'a yönelik gösterilen bu yaklaşım Azerbaycan'ın ambargo ve yaptırım ihtimallerini sürekli gözetmesini gerekli kılmaktadır (Valiyev, 2011: 142).

Başka bir bağlamda ise Kuzey Kafkasya bölgesi Azerbaycan için doğrudan ve dolaylı olarak Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Baltık devletlerinin pazarlarına erişimde bir geçit görevi de üstlenmektedir. Ayrıca Kuzey Kafkasya'nın sosyoekonomik statüsünün Azerbaycan ve Putin Rusyası arasındaki ekonomik temelli işbirliğinde hızlanma

sağlayabileceği öngörülmektedir. Bölgenin gereksinim duyduğu enerjinin Azerbaycan tarafınca tedarik edilmesi ve bu bölgeye Azerbaycan sermayesinin aktarılması Kuzey Kafkasya'nın ekonomik ve sosyal problemlerinin çözüme kavuşturulması adına hazırlanmış olan "Kuzey Kafkasya'nın Sosyo-Ekonomik Gelişim Stratejisi-2025" modelinin başarılmasına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Rusya'nın Azerbaycan'a Kuzey Kafkasya'da sunacağı bu inisiyatifin bölgede normalleşmelerin gözlemlenmesi sonucunu doğurabileceği öngörülmektedir. Bu maksatla Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in 2-3 Eylül 2010 tarihinde Azerbaycan ziyaretinde Azerbaycan'ın Kuzey Kafkasya'ya kendi doğal gazının ihracatını yapabilmesine yönelik bir anlaşma imzalanmıştır (Markendenov, https://novopol.ru/mej-dvuh-soyuznikov-text89395.html, Erişim Tarihi: 20.05.2019).

Daha önce de vurgulandığı üzere Azerbaycan ve Rusya arasında hem siyasi hem ekonomik ilişkiler çok önceki tarihlere uzandığı için bu ilişkilerin ortaya çıktığı alanlar da oldukça çeşitlidir. Rusya'nın hem dış politika hem de ekonomi alanında BDT ülkeleri arasında en çok antlaşma imzaladığı ülkenin Azerbaycan olması bu durumun en önemli kanıtıdır. Putin ile birlikte Rusya-Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerdeki canlanma kendini enerji alanı kadar telekomünikasyon ve ulaşım alanlarında da göstermiştir. Nitekim, Rusya ile Azerbaycan arasındaki anlaşmaların önemli bir kısmı telekomünikasyon ve ulaştırma alanlarında gerçekleştirilmiştir.

Rusya ve Azerbaycan arasında taşımacılık sektöründe de oldukça önemli iş birlikleri bulunmaktadır. Taşımacılık alanında demiryolunun da aktif bir şekilde tercih edilmesine karşılık, Azerbaycan'ın okyanuslara açılacak iç denizlere ulaşmasını sağlayacak ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Bu durumda Azerbaycan, deniz yolu taşımacılığı üzerinden Rusya'ya bağımlı hale gelmektedir. Bu alanda yürütülen ilişkilere bakıldığında, 2006 senesinde Azerbaycan tarafından gemi geçişine izin verilmesine yönelik 25, 2007 senesinde de 28 başvuru yapılmış ve izin alınmıştır (Rzayev, http://www.bilgesam.org/incele/885/-rusya-azerbaycan-iliskilerinin-ekonomi-politigi/#.Xa3PHOgzbIU , Erişim Tarihi: 20.05.2019).

Öte yandan, Rusya ile Azerbaycan arasındaki enerji ve ekonomi alanındaki ilişkileri sınırlandıran bir güven durumu söz konusudur. Azerbaycan ve Azeri petrolünün işletilmesi ve ticarileştirilmesindeki ekonomik ortakları, Güney Kafkasya'daki Rus niyetlerine yönelik ciddi bir güven sorunu yaşadılar. Ermenistan ise, 2008 Savaşı sonrası

daha da artan Rusya-Azerbaycan güvensizliğinden yararlandı. Ermeni makamları enerji anlaşmalarıyla Rusya ve İran ile ekonomik bağlarını güçlendirdi. Rus hükümeti, İran'dan Ermenistan'a uzanan ve Ermenistan'a enerji sağlayan bir doğal gaz boru hattının inşasına sponsor oldu. Rusya-Ermenistan arasındaki güçlü ilişki, Dağlık Karabağ çatışması sırasında Rusya Ermenistan'ı desteklediğinden beri Azerbaycan yetkililerini endişelendiriyordu ve Güney Kafkasya'da Rusya'nın niyetleri hakkındaki Azerbaycan'ın şüphelerini daha da artırdı (Şıhaliyev, 2015: 37-39).

Diğer yandan, kuşkusuz ki benzeri bir güven sorunu Rusya açısından da yaşanıyordu. Azerbaycan - ABD ilişkisi, Kafkas bölgesindeki Rus çıkarlarını etkiledi ve Rusların Azerbaycan'a karşı güvensizliklerini arttırdı. Diğer yandan, Azerbaycan hükümeti, Azerbaycan'ın - Gürcistan'ın aksine - NATO'ya üyelik perspektifi olmadığını açıkladığında (Sönmez, 2011: 104-105) Rusya-Azerbaycan ilişkilerindeki güvensizlik kısmen azaldı. Bu yaklaşım, Azerbaycan dış politikasında yürütülen denge politikasının bir sonucu idi ve komşu ülkeleri ile ilişkilerde pragmatizm ve esnekliğin esas alındığını gösteriyordu. Bu aynı zamanda, Azerbaycan liderlerinin Azerbaycan dış politikasını konjonktürel değişkenlere göre yeniden tanımlama kapasitesini de ortaya koymaktaydı. Azerbaycan, enerji kaynaklarını çeşitlendirmiş, enerji kaynakları ve coğrafi konumu gibi stratejik öneme sahip unsurları üzerinden küresel güçleri dengeleyebilmiştir. Azerbaycan'ın bu çok vektörlü dış politika yaklaşımı, küresel güçler ve komşu ülkeleriyle işbirliğine dayalı bir politika geliştirmesini sağlayarak siyasi, ekonomik ve askeri istikrarına katkıda bulunmuştur. Vera-Muniz'in de işaret ettiği üzere Azerbaycan, Azerbaycan yetkililerinin küresel güç ve komşu devletlerle çatışmayı önleyen bir politika oluşturması anlamında Gürcistan'dan daha pragmatik bir dış politika yaklaşımı geliştirmiştir (Vera-Muniz, 2012: 64-66).

Bölge genelindeki durumun üzerinde etkili olan olayların başında ise 2008 senesinde Rusya ve Gürcistan arasında ortaya çıkan savaş yer almaktadır. Bu savaşta Rusya'nın bariz üstünlüğü, Kafkaslarda ortaya çıkan boşluğun Batı tarafından doldurulamaması ve yine bu dönem içerisinde Ermenistan ve Türkiye arasında ilişkilerin normalleşmesine yönelik adımların atılması neticesinde, Azerbaycan ve Rusya yönetimleri arasındaki ilişki kuvvetlenmeye başlamıştır. Özellikle Azerbaycan yönetiminin Rusya'ya yöneliminin artması üzerine ekonomik unsurlar politik ilişkiler üzerinde çok daha etkili olmaya başlamıştır. Rus yönetiminin bu süreç içerisindeki temel stratejisi arasında,

Azerbaycan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi ile birlikte Azerbaycan'ın Batı temelli dış politikaların etkisinden uzak tutulması yer almaktadır ve bu amaca varmak için iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin Rusya'nın stratejik hedeflerine uygun bir şekilde araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Ancak bu süreç içerisinde Rusya tarafından geliştirilen stratejiler çok fazla etkinlik sağlayamamıştır. Zira güçlü bir denge politikası uygulama arayışı içerisinde olan Azerbaycan yönetimi tarafından Türkiye de dahil olmak üzere, Avrupa Birliği ülkeleri, İran, Rusya ve ABD ile ikili ilişkilerin korunması ve geliştirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır. Bunlara ek olarak Azerbaycan yönetimi tarafından, Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşturulmasına yönelik olarak Rusya ile ilişkiler sıcak tutulmaya çalışılmakla birlikte sorunun karşısında Rusya'nın başlangıçtan buyana Ermeni yanlısı bir tutuma sahip olduğu düşüncesi hakimdir. Bu kanaat de Azerbaycan'ın Rusya ile ekonomik ilişkileri sadece ekonomi perspektifinden değerlendirmesini sağlamakta, Rusya'nın ekonomiyi bölgesel hakimiyet stratejisinin bir aracı kılma yaklaşımına mesafe koymasına neden olmaktadır. Nitekim bunun en bariz olarak ortaya çıktığı konu, Azerbaycan'ın Avrasya Ekonomi Birliği'ne yönelik yaklaşımıdır.

1 Ocak 2015 tarihinde Avrasya Ekonomi Birliği Rusya, Ermenistan, Belarus Kazakistan ve Kırgızistan partnerliğinde kurulmuş ve bölgesel ekonomik entegrasyonu amaçlayan uluslararası bir kuruluştur. Birliğin esas amacı üye ülkeler arasında mal, hizmet, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamaktır. Birlik altyapısını ekonomik dalgalanmalar ve çevresel koşullara karşı güçlü bir hale getirmek ve üye ülkelerin vatandaşlarının yaşam seviyelerini daha iyi bir düzeye çıkarmak Avrasya Ekonomi Birliği`nin ana hedefi olarak belirlenmiştir (Pirimbaev ve Ganiyev, 2010: 83-85).

Putin Avrasya Ekonomi Birliği`ne katılan ülkelerin tarım, enerji, sanayi ve ulaştırma gibi alanlarda işbirliğine gideceğini, birlik içerisinde ticaretin artacağını, uyumlu para politikalarının gerçekleştirileceğini ve üye ülkelerin halklarının bu işbirliği sonucunda kazançlı çıkacaklarını belirtmiştir. Putin, Birliğin dünyada yeni bir kutup oluşturmayı hedeflediğini açıklamıştır. Bu nedenlerle Rusya BDT ülkelerinin ve doğal olarak Azerbaycan'ın bu birliğe katılmasını istemektedir (Ağır, 2017: 113).

Ortak bir ekonomik alan yaratılmasını hedef alan Avrasya Ekonomi Birliği üye olacak ülkeler açısından ekonomik faydalar sağlayabilecek olmakla birlikte, gelecekte hedeflediği ticari, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda tam entegrasyonun

gerçekleştirilebileceğine kuşku ile bakılmaktadır. Putin`in Avrupa Birliği ile anlaşma imzalayan Gürcistan ve Moldova`ya karşı sert tutumu, Orta Asya ülkelerine karşı tehditkar uygulamaları Rusya`nın bu birliği eski Sovyet bölgesinde etkinliğini kurma aracı olarak gördüğü izlenimi vermektedir (Aydıngün, 2017: 111).

Rusya`nın ısrarlarına rağmen Azerbaycan bu birliğe üye olmamıştır. Birliğin kurulduğu günden itibaren üye ülkelere ekonomik fayda sağladığını, ancak birliğin kurulma amacının ekonomik işbirliğinden daha çok siyasi faktörler olduğunu düşünen Azerbaycan hükümeti yine de Rusya ile ikili ilişkilerine zarar vereceği endişesiyle ucu açık bir tavır sergilemektedir. İlham Aliyev Azerbaycan'ın bugünkü konumunun güvende olduğu, Avrasya coğrafyasındaki gelişmeleri takip etmeyi sürdürdükleri ve ikili ve çok taraflı ilişkilerin günün koşulları gözetilerek karar verileceği gibi yoruma açık bir tutum sergilemektedir (https://tr.sputniknews.com/roportaj/201610181025345279-aliyev-avrasya-ekonomik-isbirligi/, Erişim Tarihi: 01.06.2019)

Rusya ile Azerbaycan ilişkileri daha çok güvenlik, enerji ve ekonomi alanlarında ortaya çıkmış olmakla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler uzun bir tarihsel birlikteliğin sonucu olarak kültürel ve eğitim alanlarında da görülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin güçlü olmasını mümkün kılan bir neden de Azerbaycan'da (diğer BDT ülkelerine göre bu açıdan daha zayıf olmasına karşın) Rusça'nın ve Rus kültürünün etkisidir. Özellikle SSCB döneminde resmi dil politikasının bir sonucu olarak Azerbaycan'da günümüzde Rusça bilenlerin oranı yaklaşık olarak % 25 düzeyindedir. Bu rakam içerisinde Rus kökenli Azerbaycan vatandaşlarının oranı yalnızca % 1,8 iken, geri kalan grup Rus dili ile eğitim almış olan Azerbaycan vatandaşlarından oluşmaktadır (Subaşı, 2018: 250-260). Bu doğrultuda çok fazla sayıda insan tarafından Rusçanın konuşuluyor olması, iki ülke arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkilerin gelişmesi noktasında önem arz etmektedir. Azerbaycan iş hayatının incelenmesi neticesinde de özel sektörde faaliyet göstermekte olan birçok şirketin çalışanlarından Rusça bilmesini beklediği görülmektedir.

Eğitim alanında da Rusya'nın Azerbaycan üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ülke sınırları içerisinde Rusça eğitim vermekte olan 175 eğitim kurumu bulunmaktadır ve bu kurumlardaki öğrenci sayısı 30.000'in üzerindedir. Diğer yandan Rusya'da bulunan üniversitelere bakıldığında ise 5.755 Azerbaycan vatandaşının Rusya'da eğitim almakta olduğu görülmektedir. Rusya Federasyonu tarafından bu öğrencilerin yaklaşık 1.400'üne

ekonomik destek verilmektedir. Eğitim kurumları arasında da önemli işbirlikleri ve eşgüdümlü çalışmalar yapılmaktadır. Bu doğrultuda Bakü'de Moskova Lomonosov Üniversitesi'ne ait bir kampüs faaliyete geçmiştir. Faaliyetlerini Bakü'de sürdürmekte olan bir diğer kurum, Moskova Açık Üniversitesi tarafından ise her yıl yaklaşık olarak 1.200 öğrenci eğitim programlarına dahil edilmektedir. Yine bu alanda dikkat çeken bir diğer rakam ise, 15.000 Azeri öğrencinin Azerbaycan üniversitelerinde Rus dili eğitimi görüyor olmasıdır (İkitaraflı İlişkiler, http://moscow.mfa.gov.az/az/content/3, Erişim Tarihi: 10.06.2019).

Rusya, Azerbaycan'da birçok sivil toplum kuruluşuna ve eğitim ve iş programına sponsor olmaktadır. Bu tür faaliyetlerin özellikle 2012'den buyana arttığı, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nca kurulmuş Alexander Gorchakov Kamu Diplomasisi Fonu tarafından desteklenen birçok etkinlik düzenlendiği, Avrasyacı düşünceleri yayma amacıyla Slav-Türk Birliği gibi sivil toplumları kurulduğu ve Lev Gumilev Merkezi'nin Bakü şubesinin açıldığı görülmektedir (Shiriyev, https://ge.boell.org/en/2017/10/16/betwixt-and-between-reality-russian-soft-power-azerbaijan, Erişim Tarihi: 15.06.2019).

Azerbaycan'da ülke genelinde Rusça yayın yapmakta olan birçok medya kuruluşu da bulunmaktadır. Rusya, diğer birçok kanalın yanı sıra, özellikle 2015'de Sputnik Haber Ajansı'nın Azerbaycan'da faaliyete geçmesiyle birlikte propaganda çalışmalarına ağırlık vermiştir. Rusça yayın yapan medya özellikle Rusçanın yaygın olarak kullanımda olduğu Azerbaycan orta sınıfı için alternatif bir bilgi kaynağı işlevi görmekte ve bu kesimi Rus propagandasının etkisine açık hale getirmektedir. Nitekim, yapılan bir kamuoyu araştırması Ukrayna olaylarına ilişkin Azerbaycan devletinin resmi görüşü Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olmasına karşın, Azerbaycanlıların çoğunun Rus medyasının etkisiyle resmi Rus söylemi yönünde görüş geliştirdiğini göstermiştir (Shiriyev, https://ge.boell.org/en/2017/10/16/betwixt-and-between-reality-russian-soft-power-azerbaijan, Erişim Tarihi: 15.06.2019)

Tüm bu olgular Azerbaycan'da Rus ve Rusya algısını (geçmişin olumsuz mirasına ve Rusya'nın günümüzdeki Dağlık Karabağ yaklaşımına rağmen) belli ölçüde de olsa olumlu etkilemekte, özellikle bu kitleyi Rus medyası üzerinden bölgeyi ve dünyayı okuma noktasında etkiye açık hale getirmekte ve Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde katalizör rolü oynamaktadır.

SONUÇ

SSCB`nin dağılması sonrasında varisi olarak kurulan Rusya Federasyonu 1991-2000 yılları arasında hızlı bir değişim süreci yaşamıştır. Bu süreç Sovyetler Birliği'nin son yıllarında Gorbaçov`un reform politikaları ile başlamış, özellikle Sovyet sonrası süreçte yeniden yapılanma gerçekleşmiş, demokratik siyasal bir rejime geçiş hedef alınmış ve serbest piyasa ekonomisine uygun bir ekonomik yapı oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği başta olmak üzere Doğu Bloğunun çökmesi uluslararası sistemin yapısında adeta sismik bir depreme yol açmış ve iki farklı ideolojik merkezi temsil eden iki kutuplu dünyadan Batı kapitalizmi ve demokrasisinin "zaferi" ile çıkılmıştır. Kuşkusuz bu "zafer" algısı Batı'nın yaşanan değişim sürecine dair algısı olmuştur, ancak bu süreçte Rus güvenlik ve dış politikası da yeni dönemin koşullarına uygun olarak yeniden kurgulanmıştır.

Rusya Federasyonu'nun güvenlik ve dış politikasının belirlenmesinde bu dönemde, temel olarak, Atlantikçilik ve Avrasyacılık olarak isimlendirilen dış politika anlayışları öne çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı sürecinde ve Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında Rusya'nın dış politikasına Atlantikçi perspektif hakim olmuş, ancak çok geçmeden Yeltsin hükümetinin sonraki döneminde bile Avrasyacı eğilim ağırlığını hissettirmiştir. Atlantikçilik söyleminde Avrupa ülkeleri ve Atlantik Okyanusu'nun kıyısındaki ülkelerin güvenliğinde ABD'nin lider olması kastedilmektedir. Soğuk Savaş döneminde gözde bir söylem olan Atlantikçilik, ABD öncülüğünde NATO'yu işaret etmektedir. Rusya açısından bakıldığında ise, Atlantikçi ideolojiyi benimseyenler Rusya`nın ABD ve Batı ile işbirliği yapması, Batılı siyasal ve ekonomik değerleri benimsemesi ve Batı güvenlik sistemine ve Batılı kurum ve kuruluşlara eklemlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Rusya`nın Avrasya'da hakim güç olması hedefine dayanan ve 20. yüzyılın başlarından itibaren gündemde olan bir yaklaşım olarak Avrasyacılık anlayışına göre ise Avrasya etnik, tarihi, coğrafi ve benzeri etmenleri bünyesinde barındıran bütünsel bir "coğrafi birey" olarak ifade edilmekte, Rusya'nın Avrasya halkları ile tarihsel olarak kader birliği olduğu öne sürülmekte ve Rusya'ya bu coğrafyanın liderliği misyonu verilmektedir. Bu bağlamda yayılmacı bir milliyetçilik anlayışına kapı aralayan Avrasyacılık, bir yandan Rusya'da sosyal ve siyasi gerileme ve çözülmenin yaşandığı konjonktürlerde ülkenin siyasi bütünlüğünün tekrardan sağlanmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkarken, diğer yandan da Rusya'ya dış politikasında emperyal bir vizyon yükleyen bir yaklaşım

olmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Kafkasya bölgesine daha çok önem vermeye başlamıştır. Kafkasya bölgesi Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya olarak iki coğrafi bölgeye ayrılmaktadır. Tarihsel süreç içerinde bir geçiş noktası olarak görülerek birçok devletin işgaline maruz kalan Kafkasya, dil, din ve etnik gruplar açısından dünyanın en zengin bölgelerinden biri sayılmaktadır. Kafkasya`nın Hazar Denizi'ne kıyısı olan Doğu bölgesinde zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunması bölgenin önemini daha da artırmaktadır. Bölgenin jeopolitik ve stratejik olarak önemli konumda yer alması yıllar boyunca sadece Rusya`nın değil, diğer büyük devletlerin de dikkatini bu bölgeye yöneltmiştir.

SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Güney Kafkasya önemli bir rekabete sahne olmuş, ABD ve AB gibi bölge dışı aktörler ile Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörler yeni cumhuriyetler ile ilişkiler kurarak etkinlik sağlamaya çalışmış ve Rusya Federasyonu da bu rekabet içerisinde kilit bir konuma sahip olmuştur. Rusya'nın bölge üzerinde başta ABD olmak üzere AB ve Türkiye gibi Batı bloğunda yer alan aktörlerin bölgeye yönelik ilgisi konusunda rahatsız olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın Güney Kafkasya politikası, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği dönemindeki gibi mutlak bir hakimiyet sağlayamasa da bölge ülkeleri üzerinde en azından nüfuz alanını genişletme, rakip konumundaki diğer devlet ve kurumların bölgedeki etkinliğini de sınırlandırma anlayışına dayanmaktadır.

Kafkasya bölgesinde birçok politik sorun ve kriz alanı mevcuttur. Bunlardan en önemlileri Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ sorunu ile Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunlarıdır. Dağlık Karabağ bölgesinde 1905 yılından beri Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında gerginlik bulunmaktadır. Dağlık Karabağ sorununda en önemli aktör olarak sayılan Rusya yıllar içinde izlediği politikada kısmi farklılıklar olsa da genel olarak Ermeni yanlısı bir eğilime sahip olmuş, ancak zaman zaman sorunu Azerbaycan'a karşı bir kart olarak kullanmak üzere arabuluculuk rolü üstlenerek Azerbaycan ile arasındaki mesafeyi kapatmaya çalışmıştır.

Coğrafi konumu itibariyle kuzeyden Rusya ile komşu olan bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olarak Azerbaycan için de Rusya ile ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Ortak tarihsel geçmişe ve coğrafi sınırlara sahip olunması iki ülke arasında ilişkilerin önemini daha da artırmaktadır. Bu sebeplerden Rusya tarih boyunca Azerbaycan`ın iç ve

dış dış politikasında zaman içinde etkisi değişmekle birlikte her zaman hesaba katılması gereken önemli bir aktör olmuştur. Nitekim, Rusya, Sovyet sonrası süreçte de – tıpkı Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunları konusunda olduğu gibi – Dağlık Karabağ sorunu konusunda da çözümün değil çözümsüzlüğün adresi olmuş, mevcut sorunu Azerbaycan'ı SSCB sonrası oluşturmaya çalıştığı yeni sisteme eklemleme için bir enstrüman olarak kullanma yoluna gitmiştir. Ayrıca, Rusya karşıtı bir dış politika çizgisini önleyebilmek için Elçibey'in Rus yanlısı Suret Hüseyinov tarafından bir darbe ile düşürülmesi örneğinde de görüldüğü üzere gerektiğinde ülke içine yönelik müdahalede bulunarak iç istikrarsızlık doğurucu bir aktör olmaktan kaçınmamıştır.

Rusya-Azerbaycan ilişkileri Sovyet sonrası süreçte Rusya'daki hükümetlerin politikaları bağlamında incelendiğinde, Yeltsin iktidarı dönemi Rusya- Azerbaycan ilişkilerini genel olarak birkaç farklı döneme ayırmak mümkündür. İlk olarak, Yeltsin hükümeti bağımsızlık sonrası süreçte Azerbaycan'ı gerek Dağlık Karabağ sorununun çözümünde arabuluculuk rolü ile gerekse BDT üzerinden yeni oluşturmaya çalıştığı sisteme eklemleyerek kontrol altına alabileceğini düşünmüştür. 1991-1992 yıllarında Yeltsin Azerbaycan`a olan yaklaşımında göreceli olarak daha ılımlı bir politika izlemiş ve ilişkilerin gelitirilmesi adına ülke başkanları arasında birçok görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerden çıkan en önemli sonuç 1992 yılı Ekim ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey`le Yeltsin arasında "Dostluk ve İşbirliği" anlaşmasıdır. Bu anlaşma iki ülke arasında eşit ilişkilerin kurulması için atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemin aynı zamanda Rusya'da Atlantikçi eğilimlerin hakim olduğu bir dönem olması da ilişkilerin ılımlı bir çizgi takip etmesine katkıda bulunmuştur. Ancak çok geçmeden gerek Elçibey'in Batı ve Türkiye yanlısı ve Rusya karşıtı bir dış politika izlemesi gerekse Rusya'da Avrasyacı eğilimlerin damgasını vurduğu "Yakın Çevre" doktrininin uygulamaya geçmesi ile bu ılımlı dönem sona ermiş, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilimli bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde Yeltsin hükümeti Azerbaycan`a karşı sert politikalar izlemeye başlamış, Karabağ Sorunu konusunda Ermenistan`ı desteklemiş, tıpkı Gürcistan'da Abhaz ve Oset ayrılıkçılığına olduğu gibi Azerbaycan'da da Lezgi ve Taliş etnik ayrılıkçılığına destek vermiş ve son olarak da Azerbaycan'da Rusya yanlısı kadrolar aracılığıyla iç istikrarsızlık doğurarak bir darbe ile Elçibey hükümetinin düşmesini tetiklemiştir.

Yeltsin hükümeti Azerbaycan'da Elçibey'in yerine eski Politbüro üyesi olan Haydar Aliyev'in iktidara gelmesine son derece sıcak yaklaşmış ve ülke dış politikasında köklü bir değişiklik ile Rusya yanlısı bir çizgi izleneceğini düşünmüştür. Aliyev, Azerbaycan'ın koşullarını düşünerek her ne kadar başlangıçta Rusya yanlısı bir çizgi izleyeceği izlenimi verse de iktidarını konsolide ettikten sonra çok geçmeden denge siyasetine yönelmiş, gerek güvenlik politikası gerekse enerji ve ekonomi politikalarında Rusya'yı Batı ve Türkiye ile dengeleme yoluna gitmiştir. Bir başka deyişle, Aliyev'in BDT ile mesafeli ilişkisi ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne dahil olmaması, ayrıca enerji politikasında Batılı devletler ve Türkiye ile ilişkilere ağırlık veren yaklaşımı Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin bu dönem itibariyle sınırlılıkları olarak ortaya çıkmıştır.

Yeltsin sonrası dönemde Putin'in iktidara gelişi ile yeni güvenlik ve dış politika doktrini ile Avrasyacı yaklaşım ülke yönetim anlayışına giderek daha çok ağırlığını koymuştur. Rusya'nın uluslararası sistemdeki konumuna dair daha net hedeflerin belirlendiği ve uygulamaların gerçekleştiği bu dönemde Moskova küresel güç mücadelesinin aktif bir aktörü olmuştur. Bu bağlamda hinterlandı olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyasında Batı'nın etkisini ortadan kaldırmak ya da zayıflatmak için her türlü önlemi almaya yönelmiş, bu çerçevede gerektiğinde Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde de görüldüğü üzere sert güç politikalarına başvurmaktan da kaçınmamıştır. Putin'in genel olarak Kafkasya özel olarak da Azerbaycan'a yaklaşımı da bu genel perspektif doğrultusunda geliştiğinden, Avrasyacı eğilimlerin tetiklediği bu emperyal siyaset Azerbaycan yönetimi açısından ciddi bir tedirginliğe yol açmıştır. Bu durum iki ülke ilişkilerinde olumlu gelişmelere vurgu yapan resmi söylemlerin ötesinde özellikle güvenlik ve dış politika alanında iki ülke ilişkilerinin sınırını ortaya koyan bir unsur olmuştur.

Öte yandan, Rusya ile Batı arasında denge siyaseti izleyen Azerbaycan'ın zengin enerji kaynakları ve bu kaynakların güzergahı konusu Rusya'yı doğrudan ilgilendirmektedir ve bu durum Putin Rusyası'nın Azerbaycan ile iyi ilişkiler geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Putin hükümeti tıpkı Yeltsin hükümeti döneminde olduğu gibi Moskova merkezli kuruluşlara Azerbaycan'ı davet etmiş, ancak gerek Haydar Aliyev gerekse oğlu İlham Aliyev döneminde beklediği sonucu alamamıştır. Putin döneminde iki ülke ilişkileri özellikle ekonomi alanında oldukça olumlu bir gelişme göstermiş olmakla beraber, Putin'in Azerbaycan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne dahil olması çağrısı da karşılık bulmamıştır.

Bununla birlikte, Putin döneminde Azerbaycan ile ikili ilişkilerin motoru ekonomi alanı olmuş ve iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2001-2018 arası dönemde 20 kattan fazla artış göstermiştir. İkili ekonomik ilişkilerde Rusya'da çalışan 2 milyondan fazla Azerbaycanlının varlığı ve Azerbaycanlı ve Rus yatırımcıların iki ülkedeki yatırımları önemli bir unsur olmuştur. Gerek Rusya'daki Azerbaycanlı işçilerin ülkeye sağladıkları döviz gelirleri gerekse Rus yatırımcıların ülkedeki yatırımları Azerbaycan'ın makro ekonomik dengeleri açısından oldukça önem arz etmektedir. Ancak Azerbaycan Moskova ile Bakü arasındaki bu ekonomik ilişkilerin Rusya tarafından bir enstrüman olarak değerlendirilerek siyasal sonuçlara tahvil edilmemesi noktasında da temkinlidir. Nitekim Putin'in gözünde siyasal bir birlikteliğe evrilmesi öngörülen Avrasya Ekonomik Birliği'ne yönelik mesafeli tavrının altında da bu olgu yatmaktadır.

Sovyet sonrası dönemde iki ülke ilişkileri daha ziyade güvenlik, ekonomi ve enerji alanlarında ağırlık kazanmakla beraber, Çarlık Rusyası döneminden buyana varolan ilişkilerin sonucu olarak eğitim ve kültür alanında da önemli sayılabilecek ilişkiler söz konusudur. Özellikle Putin döneminde Rusya diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da yumuşak güç unsurlarına önem vermiştir. Ülkede Rusçanın özellikle orta sınıflarda hala yaygın olarak biliniyor ve kullanılıyor oluşu, Azerbaycan'da Rus, Rusya'da da Azerbaycan diasporasının varlığı, Rusya merkezli sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve medyanın etkinliği Azerbaycan'da Rusya ve Rus algısı üzerinde kısmen de olsa olumlu etkide bulunmakta ve iki ülke ilişkilerinde artırıcı bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, uluslararası sistemde iki ülkenin birbirileri ile ilişkisi kendi ulusal çıkarları ve hedefleri çerçevesinde tayin edildiği ve bu ilişki alanı işbirliği kadar çatışma unsurları da içerdiği için Rusya-Azerbaycan ilişkileri de bu genel olgunun dışında değildir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi karşılıklı olarak güven temini ile mümkündür. Rusya'nın özellikle Putin ile birlikte küresel güç mücadelesine yeniden döndüğü ve emperyal bir siyaset izlediği, Dağlık Karabağ sorunundan ekonomiye kadar birçok konuyu işlevselleştirerek Azerbaycan üzerinde nüfuzunu artırmanın bir imkanı olarak gördüğü bir konjonktürde, Rusya-Azerbaycan ilişkileri de birçok potansiyel barındırmasına rağmen bu güven kaygısının gölgesinde kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbasbeyli, Ağalar (2003). Kafkas Geostrategiya Mekanında, Bakü: Azerneşr Yayınları.

Abbasbeyli, Ağalar (2006). Uluslararası İlişkilerin Prognozlaştırılmasının Nazarı Sorunları, Bakü: Şirvan Yayınları.

Abdullayev, Gasan (1965). Azerbaidjan v XIII Veke i Vzaimootnaşenie s Rossiey, Bakü.

Ağacan, Kamil (2007). "AB'nin Güney Kafkasya Politikası", Stratejik Analiz, Cilt: 7, Sayı: 81.

Ağacan, Kamil (2005). "Değişim Zamanı: Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası", Stratejik Analiz, Cilt: 6, Sayı: 61.

Ağar, Adem (2017). Azerbaycan'da Bağımsızlık Mücadelesi ve Elçibey Dönemi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağır, Osman; Ağır Ömer (2017). "Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1.

Akgül, Fatih (2009). Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Aliyev, Eldar (2001). "Rusya-Azerbaycan İlişkilerinde Yeni Dönem", Azerbaycan Gazetesi, 26 Ocak 2001.

Aliyeva, Leila (1995). "The Institutions, Orientations, and Conduct of Foreign Policy in Post-Soviet Azerbaijan,", Adeed Dawisha and Karen Dawisha (ed.), The Making of Foreign Policy in Russia and New States of Eurasia, London and NY: M.E. Shape.

Allenova, Olga (2006). "South Ossetia Ripped in Two", Kommersant Gazetesi, 14 Kasım 2006.

Aras, Osman Nuri (2001). Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Strateji, İstanbul: DER Yayınevi.

Arı, Tayyar (2004). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 5. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar; Pirinççi, Ferhat (2011). "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", Alternatif Politika, Cilt: 3, Sayı: 1.

Arı, Tayyar (2010). Uluslararası İlişkiler Teorileri, Bursa: MKM Yayınları.

Arif, Emin (2004). Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü, Ankara: Naturel Yayınları.

Aslan, Cahit (2009). "Türk Rus Gürcü İlişkilerinin Merkezindeki Ülke: Abhazya", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 16.

Aslanlı, Araz (2001). "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu," Avrasya Dosyası, Cilt: 7, Sayı:1.

Aslanlı, Araz; Hesenov, İlhan (2005). Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Ankara: Platin Yayınları.

Aslanlı, Araz (2013). Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu. Ankara, Ankara: EkoAvrasya Yayınları.

Aslanlı, Araz (2017). "Azerbaycan'ın BDT'ye Üyelik Sürecinde Temel Dinamikler", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 3.

Avşar, Zakir (1997). "Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye", Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Cilt: 2, Sayı: 16.

Aydın, Mustafa (2002). "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası, Baskın Oran (der.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, Mustafa (2005). "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya", Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I) , Ankara: Nobel Yayınları.

Aydıngün, İsmail (2017). "Avrasya Birliği: 'Gerçek' Bir Entegrasyon Mu, Rusya'nın Yeni Hegemonya Kurma Arayışlarının Bir Aracı mı?", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 14, Sayı: 55.

Aydın, Ülviyye (2016). "Abhazya Ve Güney Osetya Sorunu: Avrupa Birliği – Gürcistan İlişkilerinin "İstenmeyen" Gündemi", Yıldız Uğur Burç (Ed.) Avrupa Birliği'nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları, Ankara: Detay Yayıncılık.

Ataş, Ayşe (2006). Rusya Federasyonu ve ABD`nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 Sonrası), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Babaoğlu, Hikmet (2007). Azerbaycan Uluslararası İlişkilerin Aktörü Gibi, Bakü: ELM Yayınları.

Balaev, Aydın (1990) Azerbaydjanskoe Natsionalno-Demokratiçeskoe Dvijenie 1917-1918, Baku: Elm.

Baran, Zeyno; Smith, Robert (2007). "The Energy Dimension in American Policy towards the Black Sea Region", Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 7, No. 2.

Baryiski, Rober (1995). "Russia the West and the Caspian Energy Mub", Middle East Journal, Vol. 49, No: 2.

Bayır, Özgün Erler (2011). Soğuk Savaş Sonrası Atlantikçilik - Avrupacılık İkileminde Polonya Dış Politikası, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baykara, Hüseyin (1975). Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi, İstanbul: Gençlik Basımevi.

Bajanov, Yevgeni (2000). "Rusya'nın Değişen Dış Politikası", A. Altay Ünaltay (çev.), Yılmaz Tezkan (haz.), Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, İstanbul: Ülke Kitapları.

Beşikçi, Seçil Öraz (2016). "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 16, No. 2.

Bliev, Mark (2006). Yujnaya Osetiya v Kolliziyax Rossiysko-Qruzinskix Otnoşeniy, (Rus-Gürcü İlişkilerinin Çatışması Bağlamında Güney Osetya), Moskova: Evropa Yayınları.

Breslauer, George (2009). "Observations on Russia's Foreign Relations under Putin," Post-Soviet Affairs, Vol. 25, No. 4.

Bünyadov, Ziya (1994). Azerbaycan Tarihi, Bakü: Azerbaycan Devlet Basımevi.

Cabbarlı, Hatem (2001-2002). "Geçmişten Günümüze Ermenistan'da Azerbaycan Türkleri", Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, Aralık 2001-Ocak, Şubat 2002.

Cafersoy, Nazım (2000). "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Araç Değişimi", Stratejik Analiz, Cilt:1, Sayı: 8.

Cafersoy, Nazım (2001) "Bağımsızlığın On Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri" Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt:7, Sayı:1.

Cafersoy, Nazim (2001). Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993), Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü. Ankara: ASAM.

Cengiz, Recep (2013). Avrasyacılık Tartışmaları: Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Türk Kazak Üniversitesi Örneği, TASAM Avrasyacılık Raporu, Ahmed Yesevi Üniversitesi.

Cemilli, Elnur (2007). ABD'nin Güney Kafkasya Politikası, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Chitadze, Nika (2015). "Samtskhe-Javakheti as a Potential Flash Point in Georgia: Ethnic-Confessional Composition and Integration Challenges", Caucasus International, Vol. 5, No. 3.

Cohen, Ariel (2012). "A Threat to the West: The Rise of Islamist Insurgency in the Northern Caucasus and Russia's Inadequate Response". Heritage Foundation Report.

Cooper, William (2009). "Russia's Economic Performance and Policies and Their Implications for the United States", Library of Congress Washington Dc Congressional Research Service, June 29.

Cornell, Svante (2002). Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus-cases in Georgia, Doctoral Dissertation, Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala University.

Cutler, Robert (2003). "A Transnational Policy for Conflict Reduction and Prevention in the South Caucasus", Perspectives on Global Development and Technology, Vol. 2, No. 3.

Çapa, Mesut (2019). "Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye-Kazakistan Münasebetleri", Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 17.

Çelik, Kenan; Kalaycı, Cemalettin (1999) "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü", Avrasya Etüdleri, Sayı:16.

Çernyavskiy, Stanislav (2002). Novıy Put Azerbaydjana, Moskova: Kniga i Biznes.

Çiloğlu, Fahrettin (1998). Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar, İstanbul: Sinatle Yayınları.

Çomak, İhsan (2004). "Rusya'da Bir Milli İdeoloji Arayışı: Avrasyacılık", 2023, Sayı: 42.

Çurey, Ali (1998). "Bilinen Dünyanın Bilinmeyen Ülkesi: Kuzey Kafkasya ve Çerkesler (1)", Kafkasya Yazıları Dergisi, Sayı: 5.

Çolakoğlu, Selçuk (2005). "Türkiye-Gürcistan İlişkileri", Stratejik Öngörü Dergisi, Sayı: 6.

Dağı, Zeynep (2002). Rusya'nın Dönüşümü, İstanbul: Boyut Yayınları.

Dağı, Zeynep (2002). Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü, İstanbul: Boyut Kitapları.

De Waal, Thomas (2018). The Caucasus: An Introduction, Oxford: Oxford University Press.

Denizhan, Emrah (2010). "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.

Desai, Padma (2005). "Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin", Journal of Economic Perspectives, Vol. 19, No. 1.

Dugin, Aleksandr (2003). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, Çev. Vügar İmanov. İstanbul: Küre Yayınları.

Duleba, Alexander (2008). The Reform of the European Neighborhood Policy, Bratislava, Research Center of the Slovak Foreign Policy Association.

Efegil, Ertan (2011). "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Sorunsalı: Batı-Yöneliminden Anadolu Merkezli Anlayışa Geçiş Mi?", Murat Ercan (Ed.), Değişen Dünyada Türk Dış Politikası. Ankara: Nobel Yayınları.

Erkan, Ayça Ülker (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası, Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1.

Erkan, Süleyman (2015), "Güney Osetya Sorunu ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı", Turkish Studies, Cilt: 10, Sayı: 13.

Fleurant, Aude; Wezeman, Pieter; Wezeman, Siemon (2016). "Trends in Internatıonal Arms Transfers, 2015", SIPRI Fact Sheet.

Gachechiladze, Revaz (1998). "Making of the New Georgia: Development Factors–Pluses and Minuses", Caucasian Regional Studies, Vol. 3, No. 1.

Gafarov, Vasif (2008). "Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu", Akademik Bakış, Cilt: 2, Sayı 3.

Gasanov, Ali (1999). Azerbaydjan v Sisteme Mejdunarodnih i Regşonalnih Organizatsiy (Uluslararası ve Bölgesel Örgütsel Sisteminde Azerbaycan), Bakü: ELM Yayınları.

Gök, Gonca Oğuz. (2000). "İran'ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göl, Hacer (2016). "Geçmişten Günümüze Azerbaycan", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 5.

Gürbüz, Aysun; Erhan, Çağrı (2013), "Azerbaycan'ın Enerji Politikası", Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı: İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan, Çağrı Erhan (Ed.), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Gürbüz, Vedat (2012). Kafkasya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler, Ankara: Kadim Yayınları.

Hacıbeyli, Mustafa (1999). "Putin Azerbaycan ve Gürcistan'dan Yardım İstiyor", 525-ci Gazete, 17 Eylül.

Hasanov, Ali (2005). Azerbaycan Beynelxalq Münasibetler Sisteminde, Bakü: Azerbaycan Yayınları.

Hasanov, Ali (2005). Çağdaş Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycanın Dış Politikası, Bakü: ELM Yayınları.

Hasanov, Sinan (2002). Devletlerarası İlişkilerde Hazar'ın Statüsü Meselesi, Bakü: ELM Yayınları.

Hilalov, Fuad (2012). "Avrasyacılık ve Rusya", (Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Hill, Fiona (2004). Energy Empire: Oil. Gas and Russia's Revival, London: The Foreign Policy Centre.

Hüseyinov, Fuad (2003). "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları", Ankara Hukuk Faültesi Dergisi, Cilt: 52, Sayı: 4.

Idan, Avinoam; Shaffer, Brenda (2011). "The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States", Post-Soviet Affairs, Vol. 27, No. 3.

İnan, Kamran (1994). "Rusya'nın Kafkasya Politikası", Avrasya Dosyası, Cilt: 1, Sayı: 1.

İsmayıl, Elnur (2012). "Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Gebele Radar İstasyonu Sorunu", BİLGESAM, 2 Ocak 2012.

İsmayılov, Xayal (2006). "Azerbaycan'ın Rusya İle İlişkilerinde Siyasi Sorunlar (1990-2003)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

İsmayılzadeh, Fariz (2012). "Russia's Energy Interests in Azerbaijan: A Comparative Study of the 1990s and the 2000s", Global Market Brifing, Russian Foreign Energy Policy.

İsmayilov, Fuzuli (2001). "Karabağ Konflikti ABD'nin Global Siyaseti Konteksinde", Bakü: Azerbaycan Milli Ansiklopedi Neşriyatı.

İşyar, Ömer Göksel (2004). Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet – Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu, İstanbul: Alfa Basım Yayımları.

Kagarlitsky, Boris (2002). Russia Under Yeltsin and Putin: Neo-Liberal Autocracy, London: Pluto Press.

Kalkan, Mustafa (2007). Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Kamalov, İlyas (2012). "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", ORSAM Rapor No: 23.

Kantarcı, Hakan (2006). Kıskaçtaki Bölge Kafkasya, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karabayram, Fırat (2007). Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atılım Üniversitesi.

Kaya, Emrah (2011). "İran İslam Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)", Necati İyikan (Ed.) , Orta Asya- Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2003, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Kelkitli, Fatma (2008). "Russian Foreign Policy in South Caucaus under Putin", Perceptions, Vol. 13, No. 4.

Keskin, Khurma Can; Salmak, Muhammet (2006). "Büyük Oyunun Küçük Figüranları", Kafkasya Forumu Dergisi, Sayı: 2.

Keylor, William (1992). The Twentieth Century. New York: Oxford University Press.

Kibaroğlu, Mustafa (2010). "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", Avrasya Dosyası, Sayı: 4.

Kozirev, (1992). Yeltsin Karabağ Anlaşmazlığını Birkaç Günde Çözer", Azadlıg Gazetesi, 7 Nisan 1992.

Kuliyev, Hasan. (1996). "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", Avrasya Dosyası, Cilt: 3, Sayı: 4.

Legvold, Robert (2008). "Russia's Strategic Vision and the Role of Energy". NBR Analysis, Vol. 19, No. 2.

Li- Chen, Sim (2009). "Russian- Azerbaijani Relations: All Change after the August 2008 War?", Paper Prepared for the Annual Meeting of the American Political Science Association, 3- 6 September 2009, Toronto.

Mahmudov, Namiq (2006). Sovyet Sosyalist Cumhuriyyetleri Birliğinin Yıkılışından Sonra Azerbaycan-Rusya İlişkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mammadov, Eldar (2014). Müasir Dövrdə Azerbaycan-Rusiya Əlaqələri, Bakü: Yazıçı Yayınları.

Mammadov, Faig (2009). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Mammadov, Renad (2001). “Sovremennıy mejdunarodnıy pravovoy status Kaspiyskogo morya: politika, diplomatiya i pravo” (Hazar Denizi’nin Çağdaş Uluslararası Hukuki Statüsü), Pravo i politika Dergisi, Vol. 3, No. 24.

Mammadov, Xaqani (2005). Azerbaycan Xalqının Milli İstiqlal Mübarizesi (XIX Yüzilliyin Sonları – XX Yüzilliyin Evvelleri), Bakı: Elm Yayınları.

Mecidov, İlkin (2008). Sovyetler Birliği Öncesinde ve Sonrasında Azerbaycan’da Kapitalist Yapının Oluşum Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mehmedov, İsmail (2009). Türk Kafkas’ında Siyasi ve Etnik Yapı: Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi, (Haz. Ekber N. Necef- Şamil Necefov), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Mehtiyev, Ramiz; Hasanov, Ali (2001). Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem, Bakü: Gismet Yayınları.

Memmedov, İsrafil (1992). Ermenistan Azerbaycanlıları ve Onların Acı Taleyi, Bakü: Elm Neşriyatı Yayınları.

Menzel, Marcus (2003). Doomed to Cooperate?: American Foreign Policy in the Caspian Region, London: Peter Lang Pub Incorporated.

Merlin, Aude; Valiyev, Anar; Zakareishvili, Pauta (2011). “Relations between the North and South Caucasus”. Caucasus Analytical Digest, No. 27.

Mert, Okan (2004). Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Mitayev, Vladimir (1997). Rossiya i Zapad v Karabakskom, Moskva: İskra.

Mityayev, Viktor (1998). “Karabaxskiy Konflikt v Kontekste Mejdunarodnıh Otnoşenii,” Der: Kojokina E. M, Armenia: Problemı Nezavisimogo Razvitiya, Moskva.

Mustafazade, Rahman (2002). Azerbaydjan-Rossia, Novie Vzaimootnoşeniya, Novie Gorizonti (Azerbaycan-Rusya, Yeni İlişkiler, Yeni Ufuklar), Bakü: Nural Yayınları.

Nesibzade, Nesib (1992). ‘‘Yeni Turan’ın Kurulması Bakımından Azerbaycan’ın Misyonu’’, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 81.

Nodia, Giorgi (1997). Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development, Tiflis: University of California, Berkeley.

Nuriev, Elhan (2007). The South Caucasus at the Crossroads: Conflicts, Caspian Oil and Great Power Politics, Berlin: LIT.

Nuriev, Elhan (2011). "Rocciysko-Azerbaydjanskie Otnoşeniya v Sovremennıh Geopoliticeskih Realiyah", Problemı Natsiolanoy Strateqii, Vol. 1, No. 6.

Oğan, Sinan; Kanpolat, Hasan (2001). "Kafkasya Terazisi'nde Yeni Dengeler: Putin'in Azerbaycan Ziyareti," Stratejik Analiz, Sayı: 10.

Onay, Yaşar (2003). Rusya Tarihini Değiştiren On İktidar On İki Artı Bir Lider, İstanbul: Akademi-İstanbul Yayıncılık.

Ölmezoğulları, Nalan (2012). Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Özbay, Fatih (2009). "Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya", Bilgesam Rapor No:15.

Özdağ, Ümit (1996). "SSCB'den Rusya Federasyonu'na (1985-1993)", Avrasya Dosyası, Cilt: 3, Sayı: 4.

Yanar, Savaş (2002). Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Özsoy, Cengiz (2005). Bağımsızlıktan Sonra Gürcistan'daki Gelişmeler ve Bunların Türkiye'ye Olan Yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.

Öztürk, Osman Metin (2001). Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, Ankara: ASAM.

Peuch, Jean Christophe (2001). "Central Asia: Uighurs Say States Yield To Chinese Pressure", RFE/RL, 29 March 2001.

Pirimbaev, Cusup; Ganiyev, Cunus (2010). "Avrasya Ekonomik Topluluğu: Bir İktisadi İşbirliği Alternatifi", International Conference on Eurasian Economies.

Pryaxin, Vladimir (2002). Reqionalniye Konflikti na Postsovetskom Prostranstve (Abxaziya, Yujnaya Osetiya, Nagorno Karabax), (Post Sovyet Coğrafyası'ndaki Bölgesel Çatışmalar: Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ), Moskova.

Resulzade, Mehmet Emin (1990). Azerbaycan Cumhuriyeti, İstanbul: Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

Rywkin, Michael (2003). "Russia and the Near Abroad Under Putin", American Foreign Policy Interests, Vol. 25, No. 1.

Sadri, Houman; Burns, Nathans (2010). "The Georgia Crisis: A New Cold War on the Horizon?", Caucasian Review of International Affairs, Vol. 4, No. 2.

Sakwa, Richard (2008). 'New Cold War'or Twenty Years' Crisis? Russia and International Politics", International Affairs, Vol. 84, No. 2.

Salamanova, Olga (2001). "Putin'in Azerbaycan'a Ziyareti Uğurla Sonuçlandı", Azerbaycan Gazetesi, 17 Ocak 2001.

Saray, Mehmet (1993). Azerbaycan Türkleri Tarihi, İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Sarıahmetoğlu, Nesrin (2011). Karabağ, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Saydam, Abdullah (1997). Kırım ve Kafkas Göçleri (1856 – 1876), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Semerci, İhsan Eralp (2014). Ukrayna Krizi: 21.Yüzyıl'da Batı ile Rusya'nın Güç Mücadelesi, Ankara: ASEM Yayınları.

Sırakaya, Sevtap (2007). İkinci Dünya Savaşı Ve Azerbaycan, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.

Siddi, Marco (2011). "Abkhazia, Kosova and the Right to External-Self Determination of Peoples", Central Asia and the Caucasus, Vol. 12, No. 1.

Soltan, Elnur (2001). "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü. Çizilmeyen Sınırlar", Stratejik Analiz, Mayıs, Cilt: 12,Sayı: 13.

Sönmez, Sait (2010). "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 27.

Sönmez, Sait (2011). "Putin Yönetimi'nin Güney Kafkasya Politikası", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2.

Subaşı, Turgut; Abbaslı, Sabina (2018). "Sovyetler Birliği'nin Rusçayı Azerbaycan'da Hâkim Kılma Politikaları", Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: No.

Şahin, E. (2015). "Türkiye'nin Kafkas Politikası", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 71.

Şahinoğlu, Elhan (1997). "Status ve Marşurut Belası", Yeni Müsavat Gazetesi, 15 Kasım 1997.

Şıhaliyev, Emin; Yılmaz, Reha (2015). "Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları", Bilge Strateji, Cilt: 7, Sayı: 13.

Tahirzade, Edalet (1999). "Elçibey", Bakü: Cumhuriyet Yayınları.

Tanrısever, Oktay (2002). "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel (Der), Türkiye'nin Komşuları, Ankara: İmge Yayınları.

Tanrısever, Oktay (2003). "Gürcistan'daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan'ın İstikrarı Açısından Önemi", 2023, Sayı: 31.

Taşkıran, Cemalettin (1995). Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi, Ankara: Genelkurmay Yayınevi.

Tavkul, Ufuk (1997). "Kafkasya'da Etnik ve Sosyo-Kültürel Yapının Tarihi Kökenleri", BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı: 7.

Tavkul, Ufuk (2002). Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tellal, Erel (2010). "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 3.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı (2008). "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, Cilt: 3, Sayı: 5.

Thorun, Christian (2009). Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct Towards the West, London: Palgrave and Macmillan.

Tuncer, İdil (2000). "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: 'Yakın Çevre' ve Türkiye", En Uzun Onyıl, Gencer Özcan ve Şule Kut (Der.), İstanbul: Birke Yayınları.

Turan, Güngör; Işık, Abdurrahman (2007). "Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş", Reformlar ve Politikalar, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Turgutoğlu, Kenan (2006). Rusya Federasyonu'nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.

Ulusoy, Belkıs (2007). "Stalin Döneminde Azerbaycan'da Kolektifleştirme", Stalin Ve Türk Dünyası, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ünal, Ömer Faruk (2000). "Hazar'da Statü Tartışmaları", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 126.

Valiyev, Anar (2006). "Growing Anti-Chechen Sentiment in Azerbaijan", North Caucasus Analysis, Vol. 7, No. 20.

Valiyev, Anar (2011). "Azerbaijan-Russia Relations After The Five-Day War: Friendship, Enmity, Or Pragmatism?", Turkish Policy Quarterly, Vol. 10, No. 3.

Valiyev, Anar (2016). "Azerbaijan's Foreign Policy Since The Russian-Georgian War", Azerbaijan Diplomatic Academy, Bi-weekly Foreign Policy Newsletter, Vol. 12, No. 3.

Vera, Muniz Omar (2012). Elements of Azeri's Independent Foreign Policy: Energy, Geography, and Global Powers Rivalry, Doctoral Dissertation, University of Central Florida.

Yazkova, Alla (1998). Gosudarstva Zakavkazya i Rossiya (problemi yujnih rubejey Rossii) (Transkafkasya'nın Devvletleri ve Rusya (Rusya'nın Güney sınırlarının sorunları)), Moskova.

Yeşilot, Okan (2007). "Stalin Döneminde Azerbaycan'da Eğitim Politikaları", Stalin ve Türk Dünyası, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yılmaz, Salih (2015). "Yeni Avrasyacılık ve Rusya", Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34.

Yılmaz, Şuhnaz (2012). ABD‟nin Kafkasya Politikaları: Kafkasya'da Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi 3, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Zimmerman, William (2005). "Slavophiles and Westernizers Redux: Contemporary Russian Elite Perspectives", Post-Soviet Affairs, Vol. 21, No. 3.

Zverev, Alexei (1996). Ethnic Conflicts in the Caucasus 1988-1994. Contested Borders in the Caucasus, Public International Law and Policy Group, The Nagorno-Karabagh Crisis: A Blueprint for Resolution: A Memorandum, Washington D.C., Haziran 2000

İnternet Kaynakları:

Aslanlı, Araz (2006). "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki Gerginlik Sürmektedir", AVSAM, http://www.avsam.org/haftalikanaliz/13-17_01_2003/, (Erişim Tarihi: 08.05.2019).

Aslanlı, Araz. "Azerbaycan'da Devlet Başkanlığı Seçimi ve Sonrasındaki Gelişmeler", Karadeniz Araştırmaları, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1118809257_aslanli.pdf, (Erişim Tarihi: 10.06.2019).

Corso, Molly (2005). "Georgian President Unveils South Ossetia Peace Plan", Eurasia Insight, https://eurasianet.org/georgian-president-unveils-south-ossetia-peace-plan (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

Kamalov, İlyas (2012). "Rusya'nın Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi", http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=60&ID=1678 (Erişim Tarihi: 05.01.2019)

Kasım, Kamer (2009). "Türkiye ve Ermenistan Arasındaki Protokollerin Analizi", USAK, http://www.usak.org.tr/, (Erişim Tarihi: 01.04.2019)

Markedonov, Sergey (2010). "Mej Dvuh Soyuznikov", http://novopol.ru/ (Erişim Tarihi: 20.03.2019)

Markedonov, Sergey (2018). "Will Azerbaijan Join the "Eurasian NATO"?", Carnegie Moscow Center, 28 August 2018, https://carnegie.ru/commentary/77116 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)

Örmeci, Ozan (2015). "Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Batı ile Satrancı", http://politikaakademisi.org/ (Erişim Tarihi: 20.03.2019)

Özbay, Fatih (2008). "Tarihsel Süreç İçerisinde Güney Osetya Sorunu", BİLGESAM, http://www.bilgesam.org/ (Erişim Tarihi: 10.03.2019)

Tyukaev, Vladimir (2019). "Russia's Exports to Azerbaijan up 12.5 % in 2018", TASS, 3 April 2019, https://tass.com/economy/1051847 (Erişim Tarihi: 20.05.2019)

Vatchagaev, Mairbek (2015). "Are Russian Military Exercises in the North Caucasus a Signal to Azerbaijan and Georgia?", Jamestown Foundation Blog on Russia and Eurasia, No. 67, https://jamestown.org/program/are-russian-military-exercises-in-the-north-caucasus-a-signal-to-azerbaijan-and-georgia/ (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

Yolchuyev, Orhan (2015). "Relations with Azerbaijan Meet Russia's Strategic Interests", Trend News Agency, 9 October 2015, https://en.trend.az/business/economy/2442213.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2019)

http://www.bendixenandassociates.com/

http://www.embrus-az.com/

http://www.embrus-az.com/torg_activity2010.html

https://novopol.ru/mej-dvuh-soyuznikov-text89395.html

https://tr.sputniknews.com/roportaj/201610181025345279-aliyev-avrasya-ekonomik isbirligi

https://www.azadliq.org/

https://www.stat.gov.az/

https://www.economy.gov.az/article/azerbaycan-rusiya-iqtisadi-elaqelerimuzakie%20edilib/29309

http://www.azembassy.org/

www.socar.az/

www.mfa.gov.az

www.president.az

Diğer Kaynaklar:

525-ci Gazetesi, 02 Şubat 2002

Azatlık Gazetesi, 12 Ekim 1992.

Azerbaycan Gazetesi, 29-30 Ocak 2002

Azerbaycan Gazetesi, 4 Haziran 1997.

Bizim Asr Gazetesi, 15-16 Ocak 2002

Bizim Asr Gazetesi, 26 Ocak 2002

İzvestiya Gazetesi, 13 Ekim 2011.

Nezavisimaya Gazetesi, 14 Ocak 2002.

Yeni Azerbaycan Gazetesi, 12 Ocak 2001.

Yeni Azerbaycan Gazetesi, 26 Ocak 2002.

Yeni Azerbaycan Gazetesi, 29 Ocak 2002.

Yeni Musavat Gazetesi, 12 Ocak 2001.

Yeni Musavat Gazetesi, 25 Ocak 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Aysel MİKAYILZADE

Uyruğu : Azerbaycan

Doğum Tarihi ve Yeri : 16.12.1990

Telefon : +994555878120

Faks : ……

E-mail : ayselmikayilzade@gmail.com

Eğitim

Derece	*Eğitim Birimi*	*Mezuniyet Tarihi*
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	30.10.2019
Lisans	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi	31.05.2012
Lise	Bakü 204 numaralı okul	31.05.2008

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2015'ten itibaren	Azerbaycan Respublika Bankası	Banka Hesap Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce, Rusça

Yayınlar

……